CIORAN

Pe culmile disperării

HUMANITAS

PE CULMILE DISPERĂRII

OPERA LUI CIORAN

SCRIERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Pe culmile disperării
ediția întîi – 1934 / prima ediție postbelică, Humanitas – 1990

Cartea amăgirilor
1936 / 1991

Schimbarea la față a României
1936 / ediție revăzută de autor – 1990

Lacrimi și sfinți
1937 / 1991

Amurgul gîndurilor
1940 / 1991

Îndreptar pătimaș
Humanitas – 1991

SCRIERI ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Précis de décomposition Gallimard – 1949	*Tratat de descompunere* Humanitas – 1992
Syllogismes de l'amertume – 1952	*Silogismele amărăciunii* – 1992
La Tentation d'exister – 1956	*Ispita de a exista* – 1992
Histoire et utopie – 1960	*Istorie și utopie* – 1992
La Chute dans le temps – 1964	*Căderea în timp* – 1994
Le Mauvais démiurge – 1969	*Demiurgul cel rău* – 1995
De l'inconvénient d'être né – 1973	*Despre neajunsul de a te fi născut* – 1995
Écartèlement – 1979	*Sfîrtecare* – 1995
Exercices d'admiration – 1986	*Exerciții de admirație* – 1993
Aveux et anathèmes – 1987	*Mărturisiri și anateme* – 1994

Mon Pays / Țara mea
Humanitas–1996

PUBLICISTICĂ, CORESPONDENȚĂ, CONVORBIRI

Singurătate și destin
Humanitas – 1992

Convorbiri
Humanitas – 1993

Scrisori către cei de-acasă
Humanitas – 1995

CIORAN

Pe culmile disperării

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Ediția princeps a acestei cărți a apărut la Fundația pentru literatură și artă REGELE CAROL AL II-LEA în 1934. Edițiile ulterioare au apărut la HUMANITAS începînd cu anul 1990.

© HUMANITAS, 1990
Ediția a IV-a, 1998

ISBN 973-28-0681-8

A FI LIRIC

De ce nu putem rămîne închiși în noi înșine? De ce umblăm după expresie și după formă, încercînd să ne golim de conținuturi și să sistematizăm un proces haotic și rebel? N-ar fi mai fecundă o abandonare în fluiditatea noastră interioară, fără gîndul unei obiectivări, sorbind doar cu o voluptate intimă toate fierberile și agitațiile lăuntrice? În acest caz am trăi cu o intensitate infinit bogată întreagă acea creștere interioară pe care experiențele spirituale o dilată pînă la plenitudine. Trăiri multiple și diferențiate se contopesc și se dezvoltă într-o efervescență din cele mai fecunde. O senzație de actualitate, de prezență complexă a conținuturilor sufletești se naște ca un rezultat al acestei creșteri, asemănătoare unei înălțări de valuri sau unui paroxism muzical. A fi plin de tine însuți, nu în sens de orgoliu, ci de bogăție, a fi chinuit de o infinitate internă și de o tensiune extremă înseamnă a trăi cu atîta intensitate, încît simți cum mori din cauza vieții. Este atît de rar acest sentiment și atît de ciudat, încît ar trebui să-l trăim cu strigăte. Simt cum ar trebui să mor din cauza vieții și mă întreb dacă are vreun sens căutarea unei explicații. Cînd tot ce ai tu ca trecut sufletesc palpită în tine într-un moment de nemărginită încordare, cînd

o prezență totală actualizează experiențe închise și cînd un ritm își pierde echilibrul și uniformitatea, atunci din culmile vieții ești prins în moarte fără a avea acea groază în fața ei care însoțește obsesia chinuitoare a morții. Este un sentiment analog cu acela pe care-l au amanții cînd, în culmea fericirii, le apare trecător, dar intens, imaginea morții, sau cu momentele de nesiguranță cînd într-o iubire născîndă apare presentimentul unui sfîrșit sau al unei părăsiri.

Sînt prea puțini aceia care pot suporta astfel de experiențe pînă la sfîrșit. Există totdeauna o primejdie serioasă în menținerea unor conținuturi care se cer obiectivate, în închiderea unei energii cu tendință de explozie, deoarece poți atinge un moment cînd nu mai poți stăpîni o energie debordantă. Și atunci prăbușirea rezultă dintr-un preaplin. Sînt trăiri și obsesii cu care nu se poate viețui. Nu este atunci o salvare în a le mărturisi? Experiența teribilă și obsesia îngrozitoare a morții, atunci cînd sînt păstrate în conștiință, devin ruinătoare. Vorbind despre moarte, ai salvat ceva din tine, dar în același timp a murit ceva din propria ființă, deoarece conținuturile obiectivate își pierd actualitatea din conștiință. Din acest motiv, lirismul reprezintă o pornire de risipire a subiectivității; căci el indică o efervescență a vieții în individ care nu poate fi stăpînită, ci pretinde necontenit expresie. A fi liric înseamnă a nu putea rămîne închis în tine însuți. Această necesitate de exteriorizare este cu atît mai intensă cu cît lirismul este mai interior, mai profund și mai concentrat. Pentru ce e liric omul în suferință și în iubire? Pentru că aceste stări, deși diferite ca natură și orientare, răsar din

fondul cel mai adînc și mai intim al ființei noastre, din centrul substanțial al subiectivității, care este un fel de zonă de proiecție și radiere. Devii liric atunci cînd viața din tine palpită într-un ritm esențial și cînd trăirea este atît de puternică, încît sintetizează în ea întreg sensul personalității noastre. Ceea ce este unic și specific în noi se realizează într-o formă atît de expresivă, încît individualul se ridică în planul universalului. Experiențele subiective cele mai adînci sînt și cele mai universale, fiindcă în ele se ajunge pînă la fondul originar al vieții. Adevărata interiorizare duce la o universalitate inaccesibilă acelora care rămîn într-o zonă periferică. Interpretarea vulgară a universalității vede în aceasta mai mult o formă de complexitate în întindere decît o cuprindere calitativă, bogată. De aceea, ea vede lirismul ca un fenomen periferic și inferior, produs al unei inconsistențe spirituale, în loc să observe că resursele lirice ale subiectivității indică o prospețime și o adîncime lăuntrică dintre cele mai remarcabile.

Sînt oameni care devin lirici numai în momentele capitale ale vieții lor; unii numai în agonie, cînd se actualizează întregul lor trecut și-i năpădește ca un torent. Cei mai mulți însă devin în urma unor experiențe esențiale, cînd agitația fondului intim al ființei lor atinge paroxismul. Astfel, oameni înclinați înspre obiectivitate și impersonalitate, străini de ei înșiși și străini de realități profunde, odată prizonieri ai iubirii, încearcă un sentiment care actualizează toate resursele personale. Faptul că aproape toți oamenii fac poezie atunci cînd iubesc dovedește că mijloacele gîndirii conceptuale sînt prea sărace pentru a expri-

ma o infinitate internă și că lirismul interior își găsește un mod adecvat de obiectivare numai cu un material fluid și irațional. Nu se petrece un caz analog cu experiența suferinței? N-ai bănuit niciodată ce ascunzi în tine și ce ascunde lumea, trăiai periferic și mulțumit, cînd cea mai serioasă experiență după experiența morții (ca presentiment al muririi), experiența suferinței, pune stăpînire pe tine și te transportă într-o regiune de existență infinit complicată, în care subiectivitatea ta te frămîntă ca într-un vîrtej. A fi liric din suferință însemnează a realiza acea ardere și purificare interioară în care rănile încetează de a mai fi numai manifestări exterioare, fără complicații adînci, ci participă la sîmburele ființei noastre. Lirismul suferinței este un cîntec al sîngelui, al cărnii și al nervilor. Suferința adevărată izvorăște din boală. Din acest motiv, aproape toate bolile au virtuți lirice. Numai aceia care vegetează într-o insensibilitate scandaloasă rămîn impersonali în cazul bolii, care întotdeauna realizează o adîncire personală.

Nu devii liric decît în urma unei afectări organice și totale. Lirismul accidental își are sursa în determinante exterioare care, dispărînd, implicit dispare și corespondentul interior. Nu există lirism autentic fără un grăunte de nebunie interioară. Este caracteristic faptul că începutul psihozelor se caracterizează printr-o fază lirică, în care toate barierele și limitele obișnuite dispar pentru a face loc unei beții interioare dintre cele mai fecunde. Astfel se explică productivitatea poetică din fazele prime ale psihozelor. Nebunia ar putea fi un paroxism al lirismului. De aceea ne mulțumim a scrie elogiul lirismului pentru a nu scrie elogiul nebuniei. Starea lirică este

o stare dincolo de forme și sisteme. O fluiditate, o curgere interioară contopește într-un singur elan, ca într-o convergență ideală, toate elementele vieții lăuntrice și creează un ritm intens și plin. Față de rafinamentul unei culturi anchilozate în forme și cadre, care maschează totul, lirismul este o expresie barbară. Aici stă de fapt valoarea lui, de a fi barbar, adică de a fi numai sînge, sinceritate și flăcări.

CÎT DE DEPARTE SÎNT TOATE!

Nu știu absolut deloc pentru ce trebuie să facem ceva în lumea aceasta, pentru ce trebuie să avem prieteni și aspirații, speranțe și visuri. N-ar fi de-o mie de ori mai preferabilă o retragere într-un colț îndepărtat de lume, unde nimic din ceea ce alcătuiește zgomotul și complicațiile acestei lumi să nu mai aibă nici un ecou? Am renunța atunci la cultură și la ambiții, am pierde totul și n-am cîștiga nimic. Dar ce să cîștigi în lumea aceasta? Sînt unii pentru care orice cîștig n-are nici o importanță, care sînt iremediabil nefericiți și singuri. Sîntem toți atît de închiși unul altuia! Și dacă am fi atît de deschiși încît să primim totul de la celălalt sau să-i citim în suflet pînă în adîncuri, cu cît i-am lumina destinul? Sîntem atît de singuri în viață, încît te întrebi dacă singurătatea agoniei nu este un simbol al existenței umane. Este un semn de mare deficiență în voința de a trăi și a muri în societate. Mai pot exista mîngîieri în momentele din urmă? De o mie de ori este mai preferabil să mori undeva singur și părăsit, cînd nevăzîndu-te nimeni poți să te stingi fără teatru și poză. Mi-e scîrbă

de oamenii care în agonie se stăpînesc și își impun atitudini pentru a face impresie. Lacrimile nu sînt arzătoare decît în singurătate. Toți aceia care se vor înconjurați în agonie de prieteni o fac dintr-o frică și dintr-o imposibilitate de a suporta momentele finale. Ei vor să-și uite, în momentul capital, de moarte. De ce nu au un eroism infinit, de ce nu încuie ușa ca să suporte senzațiile acelea nebune cu o luciditate și o teamă dincolo de orice limită?

Sîntem atît de separați de toate! Și tot ceea ce este nu e inaccesibil? Moartea cea mai adîncă și mai organică este moartea din singurătate, cînd însăși lumina este un principiu de moarte. În astfel de momente ești separat de viață, de iubire, de zîmbete, de prieteni și chiar de moarte. Și te întrebi, paradoxal, dacă mai există altceva decît neantul lumii și al tău.

A NU MAI PUTEA TRĂI

Sînt experiențe cărora nu le mai poți supraviețui. După ele, simți cum orice ai face nu mai poate avea nici o semnificație. Căci după ce ai atins limitele vieții, după ce ai trăit cu exasperare tot ceea ce oferă acele margini periculoase, gestul zilnic și aspirația obișnuită își pierd orice farmec și orice seducție. Dacă totuși trăiești, aceasta se datorează capacității de obiectivare prin care te eliberezi, prin scris, de acea încordare infinită. Creația este o salvare temporară din ghearele morții.

Simt cum trebuie să plesnesc din cauza a tot ce-mi oferă viața și perspectiva morții. Simt că mor de sin-

gurătate, de iubire, de disperare, de ură și de tot ce lumea asta îmi poate oferi. Este ca și cum în orice trăire m-aș umfla ca un balon mai departe decît rezistența lui. În cea mai groaznică intensificare se realizează o convertire înspre nimic. Te dilați interior, crești pînă la nebunie, pînă unde nu mai există nici o graniță, la margine de lumină, unde aceasta este furată de noapte, și din acel preaplin ca într-un vîrtej bestial ești aruncat de-a dreptul în nimic. Viața dezvoltă plenitudinea și vidul, exuberanța și depresiunea; ce sîntem noi în fața vîrtejului interior care ne consumă pînă la absurd? Simt cum trosnește viața în mine de prea multă intensitate, dar și cum trosnește de prea mult dezechilibru. Este ca o explozie pe care n-o poți stăpîni, care te poate arunca și pe tine în aer, iremediabil. La marginile vieții ai senzația că nu mai ești stăpîn pe viața din tine, că subiectivitatea este o iluzie și că în tine se agită forțe de care n-ai nici o răspundere, a căror evoluție n-are nici o legătură cu o centrare personală, cu un ritm definit și individualizat. La marginile vieții ce nu este prilej de moarte? Mori din cauza a tot ce există și a tot ce nu există. Fiecare trăire este, în acest caz, un salt în neant. Cînd tot ce ți-a oferit viața ai trăit pînă la paroxism, pînă la suprema încordare, ai ajuns la acea stare în care nu mai poți trăi nimic fiindcă nu mai ai ce. Chiar dacă n-ai străbătut în toate direcțiile aceste trăiri, este suficient să le fi dus la limită pe principalele. Și cînd simți că mori de singurătate, de disperare sau de iubire, celelalte împlinesc acest cortegiu infinit dureros. Sentimentul că nu mai poți trăi după astfel de vîrtejuri rezultă și

din faptul unei consumări pe un plan pur interior. Flăcările vieții ard într-un cuptor închis de unde căldura nu poate ieși. Oamenii care trăiesc pe un plan exterior sînt salvați de la început; dar au ei ce salva, cînd nu cunosc nici o primejdie? Paroxismul interiorității și al trăirii te duce în regiunea unde primejdia este absolută, deoarece existența care își actualizează în trăire rădăcinile ei cu o conștiință încordată nu poate decît să se nege pe ea însăși. Viața este prea limitată și prea fragmentară pentru a rezista la mari tensiuni. N-au avut toți misticii, după marile extaze, sentimentul că nu mai pot continua să trăiască? Și ce mai pot aștepta de la lumea aceasta acei care simt dincolo de normal viața, singurătatea, disperarea sau moartea?

PASIUNEA ABSURDULUI

Nu există argumente pentru a trăi. Acela care a ajuns la limită mai poate umbla cu argumente, cu cauze, efecte, considerații morale etc.? Evident, nu. Aceluia nu-i mai rămîn decît motive nemotivate spre a trăi. În culmea disperării, pasiunea absurdului este singura care mai aruncă o lumină demonică în haos. Cînd toate idealurile curente, moral, estetic, religios, social etc. ..., nu mai pot direcționa viața și nu-i pot determina o finalitate, atunci cum se mai poate menține viața spre a nu deveni neant? Numai printr-o legare de absurd, prin iubirea inutilului absolut, adică a ceva care nu poate lua o consistență, dar care, prin ficțiunea lui, poate să stimuleze o iluzie de viață.

Trăiesc pentru că munții nu rîd și viermii nu cîntă. O pasiune a absurdului nu se poate naște decît într-un om în care s-a lichidat totul, dar în care pot să apară groaznice transfigurări viitoare. Aceluia care a pierdut totul nu-i mai rămîne în viață decît pasiunea absurdului. Căci ce îl mai poate impresiona pe el din existență? Ce seducții? Unii zic: sacrificarea pentru umanitate, pentru binele public, cultul frumosului etc. Nu-mi plac decît oamenii care au lichidat — chiar pentru scurt timp — cu aceste lucruri. Numai aceia au viețuit în mod absolut. Și numai ei au dreptul să vorbească despre viață. Poți reveni la iubire sau la seninătate. Dar revii prin eroism, nu prin inconștiență. O existență care nu ascunde o mare nebunie n-are nici o valoare. Cu ce se deosebește de existența unei pietre, a unui lemn sau a unui putregai? Dar vă spun: trebuie să ascunzi o mare nebunie ca *să vrei* să devii piatră, lemn sau putregai. Cînd ai gustat toate otrăvitoarele delicii ale absurdului, numai atunci ești deplin purificat, fiindcă numai atunci ai dus lichidarea la ultima expresie. Și nu este absurdă orice expresie ultimă?

*
* *

Sînt oameni cărora le este dat să guste numai otrava din lucruri, pentru care orice surpriză este o surpriză dureroasă și orice experiență un nou prilej de tortură. Dacă se va spune că această suferință își are motive subiective, ținînd de o constituție particulară, voi întreba: există un criteriu obiectiv pentru aprecierea suferinței? Cine ar putea preciza că veci-

nul meu suferă mai mult decît mine sau că Isus a suferit mai mult decît toți? Nu există măsură obiectivă, deoarece ea nu se măsoară după excitația exterioară sau indispoziția locală a organismului, ci după modul în care suferința este simțită și reflectată în conștiință. Or, din acest punct de vedere, ierarhizarea este imposibilă. Fiecare om rămîne cu suferința lui, pe care o crede absolută și nelimitată. Și dacă ne-am gîndi la cît a suferit lumea pînă acum, la agoniile cele mai teribile și la chinurile cele mai complicate, la morțile cele mai crunte și la cea mai dureroasă părăsire, la toți ciumații, la toți cei arși de vii sau stinși de foame, cu cît suferința noastră ar fi mai redusă? Pe nimeni nu-l poate mîngîia în agonie gîndul că toți sînt muritori, precum în suferință nimeni nu va găsi o consolare în suferința trecută sau prezentă a altora. Căci în această lume organic insuficientă și fragmentară, individul este pornit să trăiască în mod integral, dorind să facă din existența lui un absolut. Orice existență subiectivă este un absolut pentru sine însăși. Din acest motiv, fiecare om trăiește ca și cum ar fi centrul universului sau centrul istoriei, și atunci cum să nu fie suferința un absolut? Nu pot înțelege suferința altuia pentru a o diminua prin aceasta pe a mea. Comparațiile în asemenea cazuri n-au nici un sens, deoarece suferința este o stare de singurătate interioară, în care nimic din afară nu poate ajuta. Este un mare avantaj că poți suferi singur. Ce-ar fi dacă fața omului ar putea exprima adecvat toată suferința interioară, dacă în expresie s-ar obiectiva întreg chinul interior? Am mai putea sta de vorbă între noi? N-ar trebui să vorbim atunci cu mîinile pe față? Viața ar fi realmente imposibilă dacă

tot ce avem noi ca infinit de simțire ar fi exprimabil în liniile feței.

Nimeni n-ar mai îndrăzni să se privească în oglindă, căci o imagine grotescă și tragică în același timp ar amesteca în contururile fizionomiei pete și dungi de sînge, răni care nu pot fi închise și șiroaie de lacrimi care nu pot fi stăpînite. Aș avea o voluptate plină de groază să văd cum izbucnește, în armonia comodă și superficială de fiecare zi, un vulcan de sînge, țîșniri roșii ca focul și arzătoare ca deznădejdea, cum toate rănile ființei noastre s-ar deschide iremediabil pentru a face din noi o erupție sîngeroasă. Numai atunci am pricepe și am aprecia avantajele singurătății, care ne face suferința atît de mută și de inaccesibilă. Într-o erupție sîngeroasă, într-un vulcan al ființei noastre, întreg veninul supt din lucruri nu ar fi suficient pentru a otrăvi întreagă această lume? Este atît venin, atîta otravă în suferință!

* * *

Singurătatea adevărată este numai aceea în care te simți absolut izolat între cer și pămînt. Nimic nu trebuie să devieze atenția de la aceste fenomene ale absolutei izolări, ci o intuiție de o luciditate groaznică trebuie să reveleze toată drama finității omului în fața infinitului și neantului acestei lumi. Plimbările singuratice — extrem de fecunde și periculoase, în același timp, pentru viața interioară — trebuie astfel făcute încît nimic din ceea ce poate tulbura viziunea izolării omului în lume să nu intre în preocupările individului. Pentru a intensifica procesul de in-

teriorizare și de convertire înspre ființa ta proprie, plimbările singuratice sînt fecunde numai seara, cînd nimic din seducțiile obișnuite nu mai poate fura interesul și cînd revelațiile asupra lumii răsar din zona cea mai adîncă a spiritului, de acolo de unde s-a desprins de viață, din rana vieții. Cîtă singurătate trebuie pentru a avea spirit! Cîtă moarte în viață și cîte focuri lăuntrice! Singurătatea neagă atîta din viață, încît înflorirea spiritului rezultată din dislocările vitale devine aproape insuportabilă. Nu este caracteristic faptul că aceia se ridică împotriva spiritului care au prea mult spirit, care cunosc ce boală adîncă a afectat viața pentru a se naște spiritul? Apologia spiritului o fac oamenii sănătoși și grași, care n-au nici presentimentul a ceea ce înseamnă spirit, care n-au simțit niciodată torturile vieții și antinomiile dureroase de la baza existenței. Cei care cu adevărat îl simt, aceia sau îl tolerează cu orgoliu, sau îl prezintă ca pe o calamitate. Nimeni nu este însă încîntat, în fondul ființei lui, de această achiziție catastrofală pentru viață care este spiritul. Și cum să fii încîntat de această viață fără farmec, fără naivitate și fără spontaneitate? Prezența spiritului indică totdeauna un minus de viață, multă singurătate și suferință îndelungată. Cine vorbește de salvarea prin spirit? Nu este absolut deloc adevărat că trăirea în planul imanent al vieții ar fi fost o trăire anxioasă, din care omul a ieșit prin spirit. Dimpotrivă, este cu mult mai adevărat că prin spirit s-a cîștigat un dezechilibru, o anxietate, dar și o grandoare. Ce vreți să cunoască din primejdiile spiritului aceia care nu cunosc nici măcar primejdiile vieții? Este un semn

de mare inconștiență în a face apologia spiritului, precum este un semn de mare dezechilibru în a face apologia vieții. Căci pentru omul normal viața este o evidență; numai bolnavul se încîntă și o laudă, spre a nu se prăbuși. Dar acela care nu mai poate lăuda nici viața și nici spiritul?

EU ȘI LUMEA

Faptul că exist eu dovedește că lumea n-are nici un sens. Căci în ce fel pot găsi un sens în frămîntările unui om infinit dramatic și nefericit, pentru care totul se reduce în ultimă instanță la neant și pentru care legea acestei lumi este suferința? Dacă lumea a permis un exemplar uman de tipul meu, aceasta nu poate dovedi decît că petele pe așa-zisul soare al vieții sînt atît de mari, încît îi vor ascunde lumina, cu timpul. Bestialitatea vieții m-a călcat și m-a apăsat, mi-a tăiat aripile în plin zbor și mi-a furat toate bucuriile la care aveam dreptul. Tot zelul meu exagerat și toată pasiunea nebună și paradoxală pe care am pus-o pentru a deveni un individ strălucitor, toată vraja demonică pe care am consumat-o pentru a îmbrăca o aureolă viitoare și întreg elanul pe care l-am risipit pentru renașterea organică sau o aurora lăuntrică s-au dovedit mai slabe decît bestialitatea și iraționalitatea acestei lumi, care a vărsat în mine toate rezervele ei de negativitate și otravă. Viața nu rezistă la mare temperatură. De aceea, am ajuns la concluzia că oamenii cei mai frămîntați, cu un dinamism lăuntric dus la paroxism, care nu pot

accepta temperatura obișnuită, sînt meniți prăbușirii. Este un aspect al demonismului vieții, în această ruină a celor care trăiesc în regiuni neobișnuite, dar și un aspect al insuficienței ei, care explică de ce viața este un privilegiu al oamenilor mediocri. Numai oamenii mediocri trăiesc la temperatura normală a vieții; ceilalți se consumă la temperaturi unde viața nu rezistă, unde nu pot respira decît fiind cu un picior dincolo de viață. Nu pot aduce nimic în această lume, căci n-am decît o metodă: metoda agoniei. Vă plîngeți că oamenii sînt răi, răzbunători, nerecunoscători sau ipocriți? Vă propun eu metoda agoniei prin care veți scăpa temporar de toate aceste defecte. Aplicați-o fiecărei generații și efectele vor fi imediat vizibile. Poate în felul acesta pot deveni și eu folositor umanității!

Prin bici, prin foc sau injecții, aduceți pe fiecare om în agonie, la experiența clipelor din urmă, pentru ca într-un groaznic chin să încerce marea purificare din viziunea morții. Dați-i apoi drumul și lăsați-l să fugă de groază pînă cînd, epuizat, va cădea jos. Și vă garantez că efectul este incomparabil mai valabil decît toate cele obținute prin căile normale. Dacă aș putea, aș aduce întreaga lume în agonie, pentru a realiza o purificare din rădăcini a vieții; aș pune flăcări arzătoare și insinuante la aceste rădăcini, nu pentru a le distruge, ci pentru a le da altă sevă și altă căldură. Focul pe care l-aș pune eu acestei lumi n-ar aduce ruine, ci o transfigurare cosmică, esențială. În acest fel, viața s-ar obișnui cu o temperatură înaltă și n-ar mai fi un mediu de mediocrități. Și poate în acest vis nici moartea n-ar mai fi imanentă în viață.

(Rînduri scrise azi, 8 aprilie 1933, cînd împlinesc 22 de ani. Am o senzație ciudată cînd mă gîndesc că am devenit la această vîrstă specialist în problema morții.)

SENTIMENTUL SFÎRȘELII ȘI AL AGONIEI

Cunoașteți senzația groaznică de topire cînd simți cum te irosești ca pentru a curge asemenea unui rîu, cînd îți simți anulată propria prezență într-o lichidare organică? Este ca și cum din tine însuți tot ce are consistență și substanță dispare într-o fluiditate epuizantă, după care nu mai rămîi decît cu capul. Vorbesc aici de o senzație precisă și dureroasă, iar nu de una vagă și nedeterminată. Simți că din tine n-a mai rămas decît capul; un cap fără substrat și fără fundament, lipsit de corp și izolat ca într-o halucinație. Nu este nimic din acea sfîrșeală voluptuoasă și vagă pe care o încerci în contemplații pe marginea mării sau în unele reverii melancolice, ci o sfîrșeală care te consumă și distruge. Atunci nu-ți mai convine nici un efort, nici o speranță și nici o iluzie. A rămîne tîmpit de catastrofa ta proprie, incapabil să acționezi sau să gîndești, cuprins într-un întuneric rece și apăsător, stingher ca în halucinații nocturne sau singuratic ca în clipele de regret este a ajunge la limita negativă a vieții, la temperatura absolută, unde ultima iluzie de viață va îngheța. Și în acest sentiment de sfîrșeală se va revela sensul adevărat al agoniei, care nu este luptă din fantezie sau pasiune gratuită,

ci zbaterea vieții în ghearele morții, cu puține probabilități pentru viață. Nu poți separa gîndul agoniei de cel al sfîrșelii și al morții. Agonia ca luptă? Dar luptă cu cine și pentru ce? Este absolut falsă interpretarea agoniei ca elan exaltat de propria lui inutilitate sau ca zbucium cu finalitatea în el însuși. În fond, agonia înseamnă frămîntare între viață și moarte. Întrucît moartea este imanentă vieții, aproape întreaga viață este o agonie. Decît, eu nu numesc agonice decît momentele dramatice ale acestei lupte între viață și moarte, cînd fenomenul prezenței morții este trăit conștient și dureros. Agonia adevărată este aceea în care treci în neant prin moarte, cînd sentimentul sfîrșelii te consumă iremediabil și cînd moartea învinge. În orice agonie veritabilă este un triumf al morții, chiar dacă după acele clipe de sfîrșeală continui să trăiești.

Unde este lupta din fantezie în această frămîntare? Nu are caracter de definitivat orice agonie? Nu este ea asemănătoare unei boli de care nu ne mai putem scăpa, dar care ne torturează cu intermitențe? Momentele agonice indică o înaintare a morții în viață, o dramă în conștiință, rezultată din ruperea echilibrului dintre viață și moarte. Ele nu sînt posibile decît în acele senzații de sfîrșeală care scoboară viața înspre minusul ei absolut. Frecvența momentelor agonice este un indiciu de descompunere și prăbușire. Moartea este ceva scîrbos, este singura obsesie care nu poate deveni voluptuoasă. Chiar atunci cînd vrei să mori, aceasta o faci cu un regret implicit pentru dorința ta. *Vreau să mor, dar îmi pare rău că vreau să mor.* Acesta este sentimentul tutu-

ror acelora care se abandonează neantului. *Cel mai pervers sentiment este sentimentul morții.* Și cînd te gîndești că sînt oameni care nu pot dormi din cauza obsesiei perverse a morții! Cum aș vrea să nu mai știu nimic despre mine și despre lumea asta!

GROTESC ȘI DISPERARE

Dintre formele multiple ale grotescului, aceea îmi pare mai ciudată și mai complicată care își are rădăcinile în disperare. Celelalte vizează un paroxism de natură periferică. Decît, aceasta este important, grotescul nu e conceptibil fără un paroxism. Și ce paroxism este mai adînc și mai organic decît acela al disperării? Grotescul nu apare decît în paroxismul stărilor negative, cînd se realizează mari frămîntări dintr-un minus de viață; este o exaltare în negativitate.

Și nu este o pornire nebună înspre negativitate în acea schimonosire bestială, chinuitoare și paradoxală, cînd liniile și contururile feței deviază în forme de o stranie expresivitate, cînd orientarea privirii e furată de lumini și umbre îndepărtate, iar gîndul urmează șerpuirile unei astfel de crispări? Adevărata disperare intensă și iremediabilă nu se poate obiectiva decît în expresii grotești. Căci grotescul este negația absolută a seninătății, această stare de puritate, transparență și luciditate atît de departe de disperare, din care nu pot răsări, în primul rînd, decît haosul și neantul.

Ați avut vreodată satisfacția bestială și uluitoare de a vă privi în oglindă după nenumărate nopți de

nesomn; ați simțit tortura insomniilor, cînd numeri fiecare clipă nopți întregi, cînd nu mai ești decît tu singur în această lume, cînd drama ta este cea mai esențială din istorie, iar această istorie nu mai are nici o semnificație, nici nu mai există, cînd în tine cresc cele mai groaznice văpăi și existența ta apare unică și singură într-o lume născută numai pentru a-ți consuma agonia ta; ați simțit aceste momente nenumărate, infinite ca și suferința, pentru ca atunci cînd vă priviți să aveți imaginea grotescului? Este o crispare generală, o schimonosire, o încordare de ultime clipe, cărora li se asociază o paloare de cea mai demonică seducție, o paloare de om trecut prin cele mai groaznice prăpăstii de întuneric. Și nu este acest grotesc, răsărit ca o expresie a disperării, asemănător unei prăpastii? Nu are el ceva din vîrtejul abisal al marilor adîncimi, din acea seducție a infinitului care ni se deschide în față pentru a ne înghiți și căruia ne supunem ca fatalității? Ce bine ar fi să poți să mori aruncîndu-te într-un gol infinit! Complexitatea grotescului răsărit din disperare rezidă în capacitatea lui de a indica un infinit lăuntric și un paroxism de cea mai extremă tensiune. Cum ar mai putea acest paroxism să se obiectiveze în ondulații plăcute de linii sau în puritate de contururi? Grotescul neagă în mod esențial clasicul, precum neagă orice idee de stil, de armonie sau de perfecție.

Că el ascunde de cele mai multe ori tragedii intime care nu se exprimă direct, aceasta este evident pentru cine înțelege formele multiple ale dramatismului interior. Cine și-a văzut figura în ipostaza grotescă nu se va putea uita niciodată, fiindcă se va teme

totdeauna de el însuși. Disperarea este urmată de o neliniște extrem de chinuitoare. Și ce face acest grotesc altceva decît să actualizeze și să intensifice teama și neliniștea?

PRESENTIMENTUL NEBUNIEI

Oamenii niciodată nu vor înțelege pentru ce unii dintre ei trebuie să înnebunească, pentru ce există ca o fatalitate inexorabilă intrarea în haos, unde luciditatea nu se poate să dureze mai mult decît un fulger. Paginile cele mai inspirate, din care transpiră un lirism absolut, în care ești prizonierul unei beții totale a ființei, a unei exaltări organice, nu se pot scrie decît într-o astfel de tensiune nervoasă, încît o revenire înspre un echilibru este iluzorie. Nu se mai poate supraviețui normal după asemenea încordări. Resortul intim al ființei nu mai susține evoluția firească, iar barierele interioare își pierd orice consistență. Presentimentul nebuniei nu apare decît după experiențe mari și capitale. Ca și cum te-ai fi ridicat la înălțimi prea mari, unde te apucă vertigii, începi să te clatini, îți pierzi siguranța și senzația normală de imediat și concret. O mare greutate pare că apasă creierul și-l strînge ca pentru a-l reduce la o iluzie, deși numai aceste senzații ne descoperă îngrozitoarea realitate organică din care izvorăsc experiențele noastre. Și în această apăsare, care vrea să te izbească de pămînt sau să te arunce în aer, apare groaza ale cărei elemente sînt greu de definit în asemenea caz. Nu este acea groază de moarte, persistentă și obsedantă, care pune stăpînire pe om și-l

domină pînă la sufocare, ce se insinuează în tot ritmul ființei noastre pentru a lichida procesul vieții din noi, ci o groază cu străfulgerări, apărînd rar, dar intens, ca o tulburare subită, dar care elimină pentru totdeauna posibilitatea unei limpezimi viitoare. Este imposibil de a preciza și defini acest ciudat presentiment al nebuniei. Ceea ce este într-adevăr îngrozitor în el rezultă din faptul că noi presimțim în nebunie o pierdere totală în viață, că pierdem tot în mod iremediabil, deja trăind. Continuu să respir sau să mănînc, dar am pierdut tot ce eu am adăugat funcțiunilor biologice. Este numai o moarte aproximativă. În nebunie pierzi ce ai specific, ceea ce crezi tu că te individualizează în univers, perspectiva ta particulară și o anumită orientare a conștiinței. Prin moarte pierzi totul, dar această pierdere se face prin aruncare în neant. De aceea, frica de moarte este persistentă și esențială, dar mai puțin ciudată decît frica de nebunie, în care semiprezența noastră este un element de neliniște mult mai complex decît teama organică de o absență totală din neantul în care ne duce moartea. Și nu ar fi nebunia o scăpare de mizeriile vieții? Această întrebare este justificată numai teoretic, deoarece, practic, pentru omul care suferă de anumite anxietăți, problema apare cu totul în altă lumină sau mai bine zis în altă umbră. Presentimentul nebuniei se complică de teama de *luciditatea* din nebunie, de teama momentelor de regăsire, de revenire, cînd intuiția dezastrului ar putea fi atît de chinuitoare, încît să provoace o nebunie și mai mare. Nu există salvare prin nebunie, fiindcă nu există om cu presentimentul nebuniei care să nu se

teamă de lucidităţile eventuale într-o asemenea stare. *Ai vrea haosul, dar ţi-e frică de luminile din el.*

Forma nebuniei este determinată de condiţii organice şi temperamentale. Cum majoritatea nebunilor se recrutează dintre depresivi, este fatal ca forma depresivă să fie mai frecventă la nebuni decît stările de exaltare plăcută, veselă şi debordantă. Este atît de frecventă melancolia neagră la nebuni, încît aproape toţi tind spre sinucidere, o soluţie atît de grea pînă nu eşti nebun.

Aş vrea să înnebunesc într-un singur caz. Cînd aş şti că aş ajunge un nebun vesel, vioi şi permanent bine dispus, care nu-şi pune nici o problemă şi n-are nici o obsesie, dar care rîde fără sens de dimineaţa pînă seara. Deşi doresc infinit extaze luminoase, n-aş vrea nici de acestea, căci ele sînt urmate de depresiuni. Aş vrea însă o baie de lumină caldă care să răsară din mine şi să transfigureze întreaga lume, o baie care să nu semene încordării din extaz, ci să păstreze un calm de eternitate luminoasă. Departe de concentrarea extazului, ea să se asemene cu uşurinţa graţiei şi cu căldura zîmbetului. Întreaga lume să plutească în acest vis de lumină, în această încîntare de transparenţă şi imaterialitate. Să nu mai existe obstacol şi materie, formă şi margini. Şi într-un asemenea cadru să mor de lumină.

ASUPRA MORŢII

Sînt probleme care, odată tratate, te izolează în viaţă şi chiar te desfiinţează. Cînd ai intrat în ele în-

seamnă că nu mai ai nimic de pierdut și nimic de cîștigat. Din perspectiva unei astfel de regiuni, aventura spirituală sau elanul indefinit înspre forme multiple de viață, avîntul absurd și nemărginit înspre conținuturi inaccesibile și insatisfacția de limitarea planurilor empirice — devin simple manifestări ale unei sensibilități exuberante, căreia-i lipsește acea infinită seriozitate ce caracterizează pe acela care a intrat în problemele periculoase. A avea o infinită seriozitate este a fi pierdut. Nu e aici vorba de spiritul calm și nici de gravitatea fără fond a oamenilor numiți serioși, ci de o tensiune atît de nebună, încît în fiecare moment al vieții ești ridicat în planul eternității. Viețuirea în istorie nu mai are atunci nici o semnificație, deoarece clipa este trăită cu atîta exagerată încordare, încît timpul apare șters și irelevant în fața eternității. Este evident că în fața unor probleme pur formale, oricît de dificile ar fi ele, o seriozitate infinită nu poate fi pretinsă, deoarece ele sînt produse exclusiv de incertitudinile inteligenței și nu răsar din structura organică și totală a ființei noastre. Numai gînditorul organic și existențial este capabil de acest gen de seriozitate, fiindcă numai pentru el adevărurile sînt vii, produse ale unui chin lăuntric și ale unei afecțiuni organice, iar nu ivite dintr-o speculațiune inutilă și gratuită. În fața omului abstract, care gîndește pentru plăcerea de a gîndi, apare omul organic, care gîndește sub determinantul unui dezechilibru vital și care este dincolo de știință și dincolo de artă. Îmi place gîndul care păstrează o aromă de sînge și de carne și prefer de o mie de ori, unei abstracții vide, o reflecție răsărită dintr-o efervescență sexuală sau

dintr-o depresiune nervoasă. Nu s-au convins, încă, oamenii că a trecut timpul preocupărilor superficiale și inteligente și că este infinit mai importantă problema suferinței decît a silogismului, că un strigăt de deznădejde este infinit mai revelator decît cea mai subtilă distincție și că totdeauna o lacrimă are rădăcini mai adînci decît un zîmbet? De ce nu vrem să acceptăm valoarea exclusivă a *adevărurilor vii*, a adevărurilor răsărite din noi și care revelează realități și valori constitutive nouă? De ce nu înțelegem că se poate gîndi *viu* asupra morții, asupra celei mai periculoase probleme care există, și că, dacă punerea ei te desființează și te izolează în viață, prin participarea intimă și dureroasă ni se revelează totuși un adevăr viu?

Se poate vorbi despre moarte fără experiența agoniei? Moartea nu poate fi înțeleasă decît dacă viața este simțită ca o îndelungată agonie, în care moartea se îmbină cu viața. Moartea nu este ceva în afară, ontologic diferită de viață, deoarece *moarte* ca realitate autonomă de viață nu există. A intra în moarte nu însemnează, cum crede mentalitatea curentă și în genere creștinismul, a-ți da ultima suflare și a păși într-o regiune de altă structură și pozitivitate decît a vieții, ci a descoperi în progresiunea vieții un drum înspre moarte și a găsi în pulsațiile vitalului o adîncire imanentă în ea. În creștinism și în metafizicile care recunosc nemurirea, intrarea în moarte este un *triumf*, este un acces al altor regiuni, metafizic diferite de viață. Prin moarte, care devine o regiune aparte a firii, omul se eliberează, iar agonia, în loc să deschidă perspective înspre viață, în care ea se

realizează, descoperă sfere complet transcendente ei. În deosebire de aceste viziuni, sensul adevărat al agoniei îmi pare a fi revelația imanenței morții în viață. Pentru ce sentimentul imanenței morții în viață îl au așa de puțini, iar experiența agoniei este atît de rară? Nu cumva e falsă întreaga noastră presupoziție, iar schițarea unei metafizici a morții devine verosimilă numai prin concepția unei transcendențe a acesteia?

Oamenii sănătoși, normali și mediocri nu au o experiență a agoniei și nici o senzație a morții. Ei viețuiesc ca și cum viața ar avea un caracter de definitivat. Este în structura echilibrului superficial al oamenilor normali de a simți viața într-o autonomie absolută de moarte și de a o obiectiva pe aceasta într-o realitate transcendentă vieții. De aceea, ei consideră moartea ca venind din afară, nu dintr-o fatalitate lăuntrică a firii. A trăi fără sentimentul morții înseamnă a viețui dulcea inconștiență a omului comun, care se comportă ca și cum moartea n-ar constitui o prezență veșnică și tulburătoare. Este una din iluziile cele mai mari ale omului normal în a crede în definitivatul vieții și în a fi dincolo de sentimentul prizonieratului vieții în moarte. Revelațiile de ordin metafizic încep de-abia atunci cînd echilibrul superficial al omului începe să se clatine și cînd spontaneității naive i se substituie o dureroasă și încordată frămîntare a vitalului.

Transcendența morții apare în viziunea acelora care din incertitudinile vieții nu desprind un substrat organic sau o agonie lăuntrică, ci o cauză exterioară, dezvoltînd la paroxism acel sentiment că ești înghițit de moarte într-un mod rapid și brusc. Senti-

mentul morții este atît de rar la aceștia, încît putem spune că nu există. Chiar dacă uneori atinge o intensitate puternică, manifestarea atît de distanțată în timp anulează posibilitatea unei obsesii dureroase. Faptul că senzația morții nu apare decît acolo unde vitalul a suferit un dezechilibru sau o oprire a spontaneității lui irațională, cînd viața e zguduită în adîncimi și cînd ritmul vitalului activează dintr-o tensiune totală, iar nu dintr-o expansiune superficială și efemeră, dovedește, pînă la o certitudine interioară, imanența morții în viață. Viziunea în adîncurile acesteia ne arată cît de iluzorie este credința într-o puritate vitală și cît de fundată este convingerea despre un substrat metafizic al demoniei vieții.

Dacă moartea este imanentă în viață, pentru ce conștiința morții face imposibilă viețuirea? La omul normal viețuirea nu e tulburată, deoarece procesul de intrare în moarte se întîmplă cu totul naiv, prin scăderea intensității vitale. Pentru el nu există decît agonia din urmă, nu o agonie durabilă, legată de premisele vitalului. Într-o perspectivă adîncă, fiecare pas în viață este un pas în moarte, iar amintirea nu este decît un semn de neant. Omul normal, lipsit de înțelegere metafizică, nu are conștiința intrării progresive în moarte, deși nici el, ca nici o ființă, nu scapă acestui destin inexorabil. Unde conștiința a căpătat o autonomie de viață, revelarea morții devine atît de puternică, încît prezența ei distruge orice gen de naivitate, orice elan de bucurie și orice voluptate naturală. Este ceva pervers și infinit decăzut în a avea conștiința morții. Toată poezia naivă a vieții, toate seducțiile și farmecele ei apar vide de orice

conținut, precum vide apar toate proiectările finaliste și iluziile teologice ale omului.

A avea conștiința unei îndelungi agonii este a desprinde experiența individuală dintr-un cadru naiv și din integrarea ei naturală, pentru a-i demasca nulitatea și insignifianța, este a ataca înseși rădăcinile iraționale ale vieții. A vedea cum se întinde moartea peste această lume, cum distruge un arbore și cum se insinuează în vis, cum ofilește o floare sau o civilizație, cum roade din individ și din cultură, ca un suflu imanent și distrugător, este a fi dincolo de posibilitatea lacrimilor și a regretelor, dincolo de orice categorii sau forme. Cine n-a avut sentimentul acelei teribile agonii, cînd moartea se înalță în tine și te cuprinde ca un aflux de sînge, ca o forță interioară imposibil de stăpînit și care te domină pînă la sufocare, sau cînd te strînge ca un șarpe provocîndu-ți halucinații de groază, acela nu cunoaște caracterul demonic al vieții și efervescențele interioare din care răsar marile transfigurări. Este necesară o astfel de beție neagră pentru a înțelege de ce ai vrea cît mai apropiat sfîrșitul unei asemenea lumi. Nu beția luminoasă din extaz, unde viziuni paradiziace te cuceresc într-o încîntare de splendori și sclipiri și unde te înalți într-o sferă de puritate în care vitalul se sublimează în imaterial, ci o torturare nebună, periculoasă și ruinătoare a vitalului, caracterizează această beție neagră în care moartea apare în seducția groaznică a ochilor de șarpe din coșmaruri. Dar a avea astfel de senzații și imagini înseamnă a fi atît de legat de esența realității, încît viața și moartea și-au demascat iluziile pentru a se realiza în tine în forma

cea mai substanțială și mai dramatică. O exaltată agonie îmbină ca într-un vîrtej îngrozitor viața cu moartea și un bestial satanism împrumută lacrimi voluptății. Viața ca o lungă agonie și ca drum înspre moarte nu este altceva decît o altă formulare a dialecticii demonice a vieții, după care aceasta naște forme pentru a le distruge într-o productivitate irațională și imanentă. Multiplicitatea formelor vitale nu se însumează într-o convergență transvitală sau într-o intenționalitate transcendentă, ci se realizează într-un ritm nebun, în care nu poți recunoaște altceva decît demonia devenirii și a distrugerii. Iraționalitatea vieții se manifestă în această expansiune debordantă de forme și conținuturi, în această pornire frenetică de a substitui aspecte noi celor uzate, fără ca această substituire să însemne un plus apreciabil sau o însumare calitativă. O relativă fericire ar simți omul care s-ar abandona acestei deveniri și, dincolo de orice problematică chinuitoare, ar încerca să soarbă toate posibilitățile oferite de clipă, fără raportarea continuă ce descoperă în fiecare moment o relativitate insurmontabilă. Experiența naivității este singura cale de salvare. Dar pentru acei care simt și concep viața ca o îndelungă agonie, problema salvării rămîne o simplă problemă. Pe această cale, mîntuire nu va fi.

Revelarea imanenței morții în viață se realizează în genere prin boală și stări depresive. Există, desigur, și alte căi, dar acelea sînt cu totul accidentale și individuale, ele neavînd o capacitate de revelare ca bolile și stările depresive.

Dacă bolile au o misiune filozofică în lume, apoi aceea nu poate fi alta decît să arate cît de iluzoriu e

sentimentul eternității vieții și cît de fragilă e iluzia unui definitivat și a unei împliniri a vieții. Căci în boală, moartea este totdeauna prezentă în viață. Stările cu adevărat maladive ne leagă de realitățile metafizice, pe care un om normal și sănătos nu le poate înțelege niciodată. Este evident că între boli există o ierarhie în capacitatea lor de revelare. Nu toate prezintă cu aceeași durată și intensitate experiența imanenței morții în viață și nu toate se manifestă în forme identice de agonie. Oricît s-ar individualiza și specifica bolile în indivizi, există totuși moduri de a muri legate de structura bolii ca atare. Întreg complexul stărilor maladive descoperă o chinuire a vitalului și o dezintegrare a vieții din funcțiile ei firești. Viața este astfel alcătuită, încît nu-și poate realiza potențialitățile ei decît comportîndu-se ca și cum moartea nu ar constitui o prezență inexorabilă. Din acest motiv, în stările normale și nerevelatoare, moartea este considerată ca venind din afară și complet exterioară vieții. Același sentiment îl au și tinerii cînd vorbesc de moarte. Dar cînd maladia i-a lovit în plin elan, dispar toate iluziile și seducțiile tinereții. Este sigur că în lumea aceasta singurele experiențe cu adevărat autentice sînt cele izvorîte din boală. Toate celelalte poartă în mod fatal o marcă livrescă, deoarece într-un echilibru organic nu pot apărea decît stări sugerate și a căror complexitate este mai mult un produs al unei imaginații exaltate decît al unei efervescențe reale. Numai oamenii care suferă realmente sînt capabili de conținuturi autentice și de o infinită seriozitate. Ceilalți sînt născuți pentru grație, armonie, iubire și dans. — În fondul

lor, cîți nu ar renunța la revelațiile metafizice din disperare, agonie și moarte, pentru o iubire naivă sau pentru voluptuoasa inconștiență din dans?

Și cîți nu ar renunța la o glorie crescută din suferință, pentru o existență anonimă și fericită?

Orice boală este un eroism; dar un eroism de rezistență, iar nu de cucerire. Eroismul în boală se exprimă prin rezistența pe posturile pierdute ale vieții. Aceste posturi sînt iremediabil pierdute nu numai pentru cei afectați organic de anumite maladii, dar și pentru aceia la care stările depresive sînt atît de frecvente, încît față de structura lor subiectivă păstrează un caracter constituțional. Stările depresive nu revelează numai existența ca obiectivitate sensibilă, ci și moartea. Astfel se explică de ce temerii de moarte, ce se manifestă la anumiți depresivi, interpretările curente nu-i găsesc nici o justificare mai adîncă. Cum se poate ca într-o vitalitate mare, uneori chiar debordantă, să apară frica de moarte sau cel puțin problema morții? Mirării acesteia, caracteristică mentalității curente, nu i se pot opune decît marile posibilități de înțelegere esențială închise în structura stărilor depresive. Căci în aceste stări, în care dualizarea cu lumea devine dureroasă și progresivă, omul se apropie tot mai mult de realitățile lui lăuntrice și descoperă moartea în subiectivitatea lui proprie. Un proces de interiorizare înaintează pînă în centrul substanțial al subiectivității, depășind toate formele sociale care o îmbracă pe aceasta. Odată depășit și acel centru, interiorizarea progresivă și paroxistică descoperă o regiune unde viața se îmbină cu moartea, unde omul nu s-a desprins prin

individualizare de sursele primare ale existenței și unde ritmul nebun și demonic al lumii activează în deplina lui iraționalitate.

Pentru un depresiv, senzația imanenței morții în viață adaugă un plus de intensitate depresiunii și creează o atmosferă de continuă insatisfacție și neliniște, care nu-și vor găsi echilibrul și pacea niciodată.

Prin senzația prezenței morții în structura vitalului, se introduce implicit un element de neant în ființare. Nu se poate concepe moarte fără neant, deci nici viață fără un principiu de absolută negativitate. Că neantul este implicat în ideea de moarte o dovedește frica de moarte, care nu este decît teama de neantul în care ne aruncă moartea. Imanența morții în viață este un semn al triumfului final al neantului asupra vieții, dovedind prin aceasta că prezența morții nu are alt sens decît să actualizeze progresiv drumul înspre neant.

Sfîrșitul și deznodămîntul imensei tragedii a vieții și, îndeosebi, a omului, vor dovedi cît de iluzorie este credința în eternitatea vieții — și că, totuși, unica împăcare pentru omul istoric este sentimentul naiv al eternității acestei vieți.

Există, în fond, numai frică de moarte. Tot ceea ce numim diversitatea formelor de frică nu este altceva decît o manifestare cu aspecte variate în fața aceleiași realități fundamentale. Temerile individuale sînt legate toate, prin corespondențe ascunse, de teama esențială în fața morții. Aceia care vor să înlăture frica de moarte prin raționamente artificiale se înșală profund, deoarece este absolut imposibil să anulezi o temere organică prin construcții abstrac-

te. Cine-și pune serios problema morții este absolut imposibil să nu aibă și o teamă. Chiar aceia care cred în nemurire sînt orientați înspre această credință tot din frica de moarte. Este, în această credință, un efort dureros al omului de a-și salva — chiar fără o certitudine absolută — lumea valorilor în care a trăit și la care a contribuit, de a înfrînge neantul din temporal și de a realiza în etern universalul. În fața morții, acceptată fără nici o credință religioasă, nu rămîne însă nimic din ceea ce lumea crede a fi creat pentru eternitate. Toată lumea formelor și a categoriilor abstracte se dovedește complet irelevantă în fața morții, iar pretenția de universalitate a formalului și categorialului devine iluzorie în fața iremediabilului din procesul de aneantizare prin moarte. Căci niciodată o formă sau o categorie nu vor prinde existența în structura ei esențială, precum niciodată nu vor înțelege rosturile intime ale vieții și morții. Ce poate opune idealismul sau raționalismul în fața acestora? Nimic. Celelalte concepții și doctrine nu spun însă *aproape* nimic despre moarte. Singura atitudine valabilă ar fi o tăcere absolută sau un strigăt deznădăjduit.

Acei care susțin că frica de moarte nu-și are o justificare mai adîncă, deoarece atît cît este un *eu* moartea nu există, iar cînd ești mort eul a dispărut, uită de fenomenul atît de ciudat al agoniei treptate.

Unui om care are sentimentul puternic al morții, ce mîngîiere poate să-i ofere separația artificială între eu și moarte? Ce sens poate avea pentru cineva pătruns adînc de senzația iremediabilului o subtilitate sau o argumentare logică? Sînt nule toate încercările

de a devia pe un plan logic probleme de existență. Filozofii sînt prea orgolioși pentru a-și mărturisi frica de moarte și prea pretențioși pentru a recunoaște o fecunditate spirituală maladiei. Este o prefăcută seninătate în considerațiilé lor asupra morții; în realitate, ei tremură mai mult decît toți. Dar să nu se uite că filozofia este o artă de a-ți masca sentimentele și chinurile lăuntrice pentru a înșela lumea asupra rădăcinilor adevărate ale filozofării.

Sentimentul ireparabilului și al iremediabilului, care însoțește totdeauna conștiința și senzația agoniei, poate explica cel mult o acceptare dureroasă amestecată cu frică, în nici un caz o iubire sau o simpatie pentru fenomenul morții. Arta de a muri nu se poate învăța, fiindcă nu prezintă nici o tehnică, nici un complex de reguli sau de norme. Iremediabilul agoniei se experimentează în propria ființă a individului, cu suferințe și încordări infinite. Majoritatea oamenilor n-au conștiința agoniei lente din ei. Pentru aceștia există numai o agonie, aceea care precede intrarea absolută în neant. În conștiința lor, numai momentele acestei agonii prezintă revelații importante asupra existenței. De aceea, ei așteaptă totul de la sfîrșit în loc să prindă semnificația unei agonii lente și revelatoare. Sfîrșitul le va descoperi însă prea puțin, și astfel se vor stinge inconștienți precum au și trăit.

Că agonia se desfășoară în timp, aceasta dovedește că temporalitatea nu este numai un caracter sau o condiție pentru creație, ci și pentru moarte, pentru fenomenul dramatic al muririi. Aici se manifestă caracterul demonic al timpului, în care se desfășoară atît nașterea cît și moartea, creația ca și distrugerea,

fără ca în acest complex să se evidențieze o convergență înspre vreun plan transcendent.

Numai într-o demonie a timpului este posibil sentimentul iremediabilului, care ni se impune ca o necesitate ineluctabilă împotriva tendințelor noastre cele mai intime. A fi absolut convins că nu poți scăpa de o soartă amară pe care ai dori-o altcumva, că ești supus unei fatalități implacabile și că timpul nu va face altceva decît să actualizeze procesul dramatic al distrugerii, iată expresii ale iremediabilului și ale agoniei. Nu este atunci neantul o salvare? Dar cum poate să existe o salvare în nimic? Dacă este aproape imposibilă salvarea în existență, cum o să fie posibilă în absența completă de orice fel de existență?

Cum nici în neant și nici în existență nu e salvare, praful să se aleagă de această lume cu toate legile ei eterne!

MELANCOLIA

Fiecare stare sufletească tinde să se adapteze unui exterior corespondent felului ei specific sau să transforme acest exterior într-o viziune potrivită naturii ei. Căci există o corespondență intimă, în toate stările mari și adînci, între planul subiectiv și planul obiectiv. Ar fi absurd să concepi un entuziasm debordant într-un mediu plat și închis; dacă totuși s-ar întîmpla, aceasta s-ar datora unei excesive plenitudini ce ar subiectiviza întreg mediul. Ochii omului văd în exterior ceea ce îl frămîntă în interior. Cadrul este de cele mai multe ori rezultatul unei proiecții subiective fără de care stările sufletești și experiențele

intense nu-și pot găsi o realizare deplină. Extazul niciodată nu reprezintă o consumare pur internă, ci transpune într-un exterior o beție luminoasă lăuntrică. Este destul a privi fața unui extatic, pentru a remarca tot ceea ce vizează tensiunea lui spirituală. Intenționalitatea stărilor interioare este un fenomen care explică armonia dintre planuri, precum și necesitatea prin care ele se cer reciproc, deoarece intenționalitatea indică o imposibilitate a stărilor de a rămîne absolut pure.

Pentru ce melancolia cere un infinit exterior? Fiindcă este în structura ei o dilatare și un gol cărora nu li se pot stabili granițe. Trecerile de limite se pot realiza fie în mod pozitiv, fie negativ. Exuberanța, entuziasmul, furia etc. sînt stări debordante a căror intensitate sparge orice bariere limitative și crește dincolo de echilibrul normal. Este un avînt pozitiv al vieții, rezultat dintr-un plus de viață, dintr-un exces de vitalitate și dintr-o expansiune organică. În stările pozitive, viața trece dincolo de determinările ei normale nu pentru a se nega, ci pentru a elibera rezervele care mocnesc și care, acumulate, riscă o izbucnire violentă. Toate stările extreme sînt derivate ale vieții, prin care ea se apără de ea însăși. Transcenderea limitelor din stările negative are cu totul alt sens, deoarece ea nu pleacă din plenitudine, ci dintr-un gol ale cărui margini nu sînt demarcabile. Aceasta cu atît mai mult cu cît golul pare a răsări din rădăcinile ființei, întinzîndu-se progresiv, ca o cangrenă. Este un proces de diminuare, iar nu de creștere; din acest motiv, el este o întoarcere înspre neant, iar nu o înflorire în existență.

Senzația de gol și de dilatare înspre nimic, care nu lipsește în melancolie, își află o rădăcină mai adîncă într-o oboseală, prezentă în toate stările negative.

Oboseala separă pe om de lume și de lucruri. Ritmul intens al vieții slăbește, iar pulsațiile organice și activitatea internă își pierd din acea încordare care diferențiază viața în lume, care o stabilește ca un moment imanent al existenței. Oboseala este primul determinant organic al cunoașterii, deoarece ea dezvoltă condițiile indispensabile ale unei diferențieri a omului în lume; prin ea, ajungi la acea perspectivă care situează lumea în fața omului. Oboseala te face să trăiești sub nivelul normal al vieții, iar despre marile tensiuni vitale nu-ți îngăduie să ai decît un presentiment. Sursa melancoliei pleacă deci dintr-o regiune unde viața este nesigură și problematică. Astfel se explică fecunditatea ei pentru cunoaștere și sterilitatea ei pentru viață.

Dacă în trăirile comune și obișnuite contează intimitatea naivă cu aspectele individuale ale existenței, în melancolie separarea de ele duce la un sentiment vag al lumii și la o senzație a vagului acestei lumi. O experiență intimă și o viziune ciudată anulează formele consistente ale acestei lumi, cadrele individualizate și diferențiate, pentru a o îmbrăca într-o haină de o transparență imaterială și universală. Detașarea progresivă de ceea ce este individual și concret te ridică la o viziune totală care, cîștigînd în întindere, pierde în concret. Nu există stare melancolică fără înălțarea de care vorbim, fără o expansiune spre culmi, fără o ridicare deasupra lumii. Dar nu acea înălțare răsărită din orgoliu sau din dispreț, din disperare sau

dintr-o pornire spre negativitate infinită, ci dintr-o reflexie prelungită și o reverie difuză, născute în oboseală. În melancolie îi cresc omului aripi nu pentru a se bucura de lume, ci pentru a fi singur. Ce sens are singurătatea în melancolie? Nu este ea legată de sentimentul infinitului intern și extern? Privirea melancolică este inexpresivă, concepută fără o perspectivă a nemărginitului. Nemărginirea interioară și vagul lăuntric, ce nu trebuie asimilate acelei infinități fecunde din iubire, cer cu necesitate o întindere ale cărei margini sînt insesizabile. Melancolia prezintă o stare vagă care nu intenționează ceva determinat și precizat. Trăirile comune cer obiecte palpabile și forme cristalizate. Contactul cu viața se face, în acest caz, prin *individual*; este un contact strîns și sigur.

Desprinderea de existență ca dat concret și calitativ și abandonarea în nemărginire ridică pe om din încadrarea lui firească. Perspectiva infinitului îl arată singur și părăsit în lume. Sentimentul propriei finități este cu atît mai intens cu cît conștiința infinității lumii este mai mare. Dacă în unele stări această conștiință este deprimantă și chinuitoare, în melancolie ea este mai puțin dureroasă, din cauza unei sublimări care face singurătatea și părăsirea mult mai puțin apăsătoare, împrumutîndu-le uneori un caracter voluptuos.

Disproporția dintre infinitatea lumii și finitatea omului este un motiv serios de disperare; atunci însă cînd o privești într-o perspectivă de vis, așa cum e în stările melancolice, aceasta încetează de a mai fi torturantă, lumea apărînd într-o frumusețe stranie și maladivă. Sensul adînc al singurătății vizează o sus-

pendare dureroasă a omului în viață și o frămîntare în izolare cu gîndul morții. A trăi singur înseamnă a nu mai cere nimic și a nu mai aștepta nimic de la viață. Singura surpriză a singurătății este moartea. Marii singuratici nu s-au retras niciodată spre a se pregăti pentru viață, ci pentru a suporta, interiorizați și resemnați, lichidarea vieții din ei. Din pustiu și din grote nu se pot aduce mesaje pentru viață. Nu condamnă viața toate religiile plecate din pustiuri? Și nu este în iluminările și transfigurările marilor singuratici o viziune apocaliptică de sfîrșit și prăbușire, iar nu o aureolă de sclipiri și triumfuri?

Singurătatea melancolicilor are o semnificație mult mai puțin adîncă; ea are uneori chiar un caracter *estetic.* Nu se vorbește de o melancolie dulce, de o melancolie voluptuoasă? Dar însăși atitudinea melancolică, prin pasivitatea și considerarea în perspectivă, nu este ea colorată estetic?

Atitudinea estetică în fața vieții se caracterizează printr-o pasivitate contemplativă care savurează din real tot ceea ce îi convine subiectivității, fără nici o normă și fără nici un criteriu. Lumea este considerată ca un spectacol, iar omul ca un spectator care asistă pasiv la desfășurarea unor aspecte. Concepția spectaculară a vieții elimină tragicul și antinomiile imanente existenței, care odată recunoscute și simțite te prind ca într-un vîrtej dureros în drama lumii. Experiența tragicului presupune o tensiune atît de mare, încît viețuirea estetică nici n-o poate bănui. În tragic, participarea intensă cu întreg conținutul ființei noastre este atît de hotărîtoare, încît fiecare moment este o chestiune de *destin*, pe cînd

în atitudinea estetică este o chestiune de *impresie*. Tragicul nu include ca un element central reveria, nelipsită în toate stările estetice. Ceea ce este estetic în melancolie se manifestă în tendința spre pasivitate, reverie și încîntare voluptuoasă. Că ea nu poate fi asimilată integral unei stări estetice, aceasta derivă din aspectele ei multiforme. Nu este destul de frecventă melancolia neagră? Dar ce este, mai întîi, o melancolie dulce? Cine nu cunoaște senzația de plăcere ciudată în după-amiezele de vară, cînd te abandonezi simțurilor fără nici o problematică specială și cînd sentimentul unei eternități senine dezvoltă în suflet o împăcare dintre cele mai neobișnuite? Este ca și cum grijile acestei lumi și toate incertitudinile spirituale ar amuți în fața unui spectacol de o frumusețe uluitoare, în seducțiile căruia orice problemă ar deveni inutilă. Dincolo de orice agitație, tulburare sau efervescență, o trăire liniștită soarbe cu o voluptate reținută toată splendoarea cadrului. Este o notă esențială a stărilor melancolice *calmul*, absența unei intensități deosebite. Regretul, care intră în structura melancoliei, explică și el absența unei intensități particulare a acesteia. Dacă regretul poate fi persistent, el niciodată nu e atît de intens încît să provoace o suferință profundă. Actualizarea unor motive sau a unor întîmplări din trecut, însumarea în afectivitatea noastră prezentă a unor elemente care astăzi nu mai pot fi active, relația dintre o tonalitate afectivă a senzațiilor și mediul în care s-au născut, dar pe care l-au părăsit, sînt determinante esențiale de melancolie. Regretul exprimă afectiv un fenomen profund: acela al înaintării în moarte prin

viețuire. Regret ceva ce a murit în mine și din mine. Actualizez doar fantoma unor realități și a unor experiențe trecute. Dar aceasta este suficient pentru a ne arăta cît a murit din noi. Regretul revelează semnificația demonică a timpului care, prilejuind o creștere în noi, cauzează implicit o anihilare.

Regretele fac pe om melancolic fără să-l paralizeze sau să-i rateze aspirațiile, deoarece în regret există o conștiință a ireparabilului numai pentru *trecut*, viitorul fiind oarecum deschis. Melancolia nu este o stare de o gravitate concentrată, închisă, dezvoltată pe o afecțiune organică, deoareace în ea nu există nimic din acea groaznică senzație a ireparabilului pentru tot cursul existenței, care nu lipsește în unele cazuri de tristețe adîncă. Chiar acea melancolie neagră este mai mult un caz de dispoziție temporară, decît de una constituțională. Și dacă ar fi ca în cazul al doilea, caracterul de reverie nu e complet exclus pentru a o asimila unei maladii, cu toate implicațiile ei. Formal, atît în cazul melancoliei dulci și voluptuoase, cît și în cazul melancoliei negre, există aceleași cadre de elemente: gol intern, infinit exterior, vag de senzații, reverie, sublimare etc.; numai din punctul de vedere al tonalității afective a viziunii diferențierea apare evidentă. S-ar putea ca multipolaritatea melancoliei să țină mai mult de structura subiectivității decît de natura ei. În acest caz, starea melancolică, în caracterul ei difuz reveric și vag, ar lua forme specifice în fiecare persoană. Nefiind o stare de o mare intensitate dramatică, ea oscilează și fluctuează mult mai mult decît celelalte. Avînd mai mult virtuți poetice decît active, ea are

ceva dintr-o grație reținută (de aceea o întîlnim mai mult la femei), grație pe care n-o întîlnim niciodată în tristețea profundă și intensă.

Nu lipsește această grație nici peisajelor de coloratură melancolică. Perspectiva întinsă din peisajul olandez sau din peisajul Renașterii, cu eternități de lumină și umbre, cu văi a căror șerpuire simbolizează infinitul și cu raze ce împrumută un caracter de imaterialitate lumii, cu aspirațiile și regretele oamenilor ce schițează un zîmbet de înțelegere și bunăvoință — întreagă această perspectivă revelează o grație melancolică și ușoară. Într-un astfel de cadru, omul pare a zice cu regret și cu resemnare: « Ce vreți, dacă nu e mai mult? » La capătul oricărei melancolii există posibilitatea unei mîngîieri sau a unei resemnări. Elementele estetice din ea includ virtualități de armonie viitoare, care niciodată nu există într-o tristețe profundă și organică. Din acest motiv, o fenomenologie a tristeții ajunge la ireparabil, pe cînd una a melancoliei la vis și grație.

TOTUL N-ARE NICI O IMPORTANȚĂ

Și ce importanță poate să aibă faptul că eu mă frămînt, că sufăr sau gîndesc? Prezența mea în lume va zgudui — spre marele meu regret — cîteva existențe liniștite și va tulbura naivitatea inconștientă și plăcută a altora, spre și mai marele meu regret. Deși simt că tragedia mea este pentru mine cea mai mare tragedie din istorie — mai mare decît prăbușirile de împărați sau decît cine știe ce irosire în fundul unei

mine —, totuși am implicit sentimentul totalei mele nulități și insignifiante. *Sînt convins că nu sînt absolut nimic în univers, dar simt că singura existență reală este a mea.* Și dacă aș fi pus să aleg între existența lumii și existența mea, aș înlătura pe cealaltă, împreună cu toate luminile și legile ei, încumetîndu-mă să planez singur în neantul absolut. Deși pentru mine viața este un chin, nu pot să renunț la ea, fiindcă nu cred în absolutul valorilor transvitale pentru ca să mă sacrific în numele lor. Dacă aș fi sincer, ar trebui să spun că nu știu de ce trăiesc și de ce nu încetez să trăiesc. Probabil cheia rămîne în fenomenul iraționalității vieții, care menține viața fără motive. Și dacă nu există decît motive absurde pentru a trăi? Dar acestea se mai pot numi motive? Lumea aceasta nu merită să te sacrifici pentru vreo idee sau vreo credință. Cu cît sîntem mai fericiți astăzi, dacă alții s-au sacrificat pentru binele și luminarea noastră? Ce bine și ce luminare? Dacă cineva s-a sacrificat pentru ca eu să fiu fericit acum, atunci eu sînt mai nefericit decît el, fiindcă nu înțeleg să-mi clădesc o existență pe un cimitir. Am momente cînd mă simt responsabil de întreaga mizerie a istoriei, cînd nu înțeleg pentru ce unii și-au vărsat sîngele pentru noi. Cea mai mare ironie ar fi însă cînd s-ar putea stabili că aceia au fost mai fericiți decît noi. Praful să se aleagă de întreaga istorie. Ar trebui să nu mă mai intereseze nimic în această lume; să-mi apară ridicolă însăși problema morții; suferința, limitată și nerevelatoare; entuziasmul, impur; viața, rațională; dialectica vieții, dialectică logică, iar nu una demonică; disperarea, minoră și parțială; eternitatea, o vorbă;

experiența neantului, o iluzie; fatalitatea, o glumă... Căci mă gîndesc serios, ce rost au toate acestea? De ce să mai pui probleme, să arunci lumini sau să accepți umbre? N-ar fi mai bine să-mi îngrop lacrimile într-un nisip la marginea mării, în cea mai deplină singurătate? Dar n-am plîns niciodată, fiindcă lacrimile s-au transformat în gînduri. Și nu sînt gîndurile acestea tot atîta de amare ca lacrimile?

EXTAZ

Nu știu ce sens poate avea într-un spirit sceptic, pentru care lumea aceasta este o lume în care nu se rezolvă nimic, prezența celui mai formidabil extaz, a celui mai revelator și mai bogat, a celui mai complex și mai periculos, extazul rădăcinilor ultime ale existenței. Nu cîștigi în acest extaz nici un fel de certitudine explicită sau o cunoaștere definită, dar sentimentul unei participări esențiale este atît de intens, încît debordează toate limitele și categoriile cunoașterii obișnuite. Este ca și cum în lumea aceasta de obstacole, de mizerii și de chin, prin care aspectele individuale ale existenței ne apar în consistența lor ireductibilă, s-ar deschide o poartă înspre sîmburele interior al existenței, pe care l-am prinde în cea mai simplă și mai esențială viziune, în cea mai splendidă încîntare metafizică. Stratul superficial de existență și formele individuale par a se topi pentru a favoriza accesul regiunilor celor mai profunde. Și mă întreb dacă adevăratul sentiment metafizic al existenței este posibil fără această eliminare a straturilor super-

ficiale și a formelor individuale. Căci numai printr-o purificare a existenței de elementele ei contingente și întîmplătoare se poate atinge o zonă esențială. Sentimentul metafizic al existenței este de natură extatică și orice metafizică își are rădăcina într-o formă particulară de extaz. În mod greșit se admite numai forma extatică religioasă. Există o multiplicitate de forme care depind de o formație spirituală specifică sau de o structură temperamentală, și care nu trebuie neapărat să ducă la transcendență. De ce n-ar exista un extaz al existenței pure, al rădăcinilor imanente ale existenței? Și nu se realizează o astfel de formă extatică în acea adîncire care destramă vălurile superficiale pentru a înlesni accesul sîmburelui interior al lumii? A ajunge la rădăcinile acestei lumi, a realiza beția supremă, încîntarea extatică, experiența originarului și a primordialului este a trăi un sentiment metafizic plecat din extazul elementelor esențiale ale firii. Extazul ca exaltare în imanență, ca o iluminare în lumea aceasta, ca viziune a nebuniei acestei lumi — iată un substrat pentru o metafizică, — valabilă chiar și pentru ultimele clipe, pentru momentele finale. Căci orice extaz adevărat este periculos. El este asemănător cu ultima fază a inițierii din misterele egiptene, cînd în locul cunoașterii explicite și definitive se spunea: « Osiris este o divinitate neagră », adică absolutul rămîne în sine incognoscibil. Nu văd în extazul rădăcinilor ultime ale existenței decît o formă de nebunie, nu de cunoaștere. Nu poți avea această trăire extatică decît în singurătate, cînd ai senzația că planezi peste această lume. Și singurătatea nu este un mediu de nebunie?

Și apoi, nu este caracteristic faptul că acest extaz poate să apară chiar unui individ sceptic? Nu este revelator pentru nebunia din extaz fenomenul acesta, al prezenței celei mai ciudate certitudini și a celei mai esențiale viziuni într-un mediu de îndoială și disperare?

Decît — nimeni nu va realiza stări extatice fără experiența prealabilă a disperării, deoarece într-una, ca și în cealaltă, se întîmplă purificări tot atît de mari dar cu conținut diferit.

Rădăcinile metafizicii sînt tot atît de complicate ca și rădăcinile existenței.

LUMEA ÎN CARE NU SE REZOLVĂ NIMIC

Mai este ceva pe acest pămînt care să nu poată fi pus la îndoială, în afară de moarte, singurul lucru sigur în această lume? A te îndoi de toate și a trăi totuși, iată un paradox care nu este unul dintre cele mai tragice, deoarece îndoiala este mult mai puțin intensă și încordată decît disperarea. Nu este caracteristic faptul că tipul cel mai frecvent de îndoială este cel cerebral, unde prin urmare participă omul numai cu o parte din ființa sa, în deosebire de participarea totală și organică din disperare? Chiar în formele organice și serioase ale îndoielii, intensitatea nu este niciodată echivalentă celei din disperare. Un anumit diletantism și un gen particular de superficialitate caracterizează scepticismul față de fenomenul atît de complex și de ciudat al disperării. Mă pot îndoi de orice, pot arunca un zîmbet dispre-

țuitor asupra lumii, dar aceasta nu mă împiedică să mănînc, să dorm liniștit sau să mă căsătoresc. În disperare, de a cărei profunzime nu te poți convinge decît trăind-o, aceste acțiuni nu mai sînt posibile decît cu efort și suferințe. Nimeni, pe culmile disperării, nu mai poate și nu mai are dreptul la somn. De aceea, nici un deznădăjduit autentic nu poate uita nimic din tragedia lui, păstrînd în conștiință actualitatea dureroasă a mizeriei lui subiective pînă dincolo de orice margini. Îndoiala este o neliniște care se referă la probleme și la lucruri, ea rezultă din conștiința irezolvabilității tuturor chestiunilor mari. Dacă s-ar rezolva marile probleme, scepticul ar reveni la stările normale. Cîtă diferență față de situația omului în disperare, care, dacă s-ar rezolva toate problemele, nu ar fi mai puțin neliniștit, deoarece neliniștea lui este răsărită din structura existenței lui subiective. Disperarea este starea în care anxietatea și neliniștea sînt imanente existenței. Nimeni nu e torturat în disperare de probleme, ci de convulsiunile și arderile în propria lui existență. Că nu se rezolvă nimic în această lume, este regretabil. N-a existat și nu va exista nimeni care să se sinucidă din acest motiv. Atît de puțin influențează neliniștea intelectuală neliniștea totală a ființei noastre. Din acest motiv, prefer de o mie de ori o existență dramatică, torturată pentru destinul ei în lume și chinuită de cele mai consumatoare flăcări interioare, decît un om abstract, frămîntat de probleme abstracte care nu angajează fondul subiectivității noastre. Disprețuiesc în această gîndire absența riscului, a nebuniei și a pasiunii. Cît de fecundă este o gîndire vie, pasionată, în care liris-

mul circulă ca sîngele în vine! Este extrem de interesant și de dramatic procesul prin care oameni inițial frămîntați de probleme pur abstracte și impersonale, obiectivi pînă la uitare de sine, surprinși de suferință și boală au fost în mod fatal aduși să reflecteze asupra propriei lor subiectivități și asupra problemelor de trăire și experiență. Oamenii obiectivi și activi nu găsesc destule elemente și resurse în ei pentru a-și considera destinul atît de interesant încît să-l pună în problemă. Pentru a face din destinul tău o problemă subiectivă și universală în același timp, trebuie să scobori toate treptele unui iad lăuntric. Dacă n-ai ajuns încă cenușă, atunci poți face filozofie lirică, adică o filozofie în care ideea are rădăcini organice, tot atît de organice ca și poezia. Atunci realizezi o formă superioară de existență personală, cînd lumea aceasta, cu toate problemele ei irezolvabile, nu merită nici măcar disprețul. Nu fiindcă ai avea o excelență în lume sau o valoare deosebită, dar fiindcă nu te mai poate interesa nimic în afară de agonia ta personală.

CONTRADICȚII ȘI INCONSECVENȚE

Grija pentru unitate și sistem n-au avut-o și n-o vor avea niciînd acei care scriu în momente de inspirație, cînd gîndul este o expresie organică și personală ce urmează fluctuațiile și variațiile dispoziției nervoase și organice. Unitatea perfectă, preocuparea de sistem și de consecvență indică o viață personală cu puține resurse, schematică și fadă întocmai ca și contradicțiile din capriciu sau dintr-un paradox facil.

Numai contradicțiile mari și periculoase, antinomiile interioare irezolvabile dovedesc o viață spirituală fecundă, deoarece numai în ele fluxul și abundența lăuntrică își pot găsi moduri de realizare. Oamenii care au numai cîteva stări sufletești și care niciodată nu ajung la limită nu se pot contrazice, fiindcă puținele tendințe din ei nu se pot determina în opoziții. Acei care trăiesc însă cu o exasperantă clocotire ura, disperarea, haosul, neantul sau iubirea, care se consumă în fiecare stare și mor treptat cu fiecare și în fiecare, aceia care nu pot respira decît pe culmi, care sînt singuri întotdeauna și mai cu seamă atunci cînd umblă cu alții, cum ar mai putea aceștia să crească într-o evoluție liniară sau să se cristalizeze într-un sistem? Tot ceea ce este formă, sistem, categorie, cadru, plan sau schemă, considerate ca aspecte și tendințe de absolutizare, rezultă dintr-un minus de conținuturi și productivitate, dintr-o deficiență de energie lăuntrică, dintr-o sterilitate a vieții spirituale. Marile tensiuni ale acesteia ating haosul și nebunia exaltării absolute. Nu există viață spirituală fecundă care nu cunoaște stările haotice și efervescența din paroxismul stărilor maladive, cînd inspirația apare ca o condiție esențială a creației și contradicțiile ca manifestări ale temperaturii interioare. Cine nu iubește stările haotice nu e creator, iar cine disprețuiește stările maladive n-are drept să vorbească de spirit. Numai ceea ce răsare din inspirație are valoare, ceea ce izvorăște din fondul irațional al ființei noastre, din zona intimă și centrală a subiectivității. Tot ceea ce e produsul exclusiv al muncii, al silinței și al efortului n-are nici o valoare, iar produsele ex-

clusive ale inteligenței sînt sterile și neinteresante. Mă încîntă îngrozitor elanul barbar și spontan al inspirației, curgerea bogată a stărilor sufletești, sclipirea și palpitația intimă, lirismul esențial și paroxismul vieții spirituale, care fac din inspirație singura realitate valabilă în ordinea condițiilor de creație.

ASUPRA TRISTEȚII

Dacă melancolia este o stare de reverie, difuză și vagă, ce nu atinge niciodată o adîncime și o concentrare intensă, tristețea, dimpotrivă, prezintă o seriozitate închisă și o interiorizare dureroasă. Poți fi trist în orice loc; dar într-un plan închis, tristețea cîștigă în intensitate, precum într-unul deschis melancolia crește. Caracterul de concentrare al tristeții rezultă din faptul că ea se naște aproape totdeauna dintr-un motiv determinat, pe cînd în melancolie nimeni nu are precizat în conștiință un determinant exterior. Știu de ce sînt trist, dar nu știu de ce sînt melancolic. Stările melancolice durează mult, fără să atingă o intensitate particulară. Or, durata lor fiind mare, șterge din conștiință orice motiv inițial, *prezent* în tristețe, care nu durează mult, dar atinge o tensiune intimă și închisă, ce niciodată nu va exploda, ci se va stinge în propria ființă. Nici melancolia și nici tristețea nu explodează, nu irită pe om pînă acolo încît să zguduie elementele ființei. Nu este caracteristic că se vorbește de un oftat, de un suspin, de tristețe, dar niciodată de un strigăt de tristețe? Ea nu e o stare debordantă, ci una care se stinge și

moare. Pentru nota diferențială a tristeții, este extrem de semnificativă apariția ei atît de frecventă după marile satisfaceri și împliniri vitale. De ce actului sexual îi urmează tristețea, de ce după o beție formidabilă sau după un paroxism dionisiac ești trist? De ce marile bucurii aduc tristețea? Fiindcă o dată cu elanul consumat în aceste excese mai rămîne numai senzația ireparabilului și sentimentul părăsirii și al pierderii, care ating o intensitate, în ordinea negativă, dintre cele mai puternice. Ești trist după satisfacerile sexuale și dionisiace, deoarece în loc să ai sentimentul unui cîștig, îl ai pe acela al unei pierderi. Tristețea apare după toate fenomenele prin care viața pierde din ea însăși. Intensitatea ei este echivalentă pierderilor. Astfel, fenomenul morții provoacă cea mai mare tristețe. Și nu este revelator pentru diferența dintre melancolie și tristețe faptul că niciodată o înmormîntare nu poate fi numită melancolică? Tristețea nu are nici un caracter estetic, caracter ce nu lipsește decît rar melancoliei. Este interesant de urmărit cum domeniul esteticului se îngustează din ce te apropii de experiențe și de realități serioase, care au un caracter de răscruce sau de definitivat. Moartea este negația totală a esteticului, ca și suferința sau tristețea. Moartea și frumusețea! Două noțiuni care se resping în mod absolut. Căci nu cunosc nimic mai scîrbos decît moartea, nimic mai grav și mai sinistru! Cum au putut fi poeți care să găsească moartea mai frumoasă, această supremă negativitate care nu poate îmbrăca nici haina grotescului. Moartea este suprema realitate în ordinea negativă. Ironia este că te temi de ea cu atît mai mult

cu cît o admiri. Și trebuie să spun că negativitatea morții îmi inspiră admirație. Dar este singurul lucru pe care-l pot admira, fără să-l iubesc. Grandoarea și infinitatea morții mi se impun. Dar disperarea mea e atît de mare, încît n-am nici speranța morții. Cum aș putea-o deci iubi? Despre moarte nu se poate scrie decît în contradicții absolute. Cine va spune că are o idee precisă despre moarte dovedește că nici nu o presimte, deși o poartă în el. *Și fiecare om poartă nu numai viața, dar și moartea sa.* Viața nu este decît o îndelungă agonie.

Tristețea îmi pare a reflecta ceva din această agonie. Și nu sînt crispările tristeții reflexe agonice? Orice om cu adevărat trist în momente de mare intensitate a tristeții păstrează în fizionomia lui crispări ce se adîncesc pînă în esența ființei. Aceste crispări, negații evidente ale frumuseții, dovedesc atîta părăsire și singurătate, încît te întrebi dacă fizionomia tristeții nu este o formă de obiectivare a morții în viață. Profunzimea impresionantă și gravitatea solemnă ce se degajează din această fizionomie a tristeții rezultă din faptul că acele riduri se adîncesc atît de tare, încît creșterea lor în adîncime devine un simbol pentru tulburarea și infinita noastră dramă lăuntrică. Fața omului în triste̦te dovedește atîta interioritate, încît exteriorul face direct accesibil interiorul. (Fenomene care se petrec și în marile bucurii.) Tristețea face misterul accesibil. Dar misterul tristeții este atît de inepuizabil și de bogat, încît tristețea nu încetează niciodată de a fi enigmatică. Dacă există o scară a misterelor, atunci tristețea intră în categoria misterelor infinite, care nu încetează nici-

odată de a se arăta, fiindcă sînt inepuizabile. Și orice mister adevărat este inepuizabil.

Este o constatare pe care, spre regretul meu, o verific în fiecare clipă: nu pot fi fericiți decît oamenii care nu gîndesc nimic, adică aceia care gîndesc numai cît trebuie vieții. Căci a gîndi numai cît trebuie vieții nu înseamnă a gîndi. Adevărata gîndire seamănă unui demon care tulbură sursele vieții, sau unei maladii ce afectează rădăcinile acestei vieți. A gîndi în fiecare clipă și a-ți pune probleme capitale la tot pasul, a avea permanent în conștiință îndoiala asupra propriului tău destin, a simți oboseala de a trăi, a fi obosit de gînduri și de existența ta pînă dincolo de orice rezistență, a lăsa o dîră de sînge și de fum după tine, ca simboluri ale dramei și ale morții ființei tale, înseamnă a fi nefericit în așa măsură, încît ți-e scîrbă de tot fenomenul acesta al gîndirii și te întrebi dacă reflexivitatea nu e o pacoste pe capul omului. Multe sînt de regretat în lumea în care n-ar trebui să regret nimic. Și mă întreb: merită lumea aceasta regretul meu?

INSATISFACȚIA TOTALĂ

Ce blestem o fi pe capul unora de a nu se simți bine nicăieri? Nici cu soare, nici fără soare, nici cu oameni și nici fără oameni. A nu cunoaște ceea ce înseamnă buna dispoziție, iată un lucru impresionant. Cei mai nefericiți oameni sînt aceia care n-au

dreptul la inconștiență. A avea un grad dezvoltat de conștiință, a fi în fiecare moment conștient, a-ți da seama în fiecare clipă de situația ta în raport cu lumea, a trăi într-o veșnică încordare de cunoaștere este a fi pierdut pentru viață. *Cunoașterea este o plagă pentru viață, iar conștiința o rană deschisă în sîmburele vieții.* Nu este omul un animal abandonat morții? Și nu este o tragedie în faptul de a fi om, adică un animal veșnic nesatisfăcut, suspendat între viață și moarte? Sînt complet plictisit sau mai bine zis distrus de această calitate de a fi om. Dacă aș putea, aș renunța pe loc, dar ce să mă fac, animal? Drumul înapoi nu-l pot parcurge. Și apoi, aș risca să devin un animal care cunoaște istoria filozofiei. A deveni supraom îmi pare o imposibilitate și o prostie, o fantezie ridicolă. N-ar exista o soluție aproximativă într-un fel de supraconștiință? Nu s-ar putea viețui *dincolo*, nu dincoace (înspre animalitate), de toate formele complexe de conștiință, de neliniști și chinuri, de tulburările nervoase și de experiențele spirituale, într-o sferă de existență unde accesul veșniciei n-ar mai fi un simplu mit? Personal îmi dau demisia din omenire. Nu mai vreau și nu mai pot să fiu om. Căci ce aș mai putea face în această calitate? Să lucrez la un sistem social și politic sau să nefericesc o fată? Să mai urmăresc inconsecvențele în sistemele de filozofie sau să activez pentru realizarea idealului moral sau estetic? Toate acestea îmi par prea puțin. Și chiar dacă mi-ar părea mult, cum se întîmplă uneori, nu mă pot totuși atrage. Renunț la omenia mea, chiar dacă pe treptele pe care mă voi urca voi fi singur, dar absolut singur. Și apoi nu sînt atît de singur

în lumea aceasta, de la care nu mai aștept nimic? Dincolo de toate idealurile curente și de formele obișnuite, într-o supraconștiință s-ar mai putea probabil respira. Acolo, o beție a eternității ar reduce la nimic toate fleacurile acestei lumi și nici o problemă, și nici un chin lăuntric n-ar mai tulbura extazul unei eternități în care ființa ar fi tot atît de pură și de imaterială ca neființa.

BAIA DE FOC

Există atîtea căi prin care se poate ajunge la senzația de imaterialitate, încît stabilirea unei ierarhii este o încercare extrem de dificilă, dacă nu inutilă. Căci fiecare realizează o astfel de senzație după structura sa temperamentală sau după dominarea, în momentul respectiv, a unor elemente specifice. Cred totuși că baia de foc pentru ea însăși este încercarea cea mai fecundă pentru a atinge o astfel de senzație. A simți în toată ființa ta o ardere intensă și o căldură totală, a simți cum cresc flăcările în tine și te cuprind ca într-un infern, a fi tu însuți un fulger și o scînteiere, iată ceea ce înseamnă o baie de foc. Ca în orice baie se realizează o purificare, o curățire de elemente care pot anula pînă și existența. Valurile de căldură și flăcările care se ridică nu ard ele sîmburele existenței, nu consumă din viață, nu reduc elanul la o pură aspirație, răpindu-i caracterul său imperialist? A trăi o baie de foc, a simți jocul unei călduri interioare, plină de flăcări, nu este a atinge o puritate imaterială în viață, o imaterialitate ase-

mănătoare cu dansul flăcărilor? Emanciparea de sub greutate, de sub forțele atracționale, ce se întîmplă în această baie de foc, nu fac viața o iluzie sau un vis? Decît și aceasta e prea puțin față de senzația finală, care este una dintre cele mai paradoxale și mai ciudate, cînd din sentimentul acelei irealități de vis ajungi la sentimentul prefacerii în cenușă. Nu există baie interioară de foc al cărei rezultat final să nu fie învolburarea stranie din sentimentul acestei prefaceri în cenușă, cînd într-adevăr poți vorbi de imaterialitate. Atunci cînd flăcările lăuntrice au ars tot din tine, cînd nu mai rămîne nimic din existența ta individuală, cînd numai cenușa a mai rămas, ce senzație de viață mai poți avea? Am o voluptate nebună și de o infinită ironie cînd mă gîndesc că cineva ar sufla cenușa mea în cele patru colțuri ale lumii, că vîntul ar împrăștia-o cu o iuțeală frenetică, risipindu-mă în spațiu ca pe o eternă mustrare pentru această lume.

DEZINTEGRAREA DIN VIAȚĂ

Nu toți oamenii au pierdut naivitatea; de aceea, nu toți oamenii sînt nefericiți. Aceia care au trăit și trăiesc asimilați, naivi, în existență, nu din prostie sau imbecilitate — căci naivitatea exclude astfel de deficiențe, ea fiind o stare mult mai pură —, ci dintr-o iubire instinctivă și organică pentru un farmec natural al lumii, pe care naivitatea îl descoperă întotdeauna, aceia ating o armonie și realizează o integrare în viață, care merită a fi invidiată sau cel puțin apreciată de cei care rătăcesc pe culmile disperării. Dez-

integrarea din viață corespunde unei pierderi totale a naivității, acest dar încîntător pe care ni l-a distrus cunoașterea, dușmană declarată a vieții. Viețuirea cosmică, bucuria pentru existența și pitorescul aspectelor individuale, încîntarea pentru farmecul spontan al firii, trăirea inconștientă a contradicțiilor anulîndu-le implicit caracterul tragic, sînt expresii ale naivității, teren fecund pentru iubire și entuziasm. A nu ți se proiecta dureros în conștiință contradicțiile este a atinge bucuria virginală a naivității, este a fi incapabil de tragedie și de conștiința morții, care presupun o complexitate din cele mai deconcertante și o dezagregare paradoxală. Naivitatea este opacă pentru tragic, dar e deschisă pentru iubire, căci omul naiv, nefiind consumat de propriile sale contradicții interioare, are destule rezerve pentru a se dărui. Pentru acela care a realizat dezintegrarea din viață, tragicul cîștigă o intensitate extrem de dureroasă, deoarece contradicțiile nu se petrec numai în el însuși, ci și între lume și el. Nu există decît două atitudini fundamentale: cea naivă și cea eroică. Restul se încadrează în nuanțele dintre ele. Ca să nu mori de imbecilitate, n-are sens să alegi decît între aceste două. Și cum naivitatea, pentru omul care a ajuns în fața acestei alternative, este un bun pierdut, pe care este problematic dacă-l mai poți recîștiga, mai rămîne doar eroismul. Atitudinea eroică este privilegiul și blestemul celor dezintegrați din viață, a celor suspendați și incapabili de orice satisfacție sau fericire. A fi erou — în sensul cel mai universal al acestui cuvînt — este a dori un triumf absolut. Dar acest triumf nu poate fi obținut decît prin moarte. Orice

eroism înseamnă o transcendere a vieții, care implică în mod fatal un salt în neant. Și orice eroism este un eroism al neantului, chiar dacă în conștiința eroului nu intră acest element, chiar dacă el nu-și dă seama că avîntul lui pleacă dintr-o viață care și-a pierdut resorturile normale. Tot ceea ce nu izvorăște din naivitate și nu duce la naivitate aparține neantului. Există vreo atracție pentru neant în om? Desigur că ea este mult prea misterioasă pentru ca să o putem sesiza. Dar din moment ce eu părăsesc seducțiile vieții naive sau sînt silit să le părăsesc, pentru a mă arunca în lume fără nici un sens — căci eroismul meu este grotesc, n-are nici viziunea triumfului —, trebuie să existe această atracție misterioasă.

DESPRE REALITATEA CORPULUI

Nu voi înțelege niciodată cum au putut exista atîția oameni care să declare corpul o iluzie, precum nu voi înțelege niciodată cum a putut fi conceput spiritul în afară de drama vieții, în afară de contradicțiile și deficiențele acesteia. Se vede că acei oameni n-au avut conștiința cărnii, a nervilor și a fiecărui organ în parte. Dar nu voi înțelege niciodată cum de n-au avut-o, deși bănuiesc în această inconștiență organică o condiție esențială a fericirii. Cei care nu s-au desprins din iraționalitatea vieții, care sînt încadrați în ritmul ei organic, anterior apariției conștiinței, nu ating niciodată starea în care realitatea ta corporală îți este în fiecare moment prezentă în conștiință. Căci această prezență în conștiință a reali-

tății corporale indică o boală esențială a vieții. Și nu este o boală în a-ți da seama încontinuu de nervii tăi, de picioare, de stomac, de inimă etc., în a ajunge la conștiința fiecărei părți din tine? Nu indică acest proces o dezintegrare a acestor părți din funcțiile lor firești? Realitatea corpului este una dintre cele mai groaznice realități. Aș vrea să văd ce ar mai însemna spiritul fără frămîntările cărnii, sau conștiința fără o mare sensibilitate nervoasă. Cum au putut concepe oamenii viața fără corp, cum au putut ei concepe o existență autonomă și originară a spiritului? Aceasta n-au putut-o face decît aceia care n-au spirit, oamenii sănătoși și inconștienți. *Căci spiritul este fructul unei maladii a vieții, precum omul nu este decît un animal îmbolnăvit. Existența spiritului este o anomalie în viață.* Am renunțat la atîtea, de ce n-aș renunța și la spirit? Dar nu este oare renunțarea o boală a spiritului, înainte de a fi una a vieții?

NU ȘTIU

Nu știu ce e bine și ce e rău; ce e permis și ce nu e permis; nu pot condamna și nu pot lăuda. Nu este nici un criteriu valabil în această lume și nici un principiu consistent. Mă miră faptul că unii se mai preocupă de teoria cunoașterii. Dacă aș fi sincer, ar trebui să mărturisesc că puțin îmi pasă de relativitatea cunoașterii noastre, căci lumea aceasta nu merită s-o cunoști. Am adesea senzația unei cunoașteri integrale care epuizează întreg conținutul lumii, pentru ca altă dată să nu pricep nimic din tot ce se învîrte

în jurul meu. Simt un gust amar în mine, o amărăciune drăcească, bestială, cînd însăși problema morții îmi pare fadă. Pentru întîia oară îmi dau seama cît de greu de definit este această amărăciune. Poate și din motivul că umblu după motive de ordin teoretic, atunci cînd ea izvorăște dintr-o regiune eminamente preteoretică.

În acest moment, nu cred în absolut nimic și n-am nici o speranță. Îmi par lipsite de sens toate expresiile și realitățile care dau farmec vieții. Nu am nici sentimentul trecutului, nici al viitorului, iar prezentul îmi pare o otravă. Nu știu dacă sînt disperat, căci lipsa oricărei speranțe poate să fie și altceva decît disperare. Nu m-ar putea supăra nici un fel de calificativ, deoarece nu mai am nimic de pierdut. Cum am pierdut totul! Și cînd mă gîndesc că acum se deschid flori și cîntă paseri! Cît de departe sînt toate!

SINGURĂTATEA INDIVIDUALĂ ȘI SINGURĂTATEA COSMICĂ

Există două feluri de a simți singurătatea: a te simți singur în lume și a simți singurătatea lumii. Cînd te simți singur, trăiești o dramă pur individuală; sentimentul părăsirii este posibil chiar în cadrul unei splendori naturale. În acest caz, interesează numai neliniștile subiectivității tale. A te simți aruncat și suspendat în lume, incapabil de a te adapta ei, consumat în tine însuți, distrus de propriile tale deficiențe sau exaltări, chinuit de insuficiențele tale, indiferent de aspectele exterioare ale lumii, care pot

fi strălucitoare sau sumbre, tu rămînînd în aceeași dramă lăuntrică, iată ce înseamnă singurătate individuală. Sentimentul singurătății cosmice, deși se petrece tot într-un individ, derivă nu atît din frămîntarea lui pur subiectivă cît din senzația părăsirii acestei lumi, a neantului exterior. Este ca și cum toate splendorile acestei lumi ar dispărea deodată pentru ca monotonia esențială a unui cimitir s-o simbolizeze. Sînt mulți care se simt torturați de viziunea unei lumi părăsite, iremediabil abandonate unei singurătăți glaciale, pe care n-o ating, măcar, nici slabele reflexe ale unei lumini crepusculare. Care sînt mai nefericiți, acei care simt singurătatea în ei, sau aceia care o simt în afară, în exterior? Imposibil de răspuns. Și apoi, de ce să mă chinuiască ierarhia singurătății? A fi singur, în orice fel, nu e destul?

* * *

Dau în scris, pentru toată lumea care va veni după mine, că n-am în ce să cred pe acest pămînt și că unica scăpare este uitarea absolută. Aș vrea să uit de tot, să mă uit complet, să nu mai știu nimic de mine și de lumea aceasta. Adevăratele confesiuni nu se pot scrie decît cu lacrimi. Dar lacrimile mele ar îneca această lume, precum focul meu interior ar incendia-o. N-am nevoie de nici un sprijin, de nici un îndemn și de nici o compătimire, căci deși sînt cel mai decăzut om, mă simt totuși atît de puternic, atît de tare și de fioros! Căci sînt singurul om care trăiesc fără speranță. Or, aceasta este culmea eroismului, paroxismul și paradoxul eroismului. Suprema

nebunie! Toată pasiunea haotică și dezorientată din mine ar trebui s-o canalizez pentru a uita totul, pentru a nu mai fi nimic, pentru a scăpa de spirit și de conștiință. Am și eu o speranță: speranța uitării absolute. Dar aceasta mai e speranță, nu e ea disperare? Nu-i această speranță negarea tuturor speranțelor viitoare? Vreau să nu mai știu nimic, nici măcar să știu că nu știu nimic. De ce atîtea probleme, discuții și supărări? De ce atîta conștiință a morții? Pînă cînd atîta filozofie și atîta gîndire?

APOCALIPS

Cum aș vrea ca, într-o zi, toți oamenii cu ocupații sau cu misiuni, căsătoriți sau nu, tineri și bătrîni, femei și bărbați, serioși sau superficiali, triști sau veseli, să părăsească locuința și birourile lor și, renunțînd la orice fel de datorii și obligații, să iasă în stradă și să nu mai voiască să facă nimic. Toată această lume îndobitocită, care muncește fără nici un sens sau se iluzionează cu aportul personal la binele umanității, care lucrează pentru generații viitoare sub impulsul celei mai sinistre amăgeli, ar trăi în astfel de momente capitale o răzbunare pentru toată mediocritatea unei vieți nule și sterile, pentru toată irosirea care n-a avut nimic din excelența marilor transfigurări. Mi-ar plăcea acele clipe cînd nimănui nu i-ar mai trebui amăgirea idealului, cînd orice satisfacție în datele imediate ale vieții ar fi imposibilă și orice resemnare iluzorie și cînd toate cadrele unei vieți normale ar plesni definitiv. Toți oamenii care

suferă în tăcere și care nu îndrăznesc să-și verse amărăciunea nici cel puțin în suspine ar urla atunci într-un cor de o sinistră dizarmonie, cu strigăte stranii care să cutremure acest pământ. Apele să curgă mai repede și munții să se clatine amenințător, arborii să-și arate rădăcinile ca o veșnică și hidoasă mustrare, păsările să croncăne imitînd corbii, iar animalele să fugă speriate pînă la epuizare. Toate idealurile să fie declarate nule; credințele fleacuri; arta o minciună și filozofia o glumă. Totul să fie o înălțare și o prăbușire. Bucăți de pământ să se avînte în aer și apoi să se risipească, duse de vînt; planetele să descrie pe fondul cerului arabescuri bizare, linii întortocheate și grotești, figuri schimonosite și îngrozitoare. Vîrtejuri de focuri să crească într-un ritm sălbatic și un zgomot barbar să năpădească întreaga lume, pentru a ști pînă și cea mai mică vietate că sfîrșitul e apropiat. Tot ceea ce e formă să devină inform și un haos să înghită, într-un vîrtej universal, tot ceea ce această lume a avut ca structură, consistență și formă. Să fie un zbucium nebun, un zgomot colosal, o teroare și o explozie, după care să nu mai rămînă decît o tăcere eternă și o uitare definitivă. În aceste clipe finale, oamenii să trăiască la o așa temperatură, încît tot ceea ce umanitatea a simțit pînă acum ca regrete, aspirații, iubire, deznădejde sau ură să izbucnească în ei într-o astfel de explozie, încît după ea să nu mai rămînă nimic. Într-o astfel de clipă, cînd toți oamenii și-ar părăsi ocupațiile, cînd nimeni n-ar mai găsi un sens în mediocritatea datoriei, cînd existența ar plesni de contradicțiile ei interioare, ce ar mai rămîne în afară de triumful nimicului și de apoteoza finală a neființei?

MONOPOLUL SUFERINȚEI

Mă întreb: pentru ce numai unii suferă? Există vreo rațiune în această selecțiune, care scoate din rîndul oamenilor normali o categorie de aleși, pentru a-i arunca în cele mai groaznice torturi? Unele religii susțin că prin suferință te încearcă Divinitatea sau că prin ea ispășești un rău sau o necredință. Decît, această concepție poate să fie valabilă pentru iluzia omului religios, nu însă pentru acela care vede cum suferința se găsește la indivizi indiferent de valoare, ba uneori este mai frecventă la cei nevinovați și puri. Nu există nici o justificare de valoare în fenomenul suferinței. Nu este posibilă absolut nici o fundamentare a suferinței pe o ierarhie de valori. Și apoi, rămîne de văzut dacă e posibilă o ierarhie a valorilor.

Aspectul cel mai ciudat al celor care suferă este în credința absolutei lor suferințe, care îi face să creadă într-un fel de monopol al suferinței. Am impresia că numai eu sufăr, că toată suferința acestei lumi s-a concentrat în mine, că numai eu mai am drept la suferință, deși îmi dau seama că există suferințe și mai groaznice, că poți să mori căzînd bucăți de carne din tine, fărîmițîndu-te sub propria ta privire, devenind iluzie în cea mai perfectă conștiență. Există suferințe monstruoase, criminale și inadmisibile. Te întrebi: cum de se pot întîmpla și, dacă se întîmplă, cum se mai poate vorbi de finalitate sau de alte povești? Mă simt atît de impresionat în fața suferinței, încît îmi pierd aproape tot curajul. Și-l pierd, fiindcă nu pricep de ce există suferință în lume. Derivarea ei din bestialitatea, iraționalitatea și demonia vieții explică *prezența* suferinței în lume, dar nu găsește justificarea.

Sau este probabil că suferința n-are nici o justificare, ca și existența în genere. Existența a trebuit să fie? Există vreo rațiune în faptul de a fi? Sau existența nu-și are o altă rațiune decît una imanentă? Existența există numai ca existență? Ființa este numai ființă? De ce să nu admitem un triumf final al neființei, de ce să nu admitem că existența merge înspre neant și ființa înspre neființă? Nu cumva singura realitate absolută este neființa? Un paradox tot atît de mare cît paradoxul acestei lumi.

Deși fenomenul suferinței mă impresionează și uneori mă încîntă, n-aș putea totuși scrie o apologie a suferinței, fiindcă suferința durabilă — și nu există suferință adevărată, decît cea durabilă —, dacă purifică în primele faze, în ultimele tîmpește, detrachează, distruge și anarhizează pînă la descompunere. Entuziasmul facil pentru suferință manifestat în exclamații este o caracteristică a esteților și a diletanților suferinței, care o asimilează unui divertisment, neînțelegînd ce forță teribilă de descompunere există în suferință, cîtă dezagregare și cîtă otravă, dar și cîtă fecunditate, pe care o plătești însă scump. A avea monopolul suferinței este a vieții suspendat deasupra unei prăpăstii. Și orice suferință adevărată este o prăpastie.

* * *

Cîtă lașitate în concepția celor care susțin că sinuciderea este o afirmație a vieții! Pentru a-și scuza lipsa de îndrăzneală, inventează diverse motive sau elemente care să le scuze neputința. În realitate, nu există voință sau hotărîre rațională de a te sinucide,

ci numai determinante organice, intime, care predestinează la sinucidere.

Sinucigașii simt o pornire patologică înspre moarte, pe care, deși îi rezistă conștient, ei n-o pot totuși suprima. Viața din ei a ajuns la un astfel de dezechilibru, încît nici un motiv de ordin rațional n-o mai poate consolida. Nu există sinucideri din hotărîri raționale, rezultate din reflexii asupra inutilității lumii sau asupra neantului acestei vieți. Iar cînd ni se opune cazul acelor înțelepți antici ce se sinucideau în singurătate, eu voi răspunde că sinuciderea lor era posibilă numai prin faptul că au lichidat viața din ei, că au distrus orice pîlpîire de viață, orice bucurie a existenței și orice fel de tentație. A gîndi mult asupra morții sau asupra altor probleme periculoase este desigur a da o lovitură mai mult sau mai puțin mortală vieții, dar nu este mai puțin adevărat că acea viață, acel corp în care se frămîntă astfel de probleme trebuie să fi fost anterior afectat pentru a permite astfel de gînduri. Nimeni nu se sinucide din cauza unor întîmplări exterioare, ci din cauza dezechilibrului său interior și organic. Aceleași condiții exterioare defavorabile pe unii îi lasă indiferenți, pe alții îi afectează, pentru ca pe alții să-i aducă la sinucidere. Pentru a ajunge la ideea obsedantă a sinuciderii trebuie atîta frămîntare lăuntrică, atît chin și o spargere atît de puternică a barierelor interioare, încît din viață să nu mai rămînă decît o ameteală catastrofală, un vîrtej dramatic și o agitație stranie. Cum o să fie sinuciderea o afirmație a vieții? Se spune: te sinucizi, fiindcă viața ți-a provocat decepții. Ca atare ai dorit-o, ai așteptat ceva de la ea, dar ea nu ți-a putut da. Ce dialectică falsă! Ca și cum acel ce

se sinucide n-ar fi trăit înainte de a muri, n-ar fi avut ambiții, speranțe, dureri sau deznădejdi. În sinucidere, faptul important este că nu mai poți trăi, care nu rezultă dintr-un capriciu, ci din cea mai groaznică tragedie interioară. Și a nu mai putea trăi este a afirma viața? Orice sinucidere, din moment ce e sinucidere, e impresionantă. Mă mir cum oamenii mai caută motive și cauze pentru a ierarhiza sinuciderea sau pentru a-i căuta diverse feluri de justificări, cînd n-o depreciază. Nu pot concepe o problemă mai imbecilă decît aceea care s-ar ocupa cu ierarhia sinuciderilor, care s-ar referi la sinuciderile din cauză înaltă sau la cele din cauză vulgară etc. ... Oare faptul de a-ți lua viața nu este el atît de impresionant încît orice căutare de motive pare meschină? Am cel mai mare dispreț pentru acei care rîd de sinuciderile din iubire, deoarece aceștia nu înțeleg că o iubire ce nu se poate realiza este pentru cel ce iubește o anulare a ființei lui, o pierdere totală de sens, o imposibilitate de ființare. Cînd iubești cu întreg conținutul ființei tale, cu totalitatea existenței tale subiective, o nesatisfacere a acestei iubiri nu poate aduce decît prăbușirea întregii tale ființe. Marile pasiuni, cînd nu se pot realiza, duc mai repede la moarte decît marile deficiențe. Căci în marile deficiențe te consumi într-o agonie treptată, pe cînd în marile pasiuni contrariate te stingi ca un fulger. N-am admirație decît pentru două categorii de oameni: pentru acei care pot oricînd înnebuni și pentru acei care în fiecare clipă se pot sinucide. Numai aceștia mă impresionează, fiindcă numai în ei clocotesc mari pasiuni și se dezvoltă mari transfigurări. Acei care trăiesc viața pozitiv, cu siguranța fiecărei clipe, încîntați de trecut, prezent

și viitor, n-au decît stima mea. Singuri aceia care în fiecare moment iau contact dramatic cu realitățile ultime mă zguduie pînă dincolo de orice rezistență.

De ce nu mă sinucid? Fiindcă mie mi-e scîrbă atît de moarte, cît și de viață. Sînt un om care ar trebui aruncat undeva, într-un cazan cu flăcări. Nu pricep absolut deloc ce-o fi cu mine în acest univers. Simt în acest moment o necesitate de a striga, de a scoate un urlet care să îngrozească întreaga lume, să facă pe toți să tremure, să plesnească într-o nebunie de groază. Un trăsnet teribil îl simt virtual în mine și mă mir cum nu izbucnește pentru a nimici lumea asta, pe care aș înghiți-o pentru totdeauna în neantul meu. Mă simt ființa cea mai teribilă care a existat vreodată în istorie, mă simt o bestie apocaliptică plină de flăcări și întunecimi, de elanuri și de disperări. Sînt o fiară cu un zîmbet grotesc, ce se adună în ea însăși pînă la iluzie și se dilată pînă la infinit, ce moare și ce crește în același timp, încîntată între nimic și tot, exaltată între speranța nimicului și disperarea totului, crescută în parfumuri și otrăvuri, arsă de iubire și de ură, nimicită de lumini și de umbre. Simbolul meu este moartea luminii și flacăra morții. În mine se stinge tot ceea ce e sclipire, pentru a renaște în fulger și în trăsnet. Și întunericul însuși nu arde el în mine?

LIRISMUL ABSOLUT

Aș vrea să izbucnesc într-o explozie radicală cu tot ce am în mine, cu toată energia și cu toate conținuturile, să curg, să mă descompun și, într-o expre-

sie nemijlocită, distrugerea mea să fie *opera* mea, creația, inspirația mea. Să mă realizez în distrugere, să cresc în cea mai nebună avîntare pînă dincolo de margini, și moartea mea să fie triumful meu. Aș vrea să mă topesc în lume și lumea în mine, să naștem în nebunia noastră un vis apocaliptic, straniu ca toate viziunile de sfîrșit și magnific asemenea marilor crepuscule. Din țesătura visului nostru să crească splendori enigmatice și umbre cuceritoare, forme ciudate și adîncimi halucinante. Un joc de lumină și de întuneric să îmbrace sfîrșitul într-un decor fantastic și o transfigurare cosmică să ridice totul pînă dincolo de orice rezistență, cînd avîntul duce la nimic, iar formele plesnesc într-o exaltare de agonie și încîntare. Un foc total să înghită lumea aceasta, și flăcările lui, mai insinuante decît zîmbetul de femeie și mai imateriale decît melancolia, să provoace voluptăți crepusculare, complicate ca moartea și fascinante ca neantul în clipele de tristețe. Sînt necesare trăiri nebune pentru ca lirismul să atingă ultima lui expresie, pentru ca încordările lui să treacă marginile subiectivismului normal. *Lirismul absolut este lirismul clipelor din urmă.* Căci în lirismul absolut expresia se confundă cu realitatea, expresia e totul, este ființa într-o anumită ipostază. Ea încetează a mai fi o obiectivare parțială, minoră și nerevelatoare, devenind parte din tine. Aici nu mai are importanță numai sensibilitatea sau inteligența, ci întreaga ființă, întreg corpul, întreaga viață din tine, cu ritmul și pulsațiile ei. Lirismul total, lirismul absolut este însuși destinul adus la gradul de autocunoaștere absolută. Niciodată acest lirism nu va lua formă în expresii detașate, ci fiecare expresie este bucată din tine. Din acest

motiv, el nu este prezent decît în momente capitale, cînd stările pe care le exprimă se consumă deodată cu expresia. Sentimentul agoniei, fenomenul complex al muririi, cînd se manifestă se și consumă. Este o suprapunere între act și realitate; căci actul nu mai este o manifestare a realității, ci realitatea însăși. Lirismul absolut — pornirea totală de a te obiectiva — este dincolo de poezie, sentimentalism etc. ... El este mai aproape de un fel de metafizică a destinului, căci în el o actualitate totală a vieții și conținutul cel mai adînc al ființei se manifestă pentru a se rezolva într-un fel sau altul. De regulă, lirismul absolut rezolvă totul în sensul morții. Căci tot ceea ce este capital e în legătură cu moartea.

* * *

Simt că ar trebui să se deschidă sub mine un gol mare și întunecos, care să mă înghită pentru totdeauna într-o noapte de veci. Și mă mir cum de acest proces se-ntîmplă numai în simțire, și nu și în realitate. Nimic nu mi-ar părea în aceste momente mai natural decît să mă scufund înspre adîncimi de întuneric, unde nimic din claritatea fadă a acestei lumi n-ar mai avea nici o urmă de reflex. Nu vreau să caut o explicație organică a acestei porniri din mine înspre întuneric, fiindcă nu pot găsi una pentru beția de lumină. Dar mă gîndesc totuși cu nedumerire ce sens poate să aibă această alternanță dintre o experiență a luminii și o experiență a întunericului. Întreaga concepție a polarității îmi pare insuficientă, căci în înclinarea spre regiunile nopții există o neliniște mult mai profundă, care nu poate răsări dintr-o schemă a firii, dintr-o geometrie a existenței. Sentimentul că

ești înghițit în noapte, într-o noapte care se deschide sub tine, nu este posibil decît atunci cînd simți ceva greu pe creier și în toată ființa, ca presiunea pe întreg organismul a unei imensități de noapte. Cum o să mă înghită, pe veci, noaptea fără de margini a acestei lumi!

* * *

Senzația confuziei absolute! Adică a nu putea face nici o distincție, nici o diferențiere și nici o încadrare, a nu putea lămuri nimic, a nu înțelege și a nu aprecia nimic. Senzația acestei confuzii absolute face din orice filozof un poet, dar nu toți filozofii o pot atinge și o pot trăi cu o intensitate durabilă. Căci dacă ar atinge-o, n-ar mai putea filozofa abstract și rigid. Este plin de dramatism procesul acesta prin care un filozof devine poet. — Din lumea definitivă a formelor și a problemelor abstracte, care într-un vîrtej al simțirii, în confuzia tuturor elementelor sufletești, se împletesc în alcătuiri ciudate și haotice. Cum să mai poți face filozofie abstractă, cînd în tine se desfășoară o dramă complicată, în care se întîlnesc presentimentul erotic cu o neliniște metafizică chinuitoare, frica de moarte cu aspirațiile spre naivitate, renunțarea totală cu un eroism paradoxal, disperarea cu orgoliul, presentimentul nebuniei cu dorința de anonimat, strigătul cu tăcerea, elanul cu nimicul? Și toate acestea se petrec *în același timp*, simultan. Toate tendințele acestea cresc în cel mai mare clocot posibil, în cea mai mare nebunie interioară, într-o confuzie absolută. Cum să mai faci atunci filozofie sistematică și în ce fel să mai poți fi capabil de o arhitectonică bine definită? Sînt oameni

care au început cu lumea formelor și sfîrșesc în confuzia absolută. De aceea, ei nu mai pot filozofa decît poetic. Dar în confuzia absolută, nu mai importă nimic în afară de chinurile și voluptățile nebuniei.

ESENȚA GRAȚIEI

Sînt multe căi prin care se poate realiza o detașare de pămînt, o avîntare și o înălțare deasupra unei mențineri oarbe în viață. Există însă numai *grația*, a cărei detașare de pămînt nu înseamnă o rupere a contactului cu forțele iraționale ale vieții, ci un salt inutil, un avînt dezinteresat în care farmecul naiv și ritmul irațional al vieții își păstrează toată prospețimea. Orice grație este un avînt, o bucurie a înălțării.

Mișcările grațioase, cu ondulațiile lor, dau impresia de planare deasupra lumii, de zbor ușor și imaterial. Spontaneitatea lor are ceva din ușurința unei bateri din aripi, din naturalețea unui zîmbet și din puritatea unui vis de primăvară. Nu și-a găsit grația în dans forma cea mai vie de realizare? În sentimentul grațios al vieții, aceasta este simțită ca o tensiune imaterială, ca un flux pur de vitalitate, ce nu depășește niciodată armonia imanentă oricărui ritm grațios. Este un fel de vis al vieții în orice grație, un joc dezinteresat, o expansiune care-și găsește limita în ea însăși, nu în afară. De aceea, grația dă iluzia plăcută a libertății, a abandonării spontane și directe, a unui vis pur, crescut sub raze de soare. Disperarea prezintă un paroxism al individuației, o interiorizare dureroasă și singulară pe culmi, o izolare a omului

în lume. Toate stările rezultate dintr-o rupere a contactului normal cu lumea și care te duc înspre culmile singurătății individuale intensifică fenomenul individuației, determină pînă la paroxism individualizarea omului în lume. Grația omului nu duce la paroxismul individuației, ci la un sentiment armonic de împlinire naivă, în care ființa niciodată nu ajunge la un sentiment al singurătății și al izolării. Și *formal* grația refuză singurătatea, căci mișcările de ondulație prin care se obiectivează exprimă o receptivitate pentru viață, un elan deschis și primitor pentru seducțiile și pitorescul existenței. Grația reprezintă o stare de iluzie în care viața își neagă și își transcende antinomiile și dialectica ei demonică, în care contradicțiile, ireparabilul, fatalitatea și iremediabilul dispar temporar, într-un fel de viețuire sublimată. Există multă sublimare în grație, multă puritate aeriană, care însă niciodată nu poate atinge marile purificări de pe culmi, unde se realizează sublimul. Experiențele zilnice și formele comune de trăire nu duc niciodată viața pînă acolo unde ea ar cunoaște nebunia absolută a tensiunii paroxistice sau a vîrtejului interior, precum nu realizează nici o emancipare de sub greutate, o trecere vremelnică peste forța gravitațională, care uneori poate fi un simbol al morții. Grația este o *emancipare de sub greutate*, o emancipare de sub presiunea atracțiilor subterane, o evadare din ghearele bestiale ale pornirilor demonice din viață, ale tendințelor ei negative. Transcenderea negativității este o notă esențială a sentimentului grațios al vieții. Nu este de mirare pentru ce, într-un astfel de sentiment, viața apare

mai luminoasă, mai învăluită în raze și în sclipiri. Căci, depășind negativitatea și demonicul pe calea unei armonii de forme și a unei ușurințe pline de ondulații, atinge o stare de armonie plăcută mai repede decît pe căile complicate ale credinței, unde armonia rezultă după contradicții și frămîntări complexe. Ce diversă e lumea cînd te gîndești că alături de grație poate să existe o teamă continuă, care torturează pe unii oameni pînă la epuizare. Cine n-a încercat teama de tot, frica de lume, anxietatea universală, neliniștea absolută, chinul oricărui moment de viețuire, acela nu va înțelege niciodată ce înseamnă zbaterea materială, nebunia cărnii și nebunia morții. Cine are sentimentul grațios al vieții nu poate realiza și nu poate înțelege acest chin al supremei neliniști, care nu poate apărea decît într-un teren maladiv. Tot ceea ce e profund în lumea aceasta nu poate răsări decît din boală. Ceea ce nu răsare din boală n-are decît o valoare estetică, formală. A fi bolnav înseamnă a trăi, vrînd-nevrînd, pe culmi. Dar culmile nu indică neapărat înălțimi, ci și prăpăstii, adîncimi. A trăi în culmile disperării este a atinge cele mai groaznice abisuri. Nu există decît culmi abisale, deoarece de pe adevăratele culmi te poți prăbuși oricînd. Și numai în asemenea prăbușiri atingi culmile. Grația reprezintă o stare de mulțumire și uneori chiar de fericire. Nici abisuri și nici suferințe mari. De ce sînt femeile mai fericite decît bărbații? Din cauză că la ele grația și naivitatea sînt incomparabil mai frecvente decît la bărbați. Desigur, nici ele nu sînt scutite de boli și de insatisfacții; dar aici vorbim de sentimentul care pre-

domină. Grația naivă a femeilor le transpune într-o stare de echilibru superficial, care niciodată nu poate duce la tragedii consumatoare sau la încordări periculoase. Femeia nu riscă nimic pe planul spiritual, fiindcă la ea dualismul dintre spirit și viață are o intensitate antinomică mult mai redusă decît la bărbați. Sentimentul grațios al existenței nu duce la revelații metafizice, la viziunea realităților esențiale, la perspectiva ultimelor clipe, care te fac ca în fiecare moment al vieții să trăiești ca și cum n-ai mai trăi. Femeile sînt niște nulități simpatice. Cu cît te gîndești mai mult la ele, cu atît le înțelegi mai puțin. Este un proces analog cu acela care te reduce la tăcere din ce gîndești mai mult asupra esenței ultime a lumii. Dar, pe cînd aici rămîi înmărmurit în fața unui infinit indescifrabil, în cazul femeii nulitatea îți pare *mister*, cînd ea nu este în fond decît nulitate. Pe lîngă satisfacerea necesităților sexuale, singurul sens în lume al femeii îmi pare a fi acela de a da prilej bărbatului să scape temporar de presiunea chinuitoare a spiritului. Căci femeia poate fi o salvare vremelnică pentru acei care trăiesc pe culmi, deoarece, fiind extrem de puțin dezintegrată din viață, contactul cu ea înseamnă o întoarcere spre voluptățile naive și inconștiente ale vieții, înspre imaterialitatea ușoară a grației, care, dacă n-a salvat lumea, le-a salvat pe femei.

* * *

Cum să mai ai idealuri cînd există pe acest pămînt orbi, surzi sau nebuni? Cum să mă bucur de lumina pe care altul n-o mai poate vedea sau de su-

netul pe care nu-l poate auzi? Mă simt responsabil de întunericul tuturora și mă cred un hoț al luminii. Oare n-am furat noi toți lumina celor care nu văd sau sunetul celor care n-aud? Nu e responsabilă luciditatea noastră de întunecimea nebunilor? Nu știu de ce, dar cînd mă gîndesc la asemenea lucruri îmi pierd curajul și voința; îmi pare inutilă gîndirea și nulă orice compătimire. *Căci nu mă simt atît de normal și de mediocru pentru a putea compătimi pe cineva.* Trebuie să fii un om care trăiește în afară de orice risc pentru a putea compătimi pe altul. Orice compătimire este un semn de superficialitate. Căci ori plesnești în fața nenorocirilor iremediabile, în fața destinelor frînte, ori amuțești pentru totdeauna. Mila și consolarea sînt nu numai ineficace, dar sînt și insulte. Și apoi, cum să compătimești pe altul cînd tu însuți suferi infinit? Compătimirea este un sentiment care nu angajează. De aceea îl găsim la atîția! *În lumea aceasta încă n-a murit nimeni de suferința altuia.* Iar acela care a zis că moare pentru noi n-a murit, ci a fost omorît.

ETERNITATE ȘI MORALĂ

Pînă astăzi, încă nimeni n-a putut spune ce e bine și ce e rău. Și e sigur că în viitor va fi tot așa. Faptul impresionant nu consistă în această relativitate, ci în imposibilitatea de a te dispensa de întrebuințarea acestor expresii. Nu știu ce e bine și ce e rău, dar califlc acțiunile în bune și rele. Dacă m-ar întreba cineva de ce numesc o acțiune bună și alta rea, nu

i-aș putea răspunde. Este un proces instinctiv, care mă face să apreciez sub prisma criteriilor morale; cînd mă gîndesc ulterior la acea apreciere, nu-i mai găsesc nici o justificare. Morala a devenit atît de complexă și de contradictorie deoarece valorile ei nu se mai constituie *în ordinea vieții*, ci s-au cristalizat într-o regiune transcendentă ei, păstrînd slabe legături cu tendințele iraționale și vitale. Cum să întemeiezi o morală? Mi-e atît de scîrbă de acest cuvînt, « bine », este atît de fad și de inexpresiv! Morala spune: lucrați pentru triumful binelui! Dar cum? Prin împlinirea datoriei, prin respect, prin sacrificiu, modestie etc. Toate acestea îmi par simple vorbe, deoarece ele nu cuprind numai un vag formal, dar mai cu seamă un vag în determinările concrete de conținuturi. Căci în fața faptului imediat toate principiile morale sînt atît de nule, încît te întrebi de ce n-ar fi mai acceptabilă o viață fără criterii. Aș iubi o lume în care n-ar exista nici un criteriu, nici o formă și nici un principiu, o lume a absolutei indeterminări. Căci în lumea noastră toate criteriile, formele și principiile sînt atît de fade, încît semiprezența lor este mai exasperantă decît cel mai groaznic absolutism normativ. Îmi închipui o lume de fantezie și vis, crescută în lumini portocalii, și unde nu s-ar mai vorbi de bine și de rău, unde întreagă această discuție în jurul valabilității normelor n-ar mai avea nici un sens. Și apoi, din moment ce realitatea este irațională în esența sa, ce rost mai are să cauți norme ca să delimitezi binele de rău, ce rost are să mai *distingi* ceva? Morala nu poate fi salvată, iar acei care susțin că în fața eternității ea totuși poate fi salvată

se înșală enorm. Ce spun aceștia? În lume triumfă temporar plăcerea, satisfacțiile minore, păcatul etc., dar în fața eternității rămîne numai fapta bună, numai realizarea morală. Ce s-a ales din plăcerile acestei lumi? Neantul! Singura care triumfă este virtutea. După toate mizeriile acestei lumi, apare triumful final al binelui și biruința definitivă a virtuții. Decît, aceștia n-au remarcat că dacă eternitatea înghite, anulîndu-le, toate plăcerile și satisfacțiile superficiale, ea nu înghite mai puțin tot ceea ce se numește virtute, faptă bună, acțiune morală. Eternitatea nu duce nici la triumful binelui și nici la triumful răului, ci anulează totul. Condamnarea epicureismului în numele eternității este un nonsens. Cu cît voi rămîne eu mai mult prin faptul că sufăr, decît altul prin faptul că petrece? *Obiectiv*, ce semnificație poate avea faptul că unul se crispează în agonie, iar altul se destinde cu o femeie? Atît suferința cît și plăcerea se consumă subiectiv în indivizii respectivi. Ori suferi, ori nu suferi, tot vei fi înghițit etern și iremediabil în neant. Nu se poate absolut deloc vorbi de un acces obiectiv al eternității, ci numai de o trăire subiectivă a acestei eternități, care nu se poate realiza decît prin discontinuități în viețuirea timpului. Nimic din ceea ce creează omul nu poate atinge un triumf final, o victorie definitivă. De ce să ne încîntăm cu iluziile morale, cînd am putea găsi iluzii și mai frumoase? Toți acei care vorbesc de salvarea morală în fața eternității se gîndesc la ecoul indefinit în timp al acțiunii morale, la rezonanța nelimitată și la perpetuarea ei durabilă. Aceasta nu e deloc adevărat, deoarece oamenii așa-ziși virtuoși, care nu sînt în fond decît

niște fricoși, dispar mai repede din conștiința lumii decît aceia care s-au epuizat în plăceri. Dar chiar dacă ar fi contrariul, ce înseamnă supraviețuirea cu cîteva zeci de ani? Nimic. Orice plăcere nesatisfăcută este o ocazie pierdută pentru viață. Nu voi veni, în numele suferinței, să opresc lumea de la plăceri, de la orgii, de la excese. Numai oamenii mediocri vorbesc de *consecințele* plăcerilor. Dar consecințele durerii nu sînt și mai mari? Numai un om mediocru poate dori să moară la bătrînețe. Deci suferiți, beți, sorbiți cupa plăcerii pînă la urmă, plîngeți sau rîdeți, scoateți strigăte de disperare sau de bucurie, cîntați de iubire sau de moarte, căci și așa nimic nu se alege de tot! Întreaga morală n-ar vrea să facă din această viață decît o sumă de ocazii pierdute.

MOMENT ȘI ETERNITATE

Eternitatea nu e inteligibilă decît dacă e privită *ca experiență*, în funcție de o trăire subiectivă. Conceptul obiectiv al eternității n-are nici un sens pentru individ, deoarece finitatea lui temporală elimină posibilitatea de a trăi o infinitate temporală, o veșnicie, ca durată infinită, ca proces nelimitat în timp. Experiența eternității depinde de *intensitatea* trăirii subiective, iar nu de obiectivitatea substanțială sau de o durată continuă. Intrarea în eternitate nu se poate realiza decît într-o transcendere a timpului, prin sustragerea de la raportarea continuă a clipelor una la alta. Este necesară o luptă dramatică și intensă cu timpul, pentru ca, odată depășit mirajul succesiunii

momentelor, să mai rămînă numai trăirea exasperată a clipei, care să te avînte de-a dreptul în veșnicie. În ce fel vieţuirea absolută în moment permite un acces al eternității? Simțul pentru devenire, pentru timp rezultă dintr-un sentiment al insuficienței clipelor, al relativității și condiționărilor lor. Acei care au o conștiință intensă a temporalității trăiesc fiecare moment cu gîndul la cel următor, la succesiune și la transformare. Decît, eternitatea nu e accesibilă decît în eliminarea raportărilor, prin vieţuirea clipei în mod absolut. În orice experiență a eternității este un salt și o transfigurare, deoarece se pretinde o astfel de încordare prealabilă pentru a ajunge la împăcarea senină din contemplația eternității, încît puțini sînt capabili de ea. Contemplația aceasta nu este importantă prin cît durează, ci prin intensitatea ei. Revenirea la trăirile obișnuite nu diminuează nimic din fecunditatea acestei experiențe intense. Ceea ce importă este *frecvența* acestei contemplații. Numai prin experiențe frecvente se poate ajunge la beția eternității, la starea de încîntare pură, în care transfigurările se îmbracă în aureole sublime și imateriale, în care voluptățile au ceva suprapămîntesc, de o transcendență luminoasă și fermecătoare. Izolarea momentului din succesiune îi atribuie acestuia un caracter absolut; nu în mod obiectiv, ci subiectiv. Un absolut pentru simțirea noastră, dar căruia nu i se poate atribui un element de irealitate și fantezie. Căci, din perspectiva eternității, timpul cu toată multiplicitatea lui de clipe individuale este, dacă nu ireal, destul de irelevant pentru realitățile esențiale.

În eternitate trăiești fără să regreți și fără să aștepți ceva. Nu este, în structura momentului trăit ca atare,

o scoatere din relativitatea gustului şi a categoriilor, o depăşire a imanenţei în care ne cuprinde temporalitatea vieţii? Trăirea imanentă în viaţă este imposibilă fără trăirea simultană în timp, deoarece viaţa ca activitate dinamică şi progresivă are temporalitatea ca un atribut constitutiv. Caracterul dramatic al vieţii este inconceptibil fără elementul temporal. Cu cît viaţa este mai intensă, cu atît timpul este mai esenţial şi mai revelator. Şi apoi, viaţa prezintă o multiplicitate de *direcţiuni*, de avînturi intenţionale, care nu se pot desfăşura decît în timp. Cînd vorbeşti de viaţă spui *clipe*, iar cînd vorbeşti de eternitate, *clipă*. Nu este un minus de viaţă în experienţa eternităţii, în această înfrîngere a timpului, în această transcendere a momentelor? Este, în această transfigurare, mai repede o deviere a vieţii în alt plan, unde antinomismul şi dialectica tendinţelor vitale se purifică la mari înălţimi. Acei care au nativ în ei tendinţele de contemplaţie a eternităţii, cum sînt acei care se dezvoltă în culturile orientale, nu cunosc lupta dramatică de transcendere a timpului şi nici eforturile de interiorizare, aşa cum le depunem noi, care sîntem infectaţi pînă în rădăcini de temporalitate. Dar şi contemplaţia eternităţii este pentru noi un prilej de viziuni cuceritoare şi de încîntări stranii. Pentru cine are conştiinţa eternităţii totul e permis, fiindcă pentru el dispar toate diferenţierile într-o viziune de o monumentală seninătate, izvorîtă ca după o mare renunţare. Eternitatea nu poate fi iubită cu pasiunea cu care iubeşti o femeie, sau cu care-ţi iubeşti destinul tău sau disperarea ta proprie. Este însă în tendinţa spre regiunile eternităţii o atracţie

ce seamănă cu un zbor înspre un cer senin de vară, sau cu avîntarea înspre discreția unei lumini stelare. Azurul și lumina de stele sînt simboluri pentru această eternitate, în care nu mai dorești și nu mai regreți nimic.

ISTORIE ȘI ETERNITATE

Nu înțeleg ce rost mai are să trăiesc în istorie, să am idealurile epocii, să mă preocupe gîndul culturii sau problemele sociale. Sînt plictisit de cultură și de istorie; mi-e aproape imposibil să mai particip la frămîntările lumii istorice, la idealuri și aspirații temporale. Istoria este ceva ce trebuie depășit. Și nu poți depăși istoria decît atunci cînd trecutul, prezentul și viitorul nu mai au pentru tine nici o importanță, cînd ți-e indiferent *cînd și unde* trăiești. Cu cît sînt mai avantajat dacă trăiesc astăzi, decît dacă aș fi trăit în Egiptul de acum patru mii de ani? Sîntem niște imbecili atunci cînd deplîngem soarta unora care au trăit în epoci care nu ne convin nouă, care n-au cunoscut creștinismul sau descoperirile și invențiile științei moderne. Dacă timpul n-ar fi ireversibil, n-aș regreta deloc să trăiesc în orice epocă a istoriei, fiindcă nici una nu e mai bună decît cealaltă. Neexistînd o ierarhie a atitudinilor și concepțiilor de viață, toți au dreptate și nici unul. Epocile istorice reprezintă forme închise de viață, care trăiesc cu convingerea în valabilitatea lor definitivă, pentru ca dinamismul și dialectica vieții istorice să ajungă la alte forme, insuficiente și limitate, și ele, ca tot ce trăiește sub

soare. Întreaga istorie îmi pare atît de nulă, încît mă mir cum de există oameni care toată viața se ocupă numai cu trecutul. Ce interes mai pot avea cercetarea idealurilor altor epoci, credințele oamenilor sau zvîrcolirile cîtorva indivizi sifilitici? Vor fi mari creațiile oamenilor, dar pe mine nu mă interesează. Nu găsesc eu o împăcare mai mare în contemplația eternității? Nu om și istorie, ci om și eternitate, iată un raport valabil în lumea în care nu merită nici să respiri. Nimeni nu neagă istoria dintr-un capriciu trecător, ci sub imboldul unor mari tragedii, pe care puțini le bănuiesc. Oamenii cred că ai gîndit abstract asupra istoriei și apoi ai negat-o în urma calculului și a reflecției, cînd în realitate negația izvorăște din cea mai mare întristare. În acest moment, cînd neg întreg trecutul umanității, cînd nu mai vreau să iau parte la viața istorică, sînt apucat de o întristare mortală, dureroasă pînă dincolo de închipuire. S-ar putea foarte bine ca tristețea să fi fost latentă, iar aceste gînduri s-o fi actualizat și intensificat. Simt un gust amar de moarte și de neant în mine, care mă arde ca o otravă puternică. Sînt atît de trist, încît toate aspectele acestei lumi nu mai pot avea pentru mine nici o valoare. Cum să mai pot vorbi de frumusețe, cum să mai pot face considerații estetice, cînd sînt trist, trist de moarte. Am mai pierdut o parte din existență: frumosul. Așa ajungi să pierzi totul...

Nu vreau să mai știu de nimic. Depășind istoria, realizezi supraconștiința, care intră ca un element important în experiența eternității. Supraconștiința te duce într-o regiune unde toate antinomiile, toate contradicțiile și incertitudinile acestei lumi nu mai

au nici o valoare, unde nu mai știi că exiști și că mori. Toți aceia care umblă după eternitate o fac din frica de moarte. Singurul rost mai adînc al experienței eternității este să te facă să uiți că mori. Dar cînd revii din contemplația eternității?

A NU MAI FI OM

Tot mai mult mă conving că omul este un animal nefericit, abandonat în lume, silit să-și găsească o modalitate proprie de viață, așa cum natura n-a mai cunoscut înaintea lui. De pe urma așa-zisei lui libertăți, suferă mai mult decît după cel mai mare prizonierat posibil în existența naturală. Și atunci nu mă mir de ce omul ajunge uneori să invidieze o floare sau o altă plantă. A voi să trăiești ca o plantă, să crești înrădăcinat, înflorind și uscîndu-te sub soare, în cea mai deplină inconștiență, a dori să fii o parte intimă din fecunditatea pămîntului, o expresie anonimă a cursului vieții este a fi disperat de rosturile și sensul omenirii. Și de ce să nu schimb cu o floare? Cunosc ce înseamnă a fi om, a avea idealuri și a trăi în istorie. Ce mai pot aștepta de la asemenea realități? Este desigur mare lucru a fi om; încerci una dintre cele mai serioase tragedii, o dramă aproape monumentală, căci a fi om înseamnă a viețui într-o ordine de existență cu totul nouă, mai complicată și mai dramatică decît cea naturală. Din ce scobori de la om înspre natura neanimată, intensitatea fenomenului dramatic scade treptat, pînă la a deveni nulă. Omul tinde tot mai mult să ia monopolul dramei și al suferinței din

lume. De aceea mîntuirea este pentru el o problemă atît de arzătoare și de insolubilă. Nu pot avea mîndria că sînt om, fiindcă am trăit acest fenomen pînă în rădăcini. Numai aceia care n-au viețuit cu mare intensitate acest fenomen se mai pot mîndri că sînt oameni, deoarece ei *tind* să devină. Astfel, încîntarea lor este firească. Între oameni există unii care n-au depășit cu mult forma de existență animală sau de plantă. Este natural ca ei să dorească și să admire fenomenul om. Dar acei care cunosc ce înseamnă a fi om caută să devină orice, numai om nu. Dacă ar fi posibil, m-aș transforma în fiecare zi într-o formă particulară de viață animală și de plantă. Să fiu succesiv toate formele de flori, să fiu buruiană, ghimpe, trandafir, să fiu arbore de ecuator, cu crengi întortocheate, plantă de mare, bătută de valuri, sau de munte, în prada vînturilor; să fiu pasăre cu glas melodios sau pasăre croncănitoare și de pradă, călătoare sau sedentară, să fiu bestie de pădure sau animal domestic. Toate speciile să le trăiesc cu o frenezie sălbatică și inconștientă, să parcurg seria întreagă a naturii, să-mi schimb forma cu ușurința unei grații naive, fără teatru, întocmai ca într-un proces natural. Cum aș umbla prin cuiburi, prin grote, prin singurătăți de munte și de mare, prin dealuri sau prin cîmpii! Numai această aventură cosmică, trăită în interiorul substanțial al vieții, în intimitatea ei organică, urmînd arabescul formelor vitale și pitorescul naiv al plantelor, mi-ar mai putea deștepta gustul să redevin om. Căci dacă diferența dintre om și animal rezidă în faptul că animalul nu poate fi

decît animal, pe cînd omul poate fi *ne-om*, adică altceva decît el însuși, — atunci eu sînt un ne-om.

MAGIE ȘI FATALITATE

Îmi vine greu să-mi închipui bucuria oamenilor cu sensibilitate magică, a acestor oameni care simt că pot totul, cărora nici o rezistență nu le pare prea mare și nici un obstacol insurmontabil. Magia presupune o astfel de comuniune cu viața, încît orice manifestare subiectivă este o expresie a pulsației totale a vieții. Este în ea toată plenitudinea integrării în fluxul vieții, toată exuberanța activării în sensul și direcția imanentă a acestei vieți. Sensibilitatea magică nu poate duce decît la bucurie, deoarece pentru ea nu există iremediabilul, ireductibilul și fatalul, ca elemente din structura interioară a existenței. A simți că poți totul, că absolutul e în mîna ta, că exuberanța ta este exuberanța acestei lumi, că ritmul universal palpită în tine frenetic și intens, că tu ești lumea, că existența nu e conceptibilă decît în măsura în care trece prin tine, a găsi sensul lumii, actualizat în fiecare moment în expresia cea mai deplină, este desigur a realiza o formă de bucurie greu de bănuit și care este un monopol al celor dotați cu sensibilitate magică. Pentru magie nu există boli, sau, dacă există, viziunea magică le concepe în așa măsură remediabile, încît caracterul lor de ireductibilitate dispare. Optimismul magic vede totul sub raporturi de echivalență, de aceea, pentru el, orice încercare de individualizare a bolii și de aplicare a unui tratament specific este

iluzorie. Magia contestă și neagă tot ceea ce e negativitate în viață, tot ceea ce e esență demonică în dialectica vieții. A avea sensibilitate magică înseamnă a nu pricepe nimic din marile realități dureroase, nimic din ceea ce viața prezintă ca iremediabil și fatal, ca mizerie, destin și moarte. Iluziile magiei neagă *irepara-bilul* din lume, neagă moartea ca realitate fatală și universală. Subiectiv, acest fenomen este plin de importanță, deoarece el creează o stare de beatitudine și de exaltare euforică omului. Căci el trăiește ca și cum n-ar muri niciodată. Or, toată problema morții, în fața omului, se reduce la conștiința subiectivă a morții. Pentru cine n-are această conștiință, faptul că va intra prin moarte în neant n-are nici o importanță. A-ți da seama permanent de moarte este a realiza paroxismul conștiinței. În magie, conștiința n-a cîștigat acea autonomie de viață care îi dă caracterul unei forțe centrifugale, ci păstrează încă un caracter vital.

Sînt infinit mai complicați aceia care au conștiința fatalității, pentru care există în lume irezolvabilul, ireparabilul și iremediabilul, acei care simt că uneori efortul e nul, iar regretul imposibil, care înțeleg că fatalitatea constituie un aspect al acestei lumi, un aspect esențial. Căci toate realitățile esențiale se desfășoară sub semnul fatalității, care se bazează pe incapacitatea vieții de a-și depăși condițiile și limitele ei imanente. Magia realizează ceva efectiv în lucrurile de nimic, în aspectele ușoare cărora le lipsește esențialul și monumentalul, dar este nulă în fața realităților de ordin metafizic, unde se cere de cele mai multe ori tăcere, de care este incapabilă sensibilitatea magică. A trăi cu conștiința puternică a fatalității, a

imposibilității și incapacității în fața marilor probleme, pe care nu le poți pune fără să fi angajat dramatic în existență, este a vieții subiectiv semnul de întrebare care domină peste această lume și a cărui ondulație interogativă este ca un simbol al infinitului necunoștibil și inaccesibil.

* * *

Spuneți că disperarea și agonia sînt valabile numai ca preliminarii, că idealul este depășirea lor, că viețuirea îndelungată în ele duce la automatizare? Vorbiți de drumul bucuriei ca de singurul salvator, iar pe celelalte le disprețuiți? Numiți viețuirea în momente agonice o stare de egoism și găsiți generozitate numai în bucurie? Ne propuneți *bucuria*: dar cum s-o primim din afară? Căci dacă ea nu crește din noi, nu izvorăște din rezervele și ritmul nostru interior, orice intervenție exterioară este sterilă. Este atît de ușor să recomanzi bucuria celor ce nu se pot bucura! Și cum să te poți bucura, cînd ești chinuit în fiecare moment de obsesia nebuniei! Își dau seama aceia care recomandă bucuria cu o facilitate excesivă ce înseamnă a te teme de înnebunirea apropiată, ce înseamnă a fi torturat în fiecare clipă de presentimentul unei groaznice nebunii? Cum să te bucuri atunci cînd simți că vei înnebuni? Și apoi, se adaugă conștiința morții, mai persistentă și mai sigură decît cea a nebuniei. Ce rost are să-i vorbești de bucurie unui om care se află într-o imposibilitate organică de a se bucura? Bucuria va fi o stare paradiziacă, dar ea nu poate fi cîștigată decît printr-o evoluție firească, printr-un proces natural. S-ar putea foarte

bine ca la un moment dat să sfîrșim cu dramatismul momentelor agonice și să intrăm într-o regiune de seninătate paradiziacă și de bucurie calmă. Oare pentru mine porțile paradisului să fie închise pentru totdeauna? Pînă acum n-am putut găsi cheia fericirii, pentru a le deschide. Și cum nu ne putem bucura, ne mai rămîne doar drumul tuturor suferințelor, al unei exaltări nebune și nelimitate. Să ducem viețuirea momentelor agonice pînă la ultima expresie, să trăim drama noastră lăuntrică la paroxism, în mod absolut. Nu ne mai rămîne decît suprema tensiune, după care se va mai vedea doar o dîră de fum... Căci focul din noi va arde totul. Bucuria nu trebuie justificată, deoarece ea este o stare atît de pură și de generoasă, încît orice elogiu este inutil. Justificarea ei este inutilă chiar și în fața deznădăjduiților, întrucît aceștia sau sînt organic deznădăjduiți și atunci bucuria este o imposibilitate, sau nu sînt organic și atunci bucuria le oferă destule seducții pentru a face inutilă orice justificare. Este de o mie de ori mai multă complexitate într-o disperare absolută, decît într-o bucurie absolută. Poate din acest motiv porțile paradisului sînt prea înguste pentru acei care și-au pierdut speranța...

*
* *

Nu este absolut nimeni care în fondul sufletului să nu aibă un regret — oricît de palid și de indecis — după durerea și boala de care a scăpat. Acei care suferă intens și îndelungat, deși doresc să se refacă, nu se poate să nu se gîndească la o pierdere fatală prin însănătoșirea lor probabilă. Atunci cînd durerea face parte din ființa ta, eventuala depășire a ei este imposi-

bil să nu echivaleze cu o pierdere, precum este imposibil să nu provoace un regret. Ceea ce am mai bun în mine datoresc suferinței; dar și ceea ce am pierdut din viață nu mai puțin ei se datorește. Din acest motiv, suferința nu poate fi nici blestemată, dar nici iubită. Păstrez față de ea un sentiment particular, greu de definit, ciudat și insesizabil, de un farmec analog luminii crepusculare. Beatitudinea în suferință este o simplă iluzie, căci plăcerea artificială din suferință rezultă din necesitatea de a găsi o împăcare cu fatalitatea durerii, pentru a nu te distruge total prin ea. Ultimele rezerve de viață mocnesc în această beatitudine iluzorie. Singurul asentiment dat suferinței este acela pe care-l exprimă regretul eventualei vindecări. Dar regretul acesta este atît de impalpabil și de difuz, încît nu se poate cristaliza în conștiința nimănui. Toate durerile care se sting aduc cu ele un sentiment de tulburare, ca și cum intrarea într-un ritm echilibrat ți-ar închide calea pentru regiuni torturante și încîntătoare în același timp, și de care nu te poți despărți fără să întorci ochii înapoi. Deși suferința nu ți-a revelat frumusețea, ce lumini îți mai pot fura privirea? Nu oare pentru că luminile acestea tremură ca și cum s-ar stinge? Te mai atrage presimțirea nopții din suferință?

*

Poți nega un sens vieții din atîtea puncte de vedere, încît o enumerare a lor devine inutilă. Disperarea, infinitul, moartea sînt numai cele mai evidente. Există însă atîtea determinante intime care te pot duce la o negație totală a sensului vieții! Căci

în ce privește atitudinea în fața vieții nu mai există adevăr sau neadevăr, ci numai reacțiunea spontană a intimității ființei noastre.

Subiectivism? Dar puțin îmi pasă că alții cred altcumva. Și apoi, o experiență subiectivă adîncă te ridică în planul universalității, întocmai cum momentul te ridică în acela al eternității. A ți se reproșa că disperarea e un fenomen cu totul personal și irelevant pentru alții este tot atît de absurd ca și atunci cînd ți s-ar spune că, murind, se petrece în tine un fenomen pur individual și care, ca atare, nu angajează pe nimeni. Oamenii prețuiesc atît de puțin singurătatea!

Cum se petrece ceva în singurătate, se grăbesc să-i decreteze sterilitatea. Ei atribuie o valoare exclusivă produselor sociale, fiindcă au iluzia că au colaborat cu toții. Toți vor să facă, să realizeze ceva efectiv, să supraviețuiască prin realizările lor. Ca și cum de acestea nu s-ar alege praful! Și ce s-ar putea alege altceva? *Ce se poate alege altceva decît nimicul?* Sînt nemulțumit de orice. Chiar dacă aș fi ales Dumnezeul acestei lumi, mi-aș da imediat demisia, iar dacă lumea întreagă s-ar rezuma la mine, dacă lumea întreagă aș fi eu, m-aș risipi în bucăți pînă la dispariție... Cum de pot avea momente cînd am impresia că înțeleg totul?!

ENTUZIASMUL CA FORMĂ A IUBIRII

Sînt oameni în care viața se realizează în forme de o puritate și de o limpezire greu de imaginat pentru acela ce trăiește prins în contradicții dureroase și în avînturi haotice. A fi prins în lupte interioare, a te

consuma într-un dramatism intim și a trăi destinul tău sub semnul iremediabilului este a vieții în regiuni în care orice limpezire sau puritate devin iluzorii. Aceia în care viața se desfășoară într-o creștere fără obstacol, care trăiesc într-un ritm lipsit de dramatism, ating o stare de mulțumire și încîntare, unde aspectele lumii sînt pline de farmec și de lumină. Și nu este entuziasmul o astfel de stare ce îmbracă aspectele lumii într-o strălucire plină de seducții și de bucurii? A descrie entuziasmul înseamnă a remarca o formă cu totul particulară de iubire, înseamnă a individualiza un mod de abandonare a omului în lume. Iubirea are atîtea fețe, atîtea devieri și atîtea forme, încît este destul de greu să găsești un sîmbure central sau o formă tipică a iubirii. Este o problemă esențială a oricărei erotici de a arăta care este manifestarea originară a iubirii, cum se realizează ea primordial. Vorbind de iubirea dintre sexe, de iubirea pentru Divinitate, de iubirea pentru natură sau artă, vorbim de entuziasm ca o formă de iubire etc. Care este, dintre aceste manifestări, cea mai organică, primordială și structurală? Trebuie să existe una, față de care celelalte să se mențină într-o dependență, dacă nu chiar derivare. Nu pot concepe multiplicitatea formelor erotice fără iradierea, fără fosforescența și căldura centrală a uneia singure, care, întocmai ca un soare, împrăștie razele sale indiferent de natura obiectelor sau de aspectul formelor. Teologii susțin că forma primordială de iubire este iubirea lui Dumnezeu. Toate celelalte manifestări n-ar fi decît reflexe palide ale acestei iubiri fundamentale. Unii panteiști cu tendințe estetizante susțin că natura, iar unii esteți puri, arta. Pentru alții, bazați

pe biologie, sexualitatea pură, fără afectivitate, sau pentru unii metafizicieni, sentimentul identității universale. Decît, nici unii dintre aceștia nu vor putea dovedi că această formă este absolut constitutivă omului, deoarece în decursul vieții istorice a oscilat și variat în așa măsură, încît nimeni astăzi nu poate determina caracterul ei precis. Cred că forma cea mai esențială a iubirii este iubirea dintre bărbat și femeie, care este nu numai sexualitate, ci implică un complex întreg de stări afective, a căror fecunditate este destul de sesizabilă. Mă întreb: s-a sinucis cineva pentru Dumnezeu, pentru natură, pentru artă? Toate acestea sînt realități prea abstracte pentru a putea fi iubite cu intensitate. Iubirea este cu atît mai intensă cu cît este legată cu ceva individual, concret și unic. Iubești o femeie pentru ceea ce o diferențiază în lume, pentru unicitatea ei. Nimic în lume nu o poate înlocui în momentele cînd iubirea este puternică. Toate celelalte forme de iubire participă la această iubire centrală, deși tendința lor este să devină autonome. Astfel, entuziasmul e privit ca perfect autonom de sfera Erosului, cînd în realitate rădăcinile lui se adîncesc în substanța cea mai intimă a iubirii, dînd naștere însă la o formă cu tendințe de emancipare din sfera eroticului. Este, în natura internă a oricărui om entuziast, o receptivitate cosmică, universală, o capacitate de a primi totul, de a se orienta, în orice direcție, dintr-un impuls și un exces interior, de a nu pierde nimic și de a participa la orice acțiune cu o vitalitate debordantă, ce se risipește pentru voluptatea realizării și pasiunea faptului, pentru gustul dezinteresat al frămîntării și pentru cultul dinamic al eficienței. Pentru omul entuziast nu există criterii,

perspective și calcul, ci numai abandonare, frămîntare și dăruire. Bucuria îndeplinirii și extazul efectivului sînt notele acestui om, pentru care viața este un elan din care contează numai fluiditatea vitalului, numai avîntul imaterial, care ridică viața la o înălțime de unde forțele distructive își pierd intensitatea și negativitatea. Fiecare avem stări de entuziasm, dar acestea sînt prea rare pentru a ne defini. Aici vorbim de acei oameni la care entuziasmul predomină, a cărui frecvență este atît de mare, încît alcătuiește nota specifică a unei individualități. Entuziastul nu cunoaște înfrîngeri, fiindcă pe el nu-l interesează obiectele, ci inițiativa și voluptatea activării ca atare. El nu începe o acțiune fiindcă a reflectat asupra utilității și sensului ei, ci fiindcă nu poate altcum. Succesul sau insuccesul, dacă nu îi sînt indiferente, în nici un caz nu-l stimulează sau îl ratează. Ultimul dintre oameni care ratează în această lume este entuziastul. Viața este mult mai mediocră și mai fragmentară, în esența sa, decît bănuiesc oamenii. Nu este aici explicația faptului pentru ce decădem cu toții, pentru ce ne pierdem vioiciunea pulsațiilor interioare și ne închistăm luînd forme, cristalizîndu-ne în dauna productivității și dinamismului interior? Pierderea fluidității vitale și debordante îți distruge receptivitatea și posibilitatea de a îmbrățișa viața cu generozitate și elan. Entuziastul este singurul care se menține viu pînă la bătrînețe. Toți ceilalți, cînd nu sînt născuți morți, ca majoritatea oamenilor, mor înainte de vreme. Sînt atît de rari oamenii cu adevărat entuziaști! Ar fi greu să ne închipuim o lume în care toți ar iubi totul. O lume de oameni entuziaști oferă o imagine mai cuceritoare decît ima-

ginea paradisului, fiindcă tensiunea sublimă și generozitatea radicală întrec orice viziune paradiziacă. Posibilitățile de renaștere continuă, de transfigurare și intensificare a vieții fac din entuziast un om care este permanent dincolo de tentațiile demonice, de frica de neant și de chinurile momentelor agonice. Viața entuziastului nu cunoaște tragicul, fiindcă entuziasmul este singura expresie de viață complet opacă pentru fenomenul morții. Chiar și în grație, o formă atît de apropiată de entuziasm, această necunoaștere, această neglijare organică și ignorare irațională a morții este mai puțin vădită. Căci ondulațiile grației sînt uneori o aluzie îndepărtată la caracterul de iluzie al vieții. Există în grație mult farmec melancolic; în entuziasm, nu există deloc. Admirația mea teribilă pentru oamenii entuziaști derivă din faptul că eu nu pot pricepe cum de există astfel de oameni într-o lume în care moartea, neantul, tristețea și disperarea alcătuiesc un cor atît de sinistru, încît fac imposibile eforturile noastre de a mai auzi melodii sublime și transcendente. Că sînt oameni care nu disperează niciodată, iată un fapt impresionant și care dă de gîndit. Cum se poate ca în entuziasm specificarea obiectelor să fie inexistentă? Cum se poate să realizezi numai dintr-o plenitudine și un exces în mod permanent? La ce realizare ciudată și paradoxală a ajuns iubirea în entuziasm? Iubirea, cu cît e mai intensă, e mai individuală și mai legată de o specificare a obiectului. Bărbații care iubesc cu adevărat, cu o pasiune puternică, nu pot iubi în același timp mai multe femei, ci numai una. Cu cît pasiunea este mai intensă, cu atît obiectul pasiunii capătă o proeminență mai mare. Să ne închipuim o

astfel de pasiune erotică, la un moment dat, lipsită de obiect, să ne închipuim iubirea unui bărbat fără femeia înspre care s-ar orienta iubirea lui. Ce am avea altceva decît o plenitudine de iubire? Nu sînt oameni cu mari virtualități de iubire, dar care n-au iubit niciodată în sensul acelei iubiri tipice, originare? Entuziasmul este o iubire în care obiectul nu s-a specificat. Toate dispozițiile de iubire, în loc să se orienteze direct spre femeie sau, la femeie, spre bărbat, se revarsă în manifestări, în acțiuni generoase și în receptivitatea universală pe care nu o întîlnim în iubirea realizată în mod natural. Căci entuziastul este un deviat superior al Erosului. Paradoxul lui este de a nu iubi o femeie, de a nu-și epuiza iubirea în cultul reciproc dintre sexe, ci de a o revărsa în acea abandonare dezinteresată, care face din orice entuziast o ființă pură și inaccesibilă. Poate fiindcă iubirea lui are un acces atît de mare. Dintre toate formele iubirii, entuziasmul este cel mai purificat de sexualitate, mult mai purificat decît iubirea mistică, absolut incapabilă să se elibereze de simbolica sexuală sau de cultul naturist, în care intră, de asemenea, atîtea elemente ale acestei simbolici. Din acest motiv, lipsește în entuziasm neliniștea și vagul, care fac din sexualitate un determinant și un element în tragicul uman. Entuziastul este o ființă eminamente neproblematică. El poate totuși să înțeleagă mult și multe, fără să cunoască însă incertitudinile dureroase, sensibilitatea haotică a spiritului problematic. A-ți pune probleme înseamnă a fi pierdut, deoarece spiritele problematice nu pot rezolva nimic, fiindcă nu le place nimic. Și apoi, unde este la ele capacitatea de a se abandona la orice, unde este acel paradox în-

cîntător al iubirii ca stare pură, unde este acea actualitate permanentă și totală, care te face ca în fiecare moment să te deschizi pentru tot, și, în fine, unde este irațională naivă din entuziasm? Mitul biblic al cunoașterii ca păcat este cel mai profund mit din cîte au închipuit oamenii. Or, fericirea debordantă a entuziaștilor este de a nu cunoaște tragedia cunoașterii. De ce nu am spune-o? *Cunoașterea adevărată este cel mai mare întuneric.* Aș renunța oricînd la toate problemele din lumea aceasta, care nu duc la nimic, pentru o naivitate dulce și inconștientă. *Spiritul sfîșie, nu înalță.* În entuziasm, ca și în grație sau în magie, spiritul nu s-a separat de viață, nu reprezintă un element de antinomie în lume. Aici există secretul fericirii, în indiviziunea inițială, care menține o unitate inseparabilă, o convergență organică. A fi entuziast înseamnă a fi incapabil de orice dualism. Și orice dualism este o otravă. De obicei, viața nu se menține fecundă și productivă decît prin tensiuni și antinomii, care reprezintă un principiu de luptă și de încordare agonică. Entuziasmul depășește acest principiu, realizînd viața fără dramatism, exprimînd un elan fără tragism și iubind fără sexualitate.

LUMINĂ ȘI ÎNTUNERIC

Cît de nule sînt toate interpretările filozofice și istorice ale religiilor, nimic n-o poate ilustra mai bine decît absoluta neînțelegere a semnificației dualismului luminii și a întunericului în religiile orientale și în orice mistică. Aceste interpretări susțin că ridi-

carea la rangul de principii metafizice a luminii și întunericului ar deriva din observarea alternanței regulate a zilei cu noaptea, prima reprezentînd un principiu de viață, iar a doua de mister și de moarte. Aparent, interpretarea este cum nu se poate mai firească. Dar pentru cine caută determinante mai adînci, ea este complet insuficientă, ca toate explicările exterioare. Problema luminii și a întunericului este legată de problema stărilor extatice. Nimeni nu ajunge să atribuie acestui dualism o valoare explicativă atît de mare, dacă n-a cunoscut obsesia complicată și ciudată a prizonieratului simultan sau succesiv în forțele luminii sau ale întunericului. Stările extatice amestecă umbrele cu scînteile, care joacă într-un dans bizar în întuneric, combină într-o viziune dramatică sclipiri instantanee cu un mister de umbre fugitive, alcătuiește o adevărată scară de nuanțe între lumină și întuneric. Dar nu această desfășurare este impresionantă, ci faptul că ești dominat, ești cuprins și obsedat de ele. Culmea extazului o atingi în senzația finală, în care parcă mori din cauza luminii și a întunericului. Este infinit ciudat că în viziunea extatică dispar toate obiectele înconjurătoare, toate formele curente prin care lumea se individuează. Nu mai există decît o proiecție monumentală de umbre și de lumini. Cum se face această selecție și purificare e greu de explicat, precum tot atît de greu de explicat este compatibilitatea între puterea lor de fascinare, de dominare, și imaterialitatea lor. Este o demonie atît de curioasă în orice exaltare extatică! Și cînd, din tot ce are lumea aceasta în extaz, nu mai rămîne decît întunericul și lumina, cum să nu le atribuim un caracter absolut? O constatare simplă,

a alternanței exterioare a acestor două aspecte, nu poate duce niciodată la o absolutizare în așa măsură. Frecvența stărilor extatice, în Orient și mistica tuturor veacurilor, este de natură a verifica presupunerea noastră. Nimeni nu găsește un absolut în afară, ci numai înăuntru. Or, extazul, acest paroxism al interiorității, nu revelează decît sclipiri și umbre interioare. Față de culoarea acestora, ziua și noaptea își pierd orice expresivitate, orice farmec deosebit. Stările extatice ating o astfel de esențialitate, încît accesul lor în zone profunde de existență produce o impresie de orbire și halucinație metafizică. Extazul nu prinde decît esențe pure și, ca atare, imateriale. Dar imaterialitatea lor produce vertigii și obsesii de care nu poți scăpa decît convertindu-le în principii metafizice.

RENUNȚAREA

Ai văzut bătrînețea, durerea și moartea, și ți-ai zis că plăcerea este o iluzie, că toți oamenii ce petrec nu înțeleg nimic din instabilitatea lucrurilor, fiind prada celei mai mari iluzii. Și atunci ai fugit de lume, convins de vremelnicia frumuseții și a tuturor splendorilor. Spus-ai: Nu mă voi reîntoarce pînă ce nu voi scăpa de naștere, de bătrînețe și de moarte.

Mult orgoliu și suferință sînt în orice renunțare. În loc să te retragi cu cea mai mare discreție, fără revoltă și fără ură, declari, cu patos și îngîmfare, ignoranța și iluzionarea celorlalți, condamni plăcerea și toate voluptățile în care trăiesc oamenii. Toți cei care au renunțat și s-au dedat unei practici ascetice,

trăind în pustiu, au făcut-o din convingerea că ei au depășit în mod esențial relativitățile omenești. Accesul la sentimentul unei veșnicii subiective le-a dat iluzia unei eliberări totale. Decît, incapacitatea lor de eliberare efectivă o dovedesc condamnarea plăcerii și disprețul pentru oamenii care trăiesc numai pentru a trăi. Dacă m-aș retrage în cel mai groaznic deșert, dacă aș renunța la tot și n-aș mai cunoaște decît singurătatea absolută, niciodată n-aș avea îndrăzneala de a disprețui plăcerea și pe oamenii care o împărtășesc. Din moment ce eu prin renunțare și singurătate nu pot cîștiga efectiv eternitatea, ci mor ca absolut toți ceilalți, de ce să disprețuiesc și de ce să numesc calea mea cea adevărată? Oare nu sînt toți marii profeți lipsiți de discreție și de înțelegere omenească? Văd durerea, bătrînețea și moartea și îmi dau seama că nu pot fi depășite. Dar de ce să tulbur plăcerile altuia cu aceste constatări? Este foarte drept că pe acela care a văzut în față asemenea realități și care le trăiește convins de neînduplecata lor veșnicie, ce altceva îl mai poate tenta, decît renunțarea? Suferința duce la renunțare. Dar dacă lepra m-ar cuprinde, n-aș condamna bucuria altuia. Căci în orice condamnare există multă invidie. Budismul și creștinismul sînt o răzbunare și o invidie a suferinzilor. *Simt că în agonie n-aș putea face decît apologia orgiei.* Nu recomand nimănui renunțarea, fiindcă gîndul instabilității nu se poate depăși decît de puțini, în pustie. În deșert, ca și în societate, instabilitatea lucrurilor ți se oferă cu aceeași aromă dureroasă. Cînd te gîndești că nimic nu s-a ales de marii singurateci și că iluziile lor au fost mai mari decît ale celor naivi sau ignoranți!

Gîndul renunțării este atît de amar, încît este de mirare cum omul a ajuns să-l conceapă. Cine n-a simțit în momentele de amărăciune și de tristețe un fior rece prin tot corpul, o senzație de părăsire și de ineluctabil, de moarte cosmică și de neant individual, de vid subiectiv și neliniște inexplicabilă, acela nu cunoaște preliminariile groaznice ale renunțării, rezultate ale unei îndelungi dureri.

Dar cum să renunți? Unde să te duci, pentru a nu renunța deodată, deși numai această renunțare are valoare? În mediul și clima noastră, nu mai avem avantajul pustiului exterior, ci numai al unuia interior. Nu avem cadrul pentru renunțare. Neputînd sta liberi sub soare, fără alt gînd decît al eternității, cum o să devenim sfinți sub acoperișuri? Este o dramă specific modernă aceea de a nu putea renunța decît prin sinucidere. Dar dacă deșertul nostru lăuntric s-ar materializa, nu ne-ar copleși imensitatea lui?

* * *

Pentru ce nu plesnesc, pentru ce nu mă risipesc în bucăți, pentru ce nu curg ca un izvor de munte? Nu este în mine atîta energie pentru a cutremura lumea asta, nu este în mine atîta nebunie încît să dispară orice urmă de claritate? Nu este singura mea bucurie bucuria haosului și nu este plăcerea mea avîntul ce mă prăbușește? Nu sînt înălțările mele căderi și nu este explozia mea iubirea mea? Oare eu nu pot iubi decît distrugîndu-mă? Cum de există în iubirea mea atîta neliniște, teamă și nesiguranță? Să fiu închis complet pentru stările pure? Să fie în iubirea mea atîta otravă? Trebuie să mă abandonez com-

plet tuturor stărilor, să nu mă mai gîndesc la ele și să le trăiesc cu cel mai deplin exces. Nu m-am luptat și nu mă lupt destul cu moartea, să-mi mai fie și Eros un dușman? De ce cînd renaște iubirea în mine mi-e atît de frică, de ce îmi vine să înghit întreaga această lume, pentru a opri creșterea iubirii mele? Mizeria mea este de a voi să fiu înșelat în dragoste, pentru a avea motive în plus să sufăr. Numai în iubire poți vedea ce decăzut ești. Căci acela care a privit moartea în față mai poate iubi? Și-ar putea muri el din cauza iubirii?

* * *

Precum în extaz se realizează purificarea de toate elementele individuale și contingente, rămînînd numai lumina și întunericul, ca elemente capitale și esențiale, tot asemenea, în nopțile cu insomnii, din tot ce are lumea aceasta multiplu și divers, nu mai rămîne decît un motiv obsedant sau un element intim, cînd nu este prezența evidentă a unei persoane. Cîtă vrajă ciudată este în acele melodii care izvorăsc din tine în nopțile fără somn, care se dezvoltă asemenea unui flux, pentru a se stinge într-un reflux care nu este un simbol de părăsire, ci seamănă ușurinței unui pas înapoi din nu știu care dans! Ritmul și evoluția sinuoasă a unei melodii interioare pun atunci stăpînire pe tine și te cuprind într-o încîntare ce nu poate fi extatică, fiindcă este prea mult regret în această tălăzuire melodică. Regret, după ce? Greu de spus, căci insomniile sînt atît de complicate, încît e imposibil să-ți dai seama ce-ai pierdut. Poate fiindcă pierderea e infinită... Obsesiile se individualizează numai în insomnii, deoarece numai în ele se poate

realiza prizonieratul într-o formă de gîndire sau de simțire. În insomnii, prezența unui gînd sau a unui sentiment este organică, este constitutivă, și se impune cu exclusivitate și imperialism. Tot ce apare în ele se realizează *melodic*, într-o formă de ondulație misterioasă. Ființa iubită se purifică într-o imaterialitate, întocmai cum s-ar risipi într-o melodie. Și atunci nu poți ști absolut deloc dacă iubirea ta e vis sau realitate. Caracterul impalpabil ce-l împrumută realității această convertire în melodic a tot ceea ce se petrece în insomnii provoacă în sufletul omului o neliniște și o tulburare, care nu sînt atît de intense pentru a duce la o anxietate universală, ci păstrează toate elementele unei neliniști și tulburări de esență muzicală. Moartea însăși, fără să înceteze a fi hidoasă, se manifestă într-o universalitate de noapte, a cărei impalpabilă transparență, deși e fructul iluziei, nu este mai puțin muzicală. Dar tristețea acestei nopți universale este întocmai ca tristețea muzicii orientale, în care predomină mai mult misterul morții decît al iubirii.

* * *

Precum, în explicarea nașterii iubirii, fenomenul iraționalității (« iubirea e oarbă ») este revelator, tot așa, în *senzația* iubirii, fenomenul *topirii* este nu mai puțin revelator și semnificativ. Iubirea este o formă de comuniune și de intimitate. Or, ce poate exprima mai bine această formă decît fenomenul subiectiv al topirii, al spargerii tuturor barierelor individuației? A te topi în iubire înseamnă a încerca un fior organic, ce reduce toată viața din tine la o pulsație și la o pîlpîire, greu de definit. Cu ce te pune în con-

tact iubirea? Nu este ea universalul și specificul absolut în același timp? Nu este paradoxul iubirii de a atinge un vag general, deși ea se orientează înspre o singură ființă? Comuniunea mai adîncă nu se realizează decît prin individual. Iubesc o ființă; dar întrucît ea este un simbol al totului, eu particip ontologic la tot și la esență, în mod inconștient și naiv. Participarea universală a iubirii presupune specificarea obiectului; căci nu poți avea un acces total fără accesul absolut al unei ființe individuale. Exaltarea și vagul în iubire răsar dintr-o presimțire și dintr-o prezență nereflectată în suflet, irațională, a vieții în genere, care crește în tine la paroxism. Orice iubire adevărată reprezintă o culme căreia sexualitatea nu-i răpește nimic din înălțimea ei. Sexualitatea nu atinge ea culmi? Nu se atinge în ea un paroxism unic, extatic pînă dincolo de orice margini? Decît, fenomenul curios al iubirii este de a deplasa din centrul conștiinței sexualitatea, deși iubirea fără sexualitate nu se poate concepe. Ființa iubită crește atunci în tine purificată și obsedantă, cu un nimb de transcendență și intimitate simultan, în sclipirile și reflexele căruia sexualitatea devine periferică, dacă nu în mod real și efectiv, în tot cazul subiectiv și imaginativ. Iubire spirituală între sexe nu există, ci numai o transfigurare organică, prin care persoana iubită se fixează în tine, evoluînd în carnea ta pînă la a-ți da iluzia spiritualității. Numai în astfel de condiții este posibilă o senzație de topire, cînd carnea tremură de un fior total, cînd ea nu mai este un obstacol și o rezistență materială, ci arde de focuri lăuntrice și curge de fluidități insesizabile. Sărutul nu e posibil decît într-o astfel de senzație de topire, de comu-

niune imanentă și fecundă. Existențial și ontologic, sărutul te apropie mai mult de esența intimă a vieții decît o reflexiune îndelungată și complicată. Căci nu prin forme și categorii se ajunge la realitățile esențiale. Și dacă ajungi la acestea în mod inconștient și naiv, ai pierdut ceva? Numai cînd ești conștient simți cît ai pierdut. Nu cred ca esența și intimitatea vieții să fi rămas un bun pierdut pentru aceia care nu s-au aventurat pe căile spiritului.

* * *

Numai întîia iubire are valoare. Cine a dus-o pînă la capăt, cine a trăit toate formele și farmecele ei, acela poate să afirme că nu e certat cu Eros. Dar cînd dintr-o șovăială și nesiguranță lăuntrică, dintr-o lipsă de curaj și avînt în prima tinerețe, nu ți-ai manifestat iubirea, ci ai omorît în tine expansiunile erotice, te-ai refuzat unei abandonări integrale, ce mai poți spera, atunci, de la iubire? Vai de acei care n-au schimbat nici un cuvînt cu prima lor iubită! Cum vor mai găsi cuvinte pentru a doua? Și oare mai renaște iubirea? Depinde de om și de tristețile lui. Căci îndelungile întristări paralizează în așa măsură elanul iubirii, încît te întrebi dacă tristețea nu este un reflex al morții, precum iubirea este al vieții. Acea senzație de presiune interioară, cînd simți cum te aduni în tine, cum creierul e parcă strîns și corpul apăsat de greutăți interne, cînd orice avîntare moare sub glasul obscur și nelămurit al unor chemări din adîncuri negre și copleșitoare, face din tristețe o otravă care, picurînd în iubire, o întunecă și o stăvilește. Iubirea este prin esență deschisă, ca o floare de primăvară.

Și nu închide răcoarea tristeții petalele acestei flori? Uneori învinge iubirea, alteori tristețea; cîteodată se amestecă într-un aliaj complex, provocînd o stare de neliniște, cînd atît viața cît și moartea își cer drepturile lor. Cum atacă tristețile rădăcinile lui Eros! Și oare de ce întristările sînt numai de moarte? Sînt prea trist spre a fi născut pentru iubire!

* * *

Acel care a spus că somnul este egal cu speranța a avut o intuiție admirabilă a îngrozitoarei importanțe a somnului, precum și a nu mai puținei importanțe a nesomnului. Insomnia este o realitate atît de mare, încît îmi vine să mă întreb dacă omul nu este un animal ce nu poate dormi. De ce să-i spui omului animal rațional, cînd găsești la unele animale rațiune cîtă vrei? Nu există însă în scara întregii vieți animale, în afară de om, un singur animal care *să vrea* să doarmă și să nu poată. În somn uiți drama vieții tale, uiți complicațiile și obsesiile, așa încît fiecare deșteptare este un început nou de viață, este o speranță nouă. Viața păstrează astfel o discontinuitate plăcută care dă impresia unei continue regenerări, a unei renașteri permanente. Insomniile duc, dimpotrivă, la un sentiment al agoniei, la o tristețe eternă și iremediabilă, la o disperare absolută. Pentru un om sănătos, adică pentru un animal, a te preocupa de insomnii este a te complăcea în neseriozități, fiindcă el nu știe că sînt unii care ar plăti un somn cu o avere, cărora le e frică de pat și care ar sacrifica o țară pentru inconștiența din somn, ce o răpesc în mod brutal amarnicele lucidități și haosul insomniei. Există o mare,

o infinită legătură între insomnie și disperare. Mă întreb dacă poate exista disperarea fără insomnii, dacă este posibilă o pierdere totală a nădejdii fără concursul nesomnului. Deosebirea dintre iad și rai nu poate fi decît aceasta: în rai poți dormi cînd vrei, în iad niciodată. N-a pedepsit Dumnezeu pe om luîndu-i somnul și dîndu-i cunoașterea? Și nu este în unele închisori pedeapsa cea mai groaznică atunci cînd nu te lasă să te culci? Nebunii suferă mult de insomnii; de aceea depresiunile teribile în care trăiesc, dezgustul de viață și înclinarea spre sinucidere. Este imposibil să iubești viața atunci cînd nu poți dormi. Și apoi, senzația aceea de scufundare, de prăbușire în adîncimi, de scafandru al neantului, care se naște în unele clipe de veghe absolută, nu indică ea o formă de nebunie? Acei care se sinucid, aruncîndu-se în ape sau din etajele caselor, o fac desigur sub un impuls orb și o atracție nebună înspre adîncimi. Cine nu s-a cutremurat la viziunea interioară a scufundării lui în ape adînci, la senzația unei imersiuni nelimitate, evoluînd înspre profunzimi marine, ca și cum ai vrea să fugi de lumină spre a locui pe fundul oceanelor sau al mărilor, cine n-a simțit lăuntric o împleticeală în aer, trasînd arabescuri de o absurdă complexitate sau descriind vîrtejuri ca o pulbere cosmică, acela nu va pricepe niciodată substratul atracției teribile înspre neant, ce îndeamnă pe unii oameni la suprema renunțare.

* * *

Mă simt un om fără sens și nu-mi pare rău că n-am nici un sens. Și de ce mi-ar părea rău, cînd de

haosul meu nu se poate alege decît haosul? În mine nu există nici o voință înspre formă, spre cristalizare, sau un ideal. De ce nu zbor, de ce nu-mi cresc aripi? Nu este în dorința mea de zbor o fugă de existență? Și n-aș fugi în acest zbor cu toată existența, cu tot ce e ființă? Simt în mine atîta fluiditate, încît mă mir cum de nu mă topesc și nu curg. Aș vrea ca ființa mea să se transforme într-un fluviu cu ape tulburi și năvalnice, care să poarte numele meu și care să curgă ca o amenințare apocaliptică. Oare va stinge această apă focul din mine, și focul din mine va evapora această apă? În mine sînt numai aburi și scîntei, inundații de foc și incendii de apă.

*
* *

Este în mine atîta confuzie, zăpăceală și haos, încît nu știu cum un suflet omenesc poate să le suporte. Tot ce vreți găsiți în mine, absolut tot. Sînt o ființă rămasă de la începutul lumii, în care elementele nu s-au cristalizat și în care haosul inițial își joacă încă nebunia și învolburarea lui. Eu sînt contradicția absolută, paroxismul antinomiilor și limita încordărilor; în mine totul e posibil, căci eu sînt omul care voi rîde în clipa supremă, în fața neantului absolut, voi rîde în agonia finală, în clipa ultimei triste ți.

*
* *

Nu se poate anula timpul decît prin viețuirea absolută în moment, în abandonarea totală la seducțiile clipei. Atunci realizezi *eternul prezent,* care

nu este decît un sentiment de prezență eternă a lucrurilor. Să nu-ți pese de timp, de devenire și de nimic. Eternul prezent este *existență*, fiindcă numai în trăirea integrală a lui existența capătă o pozitivitate și o evidență. Prezentul, scos în mod subiectiv din succesiunea clipelor, este ființare, este depășire a nimicului, care nu poate apărea decît acolo unde temporalitatea devine constitutivă pentru existență. Căci temporalitatea existenței introduce un element de neant în ființare, deoarece tot ceea ce se consumă în timp își dovedește implicit inconsistența. Fericiți sînt aceia care pot trăi în moment, care pot trăi prezentul absolut, pe care nu-i interesează decît beatitudinea clipei și încîntarea pentru veșnica prezență și eterna actualitate a lucrurilor. Și nu se atinge în iubire absolutul momentului? Nu este inconștiența din iubire adevărata trăire a clipei? Nu depășește adevărata iubire temporalitatea? Acei care nu pot iubi într-o abandonare spontană o fac nu numai din tristețe și angoasă, dar și din cauza luptei dramatice cu timpul, din incapacitatea de a depăși esențial temporalitatea. N-a sosit timpul cînd trebuie să declarăm război pe moarte și pe viață timpului? Și nu este timpul dușmanul nostru, al tuturora?

* * *

Cea mai mare prostie pe care a conceput-o mintea omenească este ideea de eliberare prin omorîrea dorinței. De ce să pui frîne vieții, de ce să o distrugi pentru un cîștig atît de puțin fecund cum este acela al unei indiferențe totale, al unei eliberări care nu

înseamnă nimic? Cu ce îndrăzneală mai poți vorbi de viață, după ce ai nimicit-o complet în tine? Am mai multă stimă pentru un om cu dorințele contrariate, nenorocit în dragoste și disperat, decît pentru un înțelept rece, de o impasibilitate orgolioasă și respingătoare. Nu pot concepe o lume mai antipatică decît una de înțelepți. Ar trebui distruși iremediabil toți înțelepții acestui pămînt, pentru ca viața să continue a exista mai departe așa cum e: oarbă, irațională.

Fiecare stat ar face bine să aresteze pe toți înțelepții și să-i închidă într-un castel părăsit, ca să nu mai tulbure pe nimeni. Căci urăsc înțelepciunea acestor oameni pe care adevărurile nu-i dor, care nu suferă cu nervii, carnea și sîngele lor. Trebuie declarate nule toate adevărurile oamenilor uscați, care gîndesc fără spermă la creier, fără angoasă și fără disperare. Apreciez numai adevărurile vitale, organice și spermatice, fiindcă știu că nu există *adevăr*, ci numai adevăruri vii, fructe ale neliniștii noastre. Toți oamenii care gîndesc viu au dreptate, deoarece nu există argumente hotărîtoare împotriva lor. Și chiar dacă ar fi, ele nu pot fi doborîte decît prin uzare. Că mai sînt oameni care caută *adevărul*, nu pot avea decît regrete. Sau înțelepții n-au înțeles nici acum că adevărul *nu poate* să existe?

FRUMUSEȚEA FLĂCĂRILOR

Întregul farmec al flăcărilor este de a cuceri printr-un joc ciudat, care este dincolo de armonie,

de proporție și de măsură. Nu simbolizează avîntul impalpabil al flăcărilor grația și tragedia, naivitatea și disperarea, voluptatea și tristețea? Nu este în transparența lor consumatoare, în imaterialitatea lor arzătoare, ușurința și zborul care rezultă după marile purificări, după marile arderi lăuntrice? Aș vrea să fiu ridicat de elanul și transcendența flăcărilor, să fiu aruncat de impulsul lor insinuant și fin, să plutesc într-o mare de flăcări, să mă consum într-o moarte eterică, într-o moarte de vis. Frumusețea stranie a flăcărilor este de a da iluzia unei morți sublime, a unei morți pure, asemenea unui azur auroral. Nu este caracteristic că vorbim de moartea în flăcări numai la ființe întraripate, ușoare și grațioase? Moartea în flăcări o vedem ca o ardere de aripi, o moarte imaterială. Oare numai fluturii mor în flăcări? Dar aceia care mor de flăcările din ei?

* * *

Adevăratele femei sînt acelea a căror prezență te face să uiți de probleme, idei, neliniști universale și chinuri metafizice. Pentru cei tulburați adînc de o neliniște metafizică, intimitatea unei femei este un corectiv și o reconfortare. Prin femei se poate realiza temporar o inconștiență dulce, plăcută și încîntătoare. Născute aproape numai pentru iubire, ele își epuizează întreg conținutul ființei lor în avîntul erotic. Femeile iubesc mai mult decît bărbații și suferă mai mult decît ei. Dar pe cînd bărbatul, din experiența iubirii sau dintr-o mare suferință, dezvoltă un gînd sau un sens de universalitate, pentru

femeie ele rămîn strict individuale, fără o proiecție sau o adîncire în esențial și etern. Femeia trăiește voluptățile sau îndură durerile ca și cum acestea ar fi exclusiv individuale. Nu există femei care în suferința lor personală să descopere *esența* suferinței, fiindcă femeile sînt opace pentru universal. Ființe eminamente *patice*, ele nu transformă și nu transfigurează experiențele subiective, nu le trăiesc cu acea intensitate ce purifică și exaltă, ci se lasă dominate de ele. Stările sufletești la femei nu sînt creatoare, fiindcă se mențin într-o sferă pur individuală și accidentală și ca atare sînt lipsite de semnificație și de o valoare simbolică, de un sens revelator. Femeia este un animal incapabil de cultură și de spirit, iar atunci cînd se explică sterilitatea ei prin condiții istorice se realizează un act de cea mai crasă ignoranță. Femeile n-au creat nimic în nici un domeniu. Și ceea ce e mai grav este că în acele domenii în care ele au lucrat și activat mai mult au creat mai puțin, cum e cazul cu muzica. Faptul că în această artă, în care femeile s-au exercitat mai mult decît bărbații, ele n-au produs nimic original mă face să declar categoric și iremediabil că femeia nu e o ființă istorică. Să mai amintim că nu există un gînd original de la o femeie, o singură creație durabilă în artă, că aceste ființe vizuale n-au creat nimic în pictură, că, dimpotrivă, s-au remarcat puțin în unele științe cu care înclinările feminine nu pot avea nici o afinitate? În esența sa, femeia este o ființă accesibilă numai la valorile vitale ale Erosului și complet inaccesibilă la valorile suprapuse sau deviate ale acestor valori vitale. Îmi place femeia fiindcă alături de ea încetez să gîndesc și pot

cu deplinătate să realizez, pentru scurt timp, experiența irațională. Alături de femeie, uiți că suferi din cauza spiritului, treci peste dualitățile chinuitoare și revii înspre un fond originar de viață, înspre conținuturi primordiale și indivizibile, derivate, ca expresii organice, din esența irațională a vieții. Pentru cavalerii neantului, contactul cu femeia nu poate fi decît un drum care, dacă nu duce la salvare, nu este mai puțin adevărat că duce la împăcare temporară, la o uitare reconfortantă. Grația femeii temperează tragedia bărbatului.

* * *

Urăsc înțelepții pentru că sînt comozi, fricoși și rezervați. Iubesc infinit mai mult pe oamenii dominați de mari pasiuni care îi devoră pînă la moarte, decît egalitatea de dispoziție a înțelepților, ce îi face insensibili atît la plăcere, cît și la durere. Înțeleptul nu cunoaște tragicul pasiunii, nu cunoaște frica de moarte, precum nu cunoaște avîntul și riscul, eroismul barbar, grotesc sau sublim. Sufletul lui nu vibrează, este rece și înghețat. De aceea vorbește în maxime și dă sfaturi. Alura lui de transcendență și superioritate îl face incapabil de tragedii, de dramatism infinit sau de exaltare eroică. Înțeleptul nu trăiește nimic și nu simte nimic, nu dorește și nu așteaptă nimic. Stabilind toate conținuturile vieții într-o echivalență, el trage toate consecințele acestei anulări. Cît de complexă îmi pare însă o existență care, stabilind această echivalență, nu încetează totuși să se frămînte, pînă la limită, în anumite conținuturi. Existența de înțelept este sterilă și goală, fiindcă este

complet lipsită de elemente contradictorii, de antinomii și deznădejdi, fiindcă nu cunoaște tragismul marilor pasiuni. Sînt infinit mai fecunde acele existențe care, trăgînd toate consecințele, nu încetează de a se contrazice, nu încetează de a fi devorate de contradicții organice și insurmontabile. Resemnarea înțeleptului răsare dintr-un gol interior, iar nu dintr-un foc lăuntric. Prefer să mor de un foc interior decît de vidul și resemnarea înțeleptului.

ÎNTOARCEREA ÎN HAOS

Înapoi înspre haosul inițial, înspre haosul absolut! Să desfășurăm subiectiv un proces care să reprezinte intrarea în confuzia primordială, în vîrtejul de început al lumii. În noi să crească un avînt înspre învolburarea cosmică, înainte de apariția formelor, înainte de individuație. Simțirea noastră să pîlpîie de acest efort și de această nebunie, de aceste văpăi și de aceste prăpăstii. În interiorul nostru să dispară legile lumii, precum și toate consistențele ei, toate cristalizările și toate structurile, pentru ca, în această topire și dezechilibrare, accesul vîrtejului absolut să fie deplin. Nemaiexistînd legi și ființe individuale, putem reface subiectiv procesul de la cosmos înspre haos, de la natură înspre indiviziunea originară, de la formă înspre vîrtej. Destrămarea lumii realizează un proces contrar evoluției cosmice, un proces invers și retrospectiv. Un apocalips răsturnat, dar izvorît din aceeași sensibilitate și aceleași aspirații. Căci nimeni nu poate dori întoarcerea în haos, fără să fi suferit toate amețelile apocalipsului.

Cîtă groază și cîtă bucurie nu încerc la gîndul că aș fi prins deodată în vîrtejul haosului inițial, în confuzia și în paradoxala lui simetrie. Simetria acestui vîrtej este singura simetrie haotică, lipsită de o excelență formală și de un sens geometric.

Dar există în orice vîrtej o posibilitate viitoare de formă, precum în haos este o posibilitate de cosmos. Aș vrea să trăiesc la începutul lumii, în vîrtejurile demonice ale haosului originar. Să existe în mine posibilități de forme, dar nici una să nu fie realizată și efectivă. Totul să vibreze de o neliniște universală de început, ca o trezire din neant.

Nu pot trăi decît la începutul sau la sfîrșitul acestei lumi.

IRONIE ȘI AUTOIRONIE

Cînd ai negat totul, cu frenezie, și ai lichidat radical cu toate formele de existență, cînd nimic n-a rezistat pornirii și excesului de negativitate, de cine te mai poți lega, decît de tine însuți, de cine să mai rîzi sau să plîngi, afară de tine? După ce întreaga lume a căzut în ochii tăi, cazi în mod iremediabil și tu. Nelimitatul din ironie anulează toate conținuturile din viață. Nu vorbim de ironia elegantă, inteligentă și fină, născută dintr-un sentiment de superioritate sau orgoliu facil, de acea ironie prin care unii oameni își mărturisesc emfatic distanța lor de lume, ci de ironia tragică, de ironia infinit amară, de ironia din disperare. Singura ironie adevărată este aceea care suplinește o lacrimă sau o crispație, dacă nu un rînjet grotesc și criminal. Există o mare de-

osebire între ironia oamenilor care au suferit și ironia celor superficiali și comozi. Căci la întîii ea indică o imposibilitate de participare naivă la viață, legată de sentimentul unei pierderi definitive a valorilor vitale, pe cînd la ceilalți această imposibilitate de participare nu se reflectează dureros în conștiință, fiindcă sentimentul unei pierderi ireparabile nu există. Ironia indică o crispare internă, o adîncire de riduri, o lipsă de spontaneitate și iubire, de comuniune și înțelegere umană! Ea este un dispreț voalat, o transfigurare a unei realități și a unor deficiențe. Ironia disprețuiește gestul naiv și spontan, fiindcă starea ironică este dincolo de irațional și naiv. Este însă, în ironie, multă invidie față de oamenii naivi. Ironicul, neputîndu-și manifesta admirația lui pentru simplicitate, din cauza enormului său orgoliu, invidiază și învenințează, disprețuiește și se crispează. Din acest motiv, îmi pare mult mai autentică ironia amară, ironia tragică și agonică, decît cea surîzătoare, ce izvorăște dintr-un scepticism ușor, cu seninătăți vagi și echivoce, cu pretenții de lumină și bunăvoință. Cît de caracteristic este faptul că în autoironie se întîlnește numai forma tragică de ironie, că ironicul este în asemenea caz numai agonic! Nu se poate ajunge la autoironie prin zîmbete, ci numai prin suspine, care sînt suspine chiar dacă sînt complet înăbușite. Căci autoironia este o expresie a disperării. Ai pierdut lumea asta, te-ai pierdut și pe tine. Și atunci un rîs negru, înveninat și sinistru, însoțește toate gesturile tale, ca o mască hidoasă, distruge toate iluziile de elan și pe ruina tuturor surîsurilor naive, dulci și mîngîietoare, apare surîsul agonic, mai cris-

pat decît în măștile primitive și mai definitiv decît în cele egiptene.

DESPRE MIZERIE

Cînd mă gîndesc la faptul că mizeria este strîns legată de existența omenească, nu mai pot adera la nici o teorie și la nici o doctrină de reformă socială. Toate îmi par egal de stupide și de inutile. Chiar și tăcerea îmi pare un urlet. Animalele, care trăiesc fiecare din silința lor, nu cunosc mizeria, fiindcă nu cunosc ierarhia și dependența unora de alții. Fenomenul mizeriei apare numai la om, fiindcă numai el a putut să-și creeze din semen un supus. Nici un animal nu-și bate joc de altul, asemănător pînă la identitate cu el. Numai omul este capabil de atît *autodispreț*.

Toată caritatea din lume nu face decît să evidențieze și mai mult mizeria, arătînd-o mai îngrozitoare și mai ininteligibilă decît în părăsirea absolută. Ca și în fața ruinelor, în mizerie te doare vidul de umanitate, regretul că oamenii nu schimbă esențial ceea ce este în putința lor de a schimba. De altă parte, acest sentiment se combină cu unul al imanenței și eternității mizeriei, al caracterului ei ineluctabil și fatal, acolo unde există viață omenească. Deși știi că oamenii ar putea înlătura mizeria, îți dai totuși seama de veșnicia ei, dînd astfel naștere la un sentiment neobișnuit de neliniște amară, la o stare sufletească paradoxală și tulbure, în care omul apare în toată inconsistența și mizeria lui. Căci mizeria obiectivă

din viața socială nu este decît un reflex palid al infinitei lui mizerii lăuntrice. Cînd mă gîndesc la mizerie, îmi trece orice poftă de a mai trăi. Ar trebui să arunc tocul din mînă și să mă duc într-un bordei, unde sprijinul adus sărăciei ar însemna mai multă umanitate efectivă decît o carte, ce nu face altceva decît să otrăvească și mai mult această lume nenorocită și singură. Mă apucă o deznădejde mortală cînd mă gîndesc la mizeria îngrozitoare a omului, la putregaiul și cangrena sa. Acest animal rațional — n-ar mai fi! — se apucă de construcții, de teorii, se pasionează de ideologii în fața mizeriei, în loc să arunce tot ceea ce are pe el, într-un gest de înțelegere înaltă și de comuniune adîncă. Deși nu se poate interveni în existența nimănui și deși nu poți scoate pe nimeni efectiv din singurătatea durerii, totuși pasivitatea e criminală, precum criminală e și mila aproximativă, așa cum e mila tuturor oamenilor. Prezența mizeriei în lume compromite pe om mai mult decît orice și explică de ce grandomania acestui animal va trebui să aibă un sfîrșit catastrofal. Cînd văd mizeria, mi-e rușine pînă și de faptul că există muzică, devenită în asemenea cadru inexpresivă și rece. *Esența vieții sociale este nedreptatea.* Și atunci, cum să mai aderi la o doctrină socială și politică?

Mizeria distruge din viață totul; o face scîrboasă, hidoasă, spectrală. Există paloarea aristocratică și paloarea mizeriei. Întîia rezultă din rafinament, a doua din mumificare. Căci mizeria fantomatizează, creează umbre de viață, apariții stranii, asemănătoare unor forme crepusculare, ce succed unui incendiu cosmic. Nu este în convulsiunile ei nici urmă

de purificare, ci o ură, o amăreală, o înrăire carnală. Mizeria, ca și boala, nu duce la un suflet nevinovat și îngeresc, la o umilință curată și pură, ci la o umilință veninoasă, rea și răzbunătoare, la un compromis ce ascunde răni și patimi chinuitoare. Aceia care nu s-au născut în mizerie, ci au căzut în ea, nu se pot împăca absolut niciodată, fiindcă aceștia înțeleg mai bine decît ceilalți că în viața aceasta lucrurile ar putea sta și altcum.

Nu admit o revoltă relativă în fața nedreptăților, ci numai o revoltă eternă, fiindcă eternă este mizeria în umanitate.

FUGA DE PE CRUCE

Nu-mi plac profeții, precum nu-mi plac marii fanatici care nu s-au îndoit niciodată de credințele și misiunea lor. Valoarea profeților o măsor după capacitatea lor de îndoială, după frecvența momentelor cu adevărat chinuitoare, de-o luciditate dureroasă. Căci la marii profeți îndoiala este mai tulburătoare decît la ceilalți oameni, deși numai în îndoială sînt profeții și fanaticii cu adevărat *umani.* Restul este absolutism, predică, morală și pedagogie. Vor să învețe pe alții, să mîntuiască, să arate calea adevărului, să devieze destinele altora, ca și cum adevărurile lor ar fi mai bune decît ale celor pe care îi învață. Criteriul îndoielii este singurul valabil spre a-i deosebi de maniaci. Nu se îndoiesc ei însă prea tîrziu? Acela care s-a crezut fiul lui Dumnezeu nu s-a îndoit decît în momentele finale. Și adevărata în-

doială a lui Cristos nu este cea de pe munte, ci aceea de pe cruce. Sînt convins că Isus pe cruce a invidiat destinul celui mai anonim dintre oameni și, dacă ar fi putut, s-ar fi retras în colțul cel mai obscur al lumii, unde nimeni n-ar mai fi cerut speranță sau mîntuire. Și cînd a rămas numai cu soldații romani, sînt sigur că le-a cerut să-l ia jos, să-i scoată cuiele, pentru a fugi atît de departe, încît ecoul suferințelor oamenilor să nu mai ajungă pînă la el. Nu că Isus ar fi încetat deodată să mai creadă în misiunea și ideile lui — era prea iluminat pentru a putea fi un sceptic —, dar moartea *pentru alții* este mult mai greu de suportat decît moartea ta, consumarea destinului tău personal. Isus a suportat răstignirea, deoarece știa că numai prin jertfa lui proprie pot triumfa ideile sale.

Așa pretind oamenii: pentru ca să creadă în tine, tu trebuie să renunți la tot ce e al tău și apoi la tine. Oamenii sînt răi și criminali; ei vor să mori pentru a garanta autenticitatea credinței tale. De ce admiră ei scrierile răsărite dintr-o însîngerare durabilă? Fiindcă aceasta îi scutește de suferințe sau le dă iluzia suferinței. Ei vor să vadă sînge sau lacrimi dincolo de rînduri pentru ca, din mediocritatea și satisfacția lor, să le apari ca un destin particular și demn de admirație. Toată admirația vulgului este plină de sadism.

Dacă Isus n-ar fi murit pe cruce, creștinismul n-ar fi triumfat. Oamenii se îndoiesc cu drept cuvînt în fața a orice, numai în fața morții nu. Or, moartea lui Isus a fost pentru ei suprema certitudine, suprema încredere în valabilitatea principiilor creștinismului. Cristos putea foarte bine să dispară în fața primej-

diei răstignirii — sau ar fi putut primi admirabilele tentații ale diavolului, care exprimă simbolic tentațiile vieții. Cine n-a făcut pact cu diavolul n-are rost să trăiască, deoarece el exprimă simbolic esența vieții mai bine decît Dumnezeu. Regretul meu este că diavolul m-a ispitit atît de rar... Dar nici Dumnezeu nu m-a iubit. Creștinii n-au înțeles nici acum că Dumnezeu este mai departe de oameni decît oamenii de el. Îmi închipui un Dumnezeu plictisit pînă dincolo de margini de acești oameni care nu știu decît să ceară, un Dumnezeu exasperat de trivialitatea creației sale, dezgustat de pămînt și de cer. Și-mi închipui un Dumnezeu avîntîndu-se în neant, ca Isus de pe cruce...

Oare ce s-ar fi întîmplat dacă soldații romani ar fi ascultat ruga lui Isus, dacă l-ar fi luat de pe cruce și l-ar fi lăsat să plece? În nici un caz el nu s-ar fi dus în altă parte a lumii pentru a predica, ci pentru a muri singur, fără compătimirea oamenilor și fără lacrimile lor. Chiar dacă Isus n-ar fi cerut soldaților eliberarea — din cauza orgoliului —, totuși îmi este imposibil să cred că această idee nu l-ar fi obsedat. Neapărat Isus a crezut că e fiul lui Dumnezeu, dar aceasta nu l-a putut împiedica, în fața jertfei pentru alții, să se îndoiască sau să-i fie frică de moarte. În întreg procesul răstignirii, Isus a avut momente cînd, dacă nu s-ar fi îndoit că e fiul lui Dumnezeu, *a regretat* că e fiul lui. În fața morții, Isus Cristos a regretat că e fiul lui Dumnezeu. Și dacă a primit moartea, a făcut-o numai pentru a triumfa ideile sale.

S-ar putea foarte bine ca Isus să fi fost mult mai simplu decît îl concepem noi, să fi avut mai puține

îndoieli și mai puține regrete. Căci el s-a îndoit și a regretat ascendența lui divină numai în momentele finale. Noi ne îndoim și regretăm atîta, încît nici unul dintre noi nu ne mai putem crede fiul lui Dumnezeu. De aceea, nici nu mai putem fi sfinți și nu mai putem crede în predicatori. Detest în Isus tot ce e predică, morală, idee și credință. Să ne fi dat pace, și să nu ne mai fi tulburat cu atîtea idealuri și credințe. Căci idealuri și credințe au atîția. Iubesc la Isus momentele de îndoială și de regret, clipele cu adevărat tragice din existența lui, care nu îmi par nici cele mai interesante și nici cele mai dureroase. Căci dacă s-ar măsura după suferință, cîți n-ar avea dreptul, înaintea lui, să se considere fii ai lui Dumnezeu! S-ar putea ca nu toți fiii lui Dumnezeu să moară pe cruce, într-o moarte geometrică și verticală!

CULTUL INFINITULUI

Nu pot vorbi de infinit fără să simt un vîrtej interior și unul exterior. Este ca și cum, dintr-o existență ordonată, cu legi și forme, aș sări într-un vîrtej cu ondulații inegale și capricioase ce evoluează, cu o iuțeală de gînd, prin imensitate. Evoluția acestei linii sinuoase se desfășoară spre un punct etern inaccesibil. Cu cît punctul de ajungere se deplasează înspre o depărtare inconceptibilă și indefinită, cu atît intensitatea vîrtejului pare a crește. Curbele și ondulațiile lui n-au nimic din ușurința grației, ci descriu linii complicate, asemenea unor flăcări cosmice. O trepidație universală zguduie totul ca într-un infern. Și toată lumea pare a se mișca într-un ritm

accelerat și nebun, ca și cum s-ar apropia apocalipsul. Nu există un sentiment adînc al infinitului fără acea senzație ciudată a apropierii vertiginoase de sfîrșitul cosmic, de sfîrșitul universal. Paradoxul infinitului este de a-ți da această senzație de apropiere de sfîrșitul absolut și de a face, în același timp, imposibilă această apropiere. Căci infinitul nu duce la nimic. Atît infinitul spațial, cît și infinitul temporal. Infinitatea este tot atît de deconcertantă în trecut ca și în viitor. Ce să se realizeze în viitor, cînd avem o eternitate înapoia noastră în care s-a putut realiza orice? Cum o să poată prezenta viitorul ceea ce n-a putut prezenta o infinitate trecută? Dacă lumea ar fi avut un sens, s-ar fi revelat pînă acum și noi l-am fi aflat. Cum să pot concepe că acest sens se va realiza în viitor, cînd pînă acum *ar fi trebuit* să se arate? Lumea n-are nici un sens nu numai fiindcă este irațională în esența sa, dar și fiindcă este infinită. *Sensul* este conceptibil numai într-o lume finită, în care poți *ajunge* la ceva, unde sînt limite care se opun regresiunii noastre, în care există puncte sigure și delimitate, astfel ca lumea să poată fi asimilată unei istorii cu convergență universală și precisă, așa cum face concepția progresului. Infinitul nu duce la nimic, fiindcă în el totul e provizoriu și caduc. Totul e prea puțin față de nemărginire. Nimeni nu poate avea experiența infinitului fără amețeli, fără o tulburare adîncă și care nu se poate uita. Și cum să nu te tulburi, cînd în infinit nici o direcție nu e mai valabilă decît cealaltă?

În spațiu, infinitatea stabilește echivalența direcțiilor, care toate nu pot duce nicăieri, nici una nefiind preferabilă alteia. Infinitul neagă orice posibilitate

de a rezolva favorabil problema sensului acestei lumi. Simt o voluptate demonică atunci cînd mă gîndesc la această negativitate și îmi pare chiar bine că lumea n-are nici un sens din cauza infinitului. Și, în definitiv, ce ne mai trebuie atîta sens? Oare nu putem trăi și fără ca lumea aceasta să aibă unul? O beție a iraționalității, un dionisism total nu pot suplini acest nonsens universal? Să trăim, fiindcă lumea n-are nici un sens. Dacă n-avem scopuri precise și idealuri accesibile, să ne aruncăm fără nici o rezervă în vîrtejul teribil al infinitului, să urmăm ondulațiile lui în spațiu, să ne consumăm în focurile acestui vîrtej, în căldura lui îngrozitoare, să-l iubim pentru nebunia lui cosmică și pentru anarhia lui totală. Nu există experiență a infinitului care să nu provoace anarhia, o anarhie totală, organică și iremediabilă. Nu poți înțelege infinitul, care îți dă imaginea unei anarhii cosmice, dacă nu ai embrionar tendințe anarhice în tine. O experiență intensă a acestuia nu face decît să creeze o corespondență între vîrtejul exterior și vîrtejul interior. Trăirea infinității, ca și reflexia îndelungată asupra acestei infinități, este cea mai groaznică lecție de anarhie, de revoltă și de neîmpăcare totală. Infinitul te dezorganizează, te zbuciumă, te afectează în rădăcinile ființei, dar te și face să neglijezi tot ce e gest mărunt, tot ce e insignifiant și întîmplător. În fața infinitului, chiar și durerile par mai mici.

Ce bine că, după ce ne-am pierdut toate speranțele, ne mai putem arunca în infinit, că avem dreptul la un salt absolut în nemărginire, că putem participa la anarhia universală, la tensiunile acestui vîrtej. Să străbatem, prinși în evoluția lui, pînă la epuizare, toate

nebuniile acestei mișcări neîncetate, să ne consumăm într-o avîntare de cel mai înalt dramatism, gîndindu-ne mai puțin la moarte cît la infinita noastră nebunie, să realizăm la paroxism un vis de barbarie cosmică și de exaltare nemărginită, să plutim prin spațiu fără alt scop decît al acestui dinamism absolut.

Și căderea noastră din mrejele acestui vîrtej să nu semene cu o stingere treptată, ci să continuăm în această agonizare cu haosul vîrtejul inițial. Întreg patosul și dramatismul infinitului să ne mai cuprindă o dată în singurătatea morții, pentru ca trecerea în neant să semene unei iluminări, ce amplifică și mai mult misterul sau nonsensul acestei lumi. Există în complexitatea uluitoare a infinitului, ca un element constitutiv, negația categorică *a formei*, a planului închis și determinat. Infinitul fiind *progresivitate absolută*, este fatal ca să anuleze tot ceea ce are o consistență finită și o cristalizare formală. Este revelator că arta care exprimă mai bine infinitul, muzica, este aceea care topește formele într-o fluiditate de un farmec ciudat și inefabil. *Forma* tinde totdeauna să dea un caracter absolut fragmentarului, să-l izoleze într-o autonomie și, individualizînd conținuturile, să elimine perspectiva universalului și a infinitului. Nu există forme în lume decît pentru a sustrage conținuturile existenței din haosul și anarhia vîrtejului infinit. Că formele au o consistență iluzorie față de acest vîrtej, o dovedește orice viziune mai adîncă, deoarece, dincolo de cristalizările efemere, realitatea adevărată se descoperă ca o pîlpîire și o pulsație dintre cele mai încordate. Simțul pentru forme rezultă dintr-o complacere în finit, în seducțiile inconsis-

tente ale mărginirii, care niciodată nu vor duce la revelații metafizice. Metafizica, întocmai ca și muzica, nu răsare decît dintr-o experiență a infinitului. Amîndouă cresc pe înălțimi și produc amețeli. Mirarea mea cea mare este cum de nu înnebunesc toți aceia care creează opere hotărîtoare în aceste domenii. Muzica, mai mult decît toate celelalte arte, pretinde o astfel de tensiune și o inspirație atît de adîncă, încît e inexplicabil cum cineva, după asemenea momente, mai poate distinge ceva. Dacă în lume ar exista o consecvență imanentă și fatală, ar trebui ca toți marii compozitori să se sinucidă la un moment suprem al vieții lor sau, dacă nu, să înnebunească. Și nu sînt pe drumul nebuniei toți aceia care s-au avîntat în infinit? Ce ne mai importă normalitatea sau nenormalitatea! Să vieţuim în extazul infinitului, să iubim tot ce n-are margini, să distrugem formele și să clădim singurul cult fără forme: cultul infinitului.

BANALITATE ȘI TRANSFIGURARE

Este o prostie, din moment ce nu mă sting imediat și din moment ce nu pot cîștiga naivitatea, să mai fac gesturi zilnice, obișnuite și comune. Trebuie depășită în toate modurile banalitatea și realizată transfigurarea, care nu este altceva decît o înfăptuire a unei expresivități absolute. Mă gîndesc plin de tristețe cum trec oamenii pe lîngă ei, cum își neglijează destinul și cum se consumă în platitudine. De ce nu ne-am încorda în fiecare moment, de ce nu am

mări încontinuu luminile din noi sau ne-am ameți de adîncimile întunericului? Nu trebuie să dăm o expresie infinită tuturor contingențelor noastre? De ce nu am scoate din durere tot ceea ce ea poate da, sau de ce n-am cultiva un zîmbet pînă am ajunge la zona vitală din care el izvorăște? Cu toții avem *mîini*, dar nimeni nu se gîndește la cultivarea lor, la atingerea unei expresivități absolute prin delicatețea și nuanțele sau poziția lor. Ne place să le admirăm în pictură, să vorbim de semnificația lor, dar sîntem incapabili să le dăm expresie în propria noastră persoană, să le facem revelatoare pentru toată agitația noastră lăuntrică. Să ai o mînă fantomatică, o mînă transparentă, ca un reflex imaterial, o mînă nervoasă, încordată pînă la ultima crispație. Sau, dacă nu, o mînă grea, amenințătoare, dură și înfiorătoare. Prezența mîinilor, arătarea lor să fie mai mult decît un discurs, mai mult decît un plînset, un zîmbet sau o rugăciune. Căci mîinile pot avea ochi, acolo unde ochii văd în interior. Expresivitatea absolută, fruct al unei continue transfigurări, al unei neîncetate primeniri lăuntrice cu focuri nestinse și cu valuri agitate, cu vibrații infinite și pulsații irezistibile, va face din prezența noastră un centru de iradiere mai puternic decît soarele. Și nu numai mîinile, dar și fața, și tot ce ne individualizează să atingă această formă de expresivitate, în care tot ce are ființa noastră specific se adîncește pînă dincolo de margini. Sînt oameni a căror simplă prezență este pentru alții un surmenaj, o oboseală adîncă sau o iluminare. În orice caz, prezența lor este fecundă, hotărîtoare, căci răspîndește o fluiditate insesizabilă care te asimilează și te cu-

prinde ca în niște mreje imateriale. Pentru astfel de oameni nu există goluri, vacuități sau discontinuități, ci o comuniune, o participare, rezultate din acea neîncetată transfigurare în care culmile sînt nu numai amețeli, ci și voluptăți. Trebuie însă atîta frămîntare, atîta energie de interiorizare pentru a te putea exterioriza într-o prezență hotărîtoare, încît luminile transfigurării te-ar putea arde și distruge iremediabil. Și n-ar fi suprema transfigurare, în această moarte de lumină și de foc?

* * *

Simt în mine o neliniște ciudată, care se insinuează în tot corpul, crește și se dilată ca un regret spre a se fixa apoi ca o tristețe. Este teama de viitorul existenței mele problematice sau este o teamă de propria mea neliniște? Căci mă cuprinde o neliniște de fatalitatea ființei mele. Oare voi mai putea viețui după astfel de probleme, voi mai putea continua să trăiesc după astfel de viețuiri? Oare ceea ce trăiesc eu e viață, sau un vis absurd, o exaltare reverică îmbrăcată în imperceptibile melodii transcendente? Nu se țese în mine fantezia grotescă și bestială a unui demon și nu este neliniștea mea o floare din grădina unei ființe apocaliptice? Toată demonia acestei lumi pare a se fi concentrat în neliniștea mea, amestec de regret, de visuri crepusculare, triste și irealități. Și din această demonie n-o să arunc eu parfum de flori peste univers, ci fum și pulbere, ca după o mare prăbușire. Căci toată existența mea este o prăbușire care, fiind nemărginită, niciodată nu poate fi definitivă.

* * *

Oare există alte întristări decît întristările de moarte? Nu, fiindcă adevăratele triste̦ți sînt negre, lipsite de farmec și de vis, cărora li se substituiește o reflexivitate bizară. Oboseala din triste̦țe este incomparabil mai mare decît cea din melancolie, este o oboseală care duce la dezgust de viață, la o deprimare teribilă și iremediabilă. Ceea ce diferențiază triste̦țea de durere este predominarea elementului reflexiv la întîia, pe cînd la a doua predomină senzația, materialitatea grea și fatală, care dă un caracter atît de organic durerii. Triste̦țea și durerea nu pot duce decît la moarte, iar nu la iubire, la exaltare erotică. A trăi valorile Erosului înseamnă a trăi *nemijlocit*, în imediatul vie̦ții, în necesitatea secretă a vie̦ții, care e simțită ca libertate, din cauza naivității esențiale a oricărei experiențe erotice. Dar a fi trist și a suferi înseamnă a nu putea trăi nemijlocit, a nu putea fi capabil de un act imanent de vie̦țuire, de un act asociat fluxului vie̦ții într-o participare din cele mai organice. Triste̦țea, ca și suferința, ne revelă existența, deoarece în ele avem în conștiință separația noastră de lumea obiectivă și neliniștea care dă un caracter tragic vie̦țuirii în existență. Dacă ar exista un zeu al triste̦ții, lui nu i-ar putea crește decît aripi negre și grele, pentru a zbura nu înspre ceruri, ci în infern.

* * *

Deși în genere omul este un animal bolnav, se găsesc totuși destui oameni sănătoși pentru a putea vorbi de sensul sănătății în omenire. Cea mai co-

modă, mai confortabilă și mai puțin angajată stare este starea de sănătate. Ea indică nu numai o prostie organică și definitivă, dar și o platitudine de simțire, o absență totală a oricărui risc, o incapacitate de orice acțiune eroică. A fi sănătos înseamnă a umbla în lumea aceasta legat la ochi, a nu sesiza nimic din culmile sau adîncimile existenței. Se poate lupta împotriva tuturor oamenilor, numai împotriva celor sănătoși nu, fiindcă aceștia sînt atît de puțin sensibili, încît nu pot să realizeze în ei nici o formă de transfigurare. Cel mai mare dispreț pe care îl pot avea pentru un om este să-l consider sănătos. Sănătatea brută, organică — adică o *sănătate iremediabilă* — este tot ceea ce poate fi mai detestabil la un om. Și cînd mi se va obiecta sănătatea din grație sau entuziasm, voi răspunde că acestea preced oarecum sănătatea, că ele reprezintă două modalități de viețuire care determină felul sănătății. Ele sublimează în așa măsură faptul organic, încît atunci cînd admirăm grația sau entuziasmul noi nu sîntem sensibili și nu avem în conștiință sănătatea, această expresie a organicului ce nu și-a depășit legea lui, depășire ce o întîlnim totdeauna în boală.

* * *

Oamenii muncesc în general prea mult pentru a mai putea fi ei înșiși. Munca este un blestem. Iar omul a făcut din acest blestem o voluptate. A munci din toate forțele numai pentru muncă, a găsi o bucurie într-un efort care nu duce decît la realizări irelevante, a concepe că te poți realiza numai printr-o muncă obiectivă și neîncetată, iată ceea ce este re-

voltător și ininteligibil. Munca susținută și neîncetată tîmpește, trivializează și impersonalizează. Ea deplasează centrul de preocupare și interes din zona subiectivă într-o zonă obiectivă a lucrurilor, într-un plan fad de obiectivitate. Omul nu se interesează atunci de destinul său personal, de educația lui lăuntrică, de intensitatea unor fosforescențe interne și de realizarea unei prezențe iradiante, ci de fapte, de lucruri. Munca adevărată, care ar fi o activitate de continuă transfigurare, a devenit o activitate de exteriorizare, de ieșire din centrul ființei. Este caracteristic că în lumea modernă munca indică o activitate exclusiv exterioară. De aceea, prin ea omul nu se realizează, ci *realizează.* Faptul că fiecare om trebuie să aibă o carieră, să intre într-o formă de viață care aproape niciodată nu-i convine, este expresia acestei tendințe de imbecilizare prin muncă. Să muncești pentru ca să trăiești, iată o fatalitate care la om e mai dureroasă decît la animal. Căci la acesta activitatea este atît de organică, încît el n-o separă de existența sa proprie, pe cînd omul își dă seama de plusul considerabil pe care-l adaugă ființei sale complexul de forme al muncii. În frenezia muncii, la om se manifestă una din tendințele lui de a iubi răul, cînd acesta este fatal și frecvent. Și în muncă omul a uitat de el însuși. Dar n-a uitat ajungînd la naivitatea simplă și dulce, ci la o exteriorizare vecină cu imbecilitatea. Prin muncă a devenit din subiect *obiect*, adică un animal, cu defectul de a fi mai puțin sălbatic. În loc ca omul să tindă la o prezență strălucitoare în lume, la o existență solară și sclipitoare, în loc să trăiască pentru el însuși — nu în sens de egoism, ci de creș-

tere interioară —, a ajuns un rob păcătos și impotent al realității din afară. Unde mai există într-o astfel de viață extazurile, viziunile și nebuniile? Unde mai există suprema nebunie, unde mai există voluptatea autentică a răului? Căci voluptatea negativă din încîntarea pentru muncă are ceva din mizeria și platitudinea omenească de fiecare zi, dintr-o meschinărie detestabilă și periferică. De ce nu se hotărăsc odată oamenii să lichideze cu munca de pînă acum și să înceapă o altă muncă, în care să nu mai găsim nici o asemănare cu genul de muncă în care s-au risipit? Oare a fost nevoie să clădească piramide, palate, temple și castele? Nu este suficientă conștiința subiectivă a eternității, conștiința acelei împliniri în supraconștiință? Dacă a distrus ceva activitatea frenetică, munca neîncetată și trepidația exterioară, apoi desigur aceasta nu poate fi decît simțul pentru eternitate. Munca este negația eternității. Cu cît crește cucerirea de bunuri în temporal, cu cît se intensifică munca exterioară, cu atît eternitatea devine un bun mai inaccesibil, mai îndepărtat și mai irealizabil. De aici perspectiva redusă a tuturor oamenilor activi și energici, de aici platitudinea lor iremediabilă de gîndire și de simțire. Muncă înseamnă periferie. Și, deși nu opun muncii nici contemplația pasivă și nici reveria vagă, ci transfigurarea intensă pentru realizarea unei prezențe, prefer totuși o lene, ce înțelege și justifică totul, unei activități frenetice, intolerante și absolutiste. *Pentru a trezi lumea modernă la viață trebuie scris elogiul lenei*, al acelei lenevii pline de împăcare și de un zîmbet ce acceptă totul. Este infinit mai mult simț metafizic într-un om leneș decît

într-unul activ. Se întîmplă însă uneori ca lenea să fie, întocmai ca și munca, un semn de imbecilitate. De aceea, adevăratul elogiu nu poate fi decît acela al transfigurării.

* * *

Mă atrag depărtările, mă atrage marele gol, proiectat din mine asupra firii. Un gol ce se ridică din stomac pînă la creier, trecînd prin toate organele și membrele ca un fluid ușor și impalpabil, ca o insesizabilă pîlpîire internă. Și nu știu de ce, în întinderea progresivă a acestui gol, în mărirea neîncetată a acestui vid crescînd în infinit, simt prezența misterioasă și inexplicabilă a celor mai contrare sentimente care agită sufletul omenesc. Sînt fericit și nefericit în același timp, încerc simultan exaltarea și depresiunea, mă domină disperarea și voluptatea în cea mai contradictorie dintre toate armoniile posibile. Să fie vagul depărtărilor, nostalgia după virginități cosmice, după singurătăți fantomale și misterioase? Mă domină un sentiment muzical al depărtărilor, vibrații de melancolie infinită și cu ritm de extaz în singurătate, cu priviri difuze pe înălțimi de cer și cu tristețea înălțimilor proprii. Cum să găsesc un triumf în marele gol, în atracția nelămurită pentru depărtările cosmice? Mă văd singur, în mijlocul unui peisaj nemărginit, sorbind prin toți porii aromele singurătății, încîntat de reveria extatică a melancoliei, îndepărtînd contururile ca pentru a face și mai ciudate depărtările, trăind euforia și neliniștea apocalipsului. Sînt atît de vesel și de trist, încît lacrimile din mine au în același timp reflexe de cer și de infern. Pentru

bucuria tristeții mele, aș vrea să nu mai existe moarte pe acest pămînt, a cărei fatalitate este atît de groaznică în tristețea pură și adevărată.

* * *

O să mă înghită golul meu lăuntric, o să fiu înghițit de propriul meu vid. Să simți cum te prăbușești în tine, în neantul tău propriu, cum riști gîndindu-te la tine, cum cazi în haosul intern! Senzația prăbușirii în golul exterior, în vidul din afară, este mult mai puțin complicată decît această senzație nebună a prăbușirii în tine însuți. Să-ți dai seama de infinitele tale adîncimi și să le simți chemările, răsunînd de o vrajă demonică, este a atinge forma neobișnuită de expansiune centripetă în care centrul ființei se deplasează, într-un joc indefinit, în neantul subiectiv. Neliniștea prăbușirii exterioare n-are farmecul maladiv al neliniștii, al prăbușirii interne. Căci la aceasta se adaugă satisfacția de a muri în tine, de a-ți găsi moartea în nimicul tău propriu.

* * *

Receptivitatea pentru durere își are originea nu numai într-o structură temperamentală specifică, ci și în obișnuința, în frecvența și dominarea durabilă a durerii. Fiecare prilej de durere este trăit atunci cu mult mai multă intensitate, este exagerat și proiectat în conștiință pînă la paroxism. Multiplicitatea durerii este un fenomen de exaltare intimă în care limitele conținuturilor sufletești răsărite din durere se dilată la infinit, în care nu există margini și forme

pentru progresul durerii. Obișnuința cu durerea nu tocește sensibilitatea, nu face omul insensibil la noi dureri, ci creează o receptivitate mult mai mare și mai ascuțită. Atunci, cea mai mică depresiune se amplifică, ia proporții în conștiință, se intensifică și apasă ca o greutate insuportabilă. Și pe cînd bucuriile și succesele nu pot depăși un efect de moment, durerile se fixează în suflet ca eternități de gheață. Întregul conținut al personalității se dezvoltă atunci sub semnul durerii, devenită realitate și emblemă a acestei personalități. Dacă multă iubire apropie pe om de viață, multă durere îl separă. Nu este de mirare pentru ce, la aceia care nu cunosc decît îndelungile suferințe care tind să epuizeze seria nesfîrșitelor dureri, dezgustul de viață și oboseala de a trăi sînt uneori atît de mari, încît gestul cel mai mic ia proporția unui act eroic, străduința cea mai redusă se proiectează ca un efort colosal, acțiunea cea mai timidă — ca un risc formidabil. Oboseala și dezgustul de viață fac din orice lacrimă o mare de plînset, din orice întristare o sumă de triste ți iremediabile, din orice durere un colos de suferințe. Incapacitatea de a mai lua parte la viața lucrurilor, la ritmul vieții exterioare face din oboseala continuă o stare în care te distanțezi progresiv de tot ceea ce există. Sînt extrem de chinuitoare aceste stări în care, în furtuni de durere, apare oboseala, ca un corectiv vulcanului interior. Marea receptivitate pentru durere, pe care o au unii oameni, îi duce la amestecul oboselii cu o expansiune vulcanică, a furtunilor interne cu marile depresiuni. Un vulcan a cărui lavă ar suferi cristalizări chiar în elanul, în izbucnirea ei, s-ar consolida

și s-ar topi succesiv în ascensiunea sa. De aceea, după acest vulcan nu rămîne numai fum, ci și gheață.

*

Pentru mine nimic n-are valoare decît prezentat în ultima expresie, realizat în forme ultime. Nu pot vorbi decît despre ultimele triste ți, ultimele bucurii sau ultimele tragedii. Căci iubesc ceva numai întru cît apare fără nici o rezervă, fără nici un compromis și fără nici o reticență. Și unde se poate găsi aceasta, altundeva decît în ultimele expresii? Încordările ultime și convulsiunile triste ților sfîșietoare, nebunia ultimă, beția și excitarea în ultimele forme mă încîntă pentru amestecul lor de farmec și de neliniște, pentru surîsul acela apocaliptic, de o vrajă ciudată și irezistibilă. Nu este totul *ultim*? Existența în genere nu este ea deja prinsă în neant? Și ce este neliniștea în fața neantului decît bucuria perversă a ultimelor triste ți, exaltarea pentru definitivatul neantului și provizoratul existenței? Să fie oare pentru noi existența un exil și neantul o patrie?

Trebuie să lupt împotriva mea, să explodez împotriva destinului meu, împotriva soartei mele. Cu cel mai barbar elan, să arunc în anonimatul ființei mele toate cadavrele care îmi împiedică ascensiunea, toate obstacolele care amînă transfigurarea, să nu mai rămînă decît expansiunea mea subiectivă, groaznică, și infinita mea dorință de întuneric și de lumină. Fiecare pas al meu să fie un triumf sau o prăbușire, un avînt sau o ratare. În cea mai fulgerătoare alternanță să crească și să moară viața din mine, în ritmul

cel mai trepidant să se deschidă florile și să strălucească putregaiul sufletului meu. Nimic din calculul meschin și din aprecierea rațională a existențelor curente să nu mai îngreuneze tensiunea nemărginită a vijeliei mele interne, a durerilor și amurgurilor mele. Cu sălbăticia impetuoasă a resurselor neexploatate din mine și cu încrederea bestială a patimilor comprimate, să înghit lumină și întuneric pentru orgia mea lăuntrică, pentru voluptățile și chinurile haosului meu, pentru tragicele încîntări ale deznădejdii și ale bucuriilor mele ultime.

Mă arde un astfel de foc interior și mă agită furtuni atît de mari, încît mirarea mă apucă cum de nu explodez deodată cu această lume, într-un avînt apocaliptic. Simt cum tremur eu, și cu mine întreaga lume, cum mă năpădesc fioruri din adîncuri și cum mă cuprinde o exaltare de sfîrșit de lume. Aș vrea ca toată lumea aceasta să fie aruncată în aer de fatalitatea ei proprie, de o nebunie imanentă, continuă și adîncă, de o demonie intrinsecă și părăsită, să se cutremure totul ca în fața ultimelor clipe, să ne învîrtim, halucinați, la viziunea agoniei definitive, a agoniei ultime a universului. Nimic să nu-și mai găsească o rațiune în sine însuși, totul să fie într-o clipă nimic. Și să soarbem nimicul, prinși în vîrtejul demonic al clipelor din urmă.

Nu este un semn de rezistență, ci de imbecilitate, în faptul că oamenii supraviețuiesc unor încordări organice excesive și unor stări sufletești de limită. Ce rost mai are să trăiești după asemenea tensiuni, ce rost mai are reîntoarcerea în platitudinea existenței? Nu numai după experiența neantului și a dis-

perării îmi pare un nonsens supraviețuirea, dar și după intensitatea voluptuoasă a actului sexual. Nu voi înțelege niciodată cum de nu s-au găsit oameni care să se sinucidă în culmea voluptății sexuale, cum de nu s-au găsit ființe care să simtă vulgară și plată orice supraviețuire. Fiorul acela, nemărginit în intensitate, dar aproape iluzoriu în timp, ar trebui să consume într-o clipită toată ființa noastră. Și dacă n-o consumă, pentru ce n-o consumăm noi? Sînt atîtea moduri de a muri, dar nimeni n-are curajul și originalitatea unei morți sexuale, care n-ar fi mai puțin absolută decît celelalte morți, ci ar avea avantajul de a te arunca în nimic în mijlocul suspinelor de voluptate. De ce să pierdem astfel de căi, de ce să neglijăm astfel de prilejuri? Trebuie numai o sclipire de amarnică luciditate în culmea uitării sexuale, pentru ca moartea sexuală să nu mai apară o iluzie sau o fantezie deviată.

Dacă oamenii vor ajunge vreodată la o stare în care să nu mai poată suporta monotonia, platitudinea și vulgaritatea existenței obișnuite, atunci orice prilej de trăire absolută va fi un motiv de sinucidere. Imposibilitatea de a supraviețui exaltării aceleia infinite va consuma, ca în complicațiile apocalipsului, orice urmă de existență. Atunci, nu se va mai mira nimeni de ce, pentru o mare sensibilitate, se poate pune problema dacă mai are rost să mai trăiești după ce asculți unele simfonii sau după ce privești un peisaj rar și fascinator. Toate aceste experiențe au un caracter de definitivat sau, în cazul cel mai bun, de răscruce. După ele, oricîtă diversitate ai mai căuta în viață, ea nu te poate îndepărta de la senzația de

gol ce urmează fantasticelor plenitudini ce se nasc și cresc în experiențele capitale.

Tragedia omului, ca animal dezintegrat din viață, consistă în faptul că el nu mai poate găsi o satisfacție în datele și valorile vieții. Orice ființă ca parte din existență poate viețui, întrucît pentru ea existența, din care ea face parte, are caracter de absolut. Pentru om, viața nu e un absolut. De aceea, nici un om, întrucît nu e numai animal, nu găsește o mulțumire în faptul însuși al vieții, în faptul de a trăi. Pentru animal, viața e totul; pentru om, ea este un semn de întrebare. Și acest semn de întrebare este un final, căci omul n-a primit pînă acum nici un răspuns întrebărilor lui și nu va primi niciodată, deoarece viața nu numai că n-are nici un sens, dar nici nu poate avea unul.

PRINCIPIUL SATANIC ÎN SUFERINȚĂ

Dacă sînt oameni fericiți pe acest pămînt, pentru ce nu urlă, pentru ce nu apar în stradă să-și strige bucuria în țipete nebune și neîncetate? De unde atîta discreție și atîta rezervă? Dacă aș avea conștiința unei bucurii continue, a unei exaltate dispoziții interne înspre plăcere, și dacă aș simți o irezistibilă înclinare înspre seninătate, n-aș putea trăi numai în mine acele momente, ci le-aș împărtăși într-un elan fără margini tuturora, m-aș risipi de bucurie în văzul celorlalți, mi-aș consuma toată energia pentru a face comunicabilă starea mea de fericire, preaplinul meu încîntător și debordant. N-aș regreta dacă după o

astfel de risipire vocea ar răguși, ochii ar orbi și mersul s-ar împletici, n-aș regreta dacă funcțiile și posibilitățile organelor s-ar epuiza și focul din mine și-ar încetini pîlpîirile.

Dacă există fericire în lume, ea trebuie comunicată. Sau oamenii cu adevărat fericiți n-au *conștiința* fericirii lor? Le-am putea împrumuta noi o parte din conștiință, pentru ca ei să ne răsplătească din infinita lor inconștiență. De ce numai durerea are lacrimi și țipete, iar plăcerea numai fioruri? Cînd în plăcere omul ar avea atîta conștiință cîtă are în durere, atunci n-ar putea răscumpăra plăcerile, durerile — și distribuția în lume n-ar fi incomparabil mai echitabilă?

Durerile nu se uită, chiar fiindcă sînt legate, într-un mod nemăsurat de mare, de conștiință. De aceea, singurii oameni care au mult de uitat sînt aceia care au suferit mult. Numai oamenii normali n-au ce uita.

Într-un anumit fel, nici plăcerile nu se uită, căci și ele se însumează în personalitatea noastră, determinînd-o într-o puternică receptivitate pentru plăcere și înseninînd progresiv ființa noastră, întocmai ca și suferința, care determină receptivitatea în sensul ei. Dar pe cînd durerile au o pregnanță și o individualitate dincolo de însumarea și totalizarea ce se realizează în noi, plăcerile se șterg și se topesc ca niște forme cu conturul indecis. Ne este extraordinar de greu a ne aminti de o plăcere și de cadrul în care ea s-a dezvoltat, pe cînd amintirea durerii amplifică senzația penibilă cu memoria deconcertantă a cadrului. Că plăcerile nu se pot uita integral, o dovedește faptul că un om ce a trăit toată viața în plăceri nu va avea la bătrînețe decît o ușoară dezabuzare, pe cînd unul ce a suferit mult numai în cazul cel mai bun va

realiza o profundă resemnare. Și resemnarea presupune infinite tragedii anterioare.

Este o prejudecată rușinoasă în afirmația că plăcerile sînt egoiste, că ele separă pe om de viață, precum tot atît de rușinoasă este aceea după care durerile creează afinități cu lumea. Superficialitatea ce există la sursa unor atari prejudecăți este revoltătoare, și originea ei livrescă este de natură a nulifica în conștiința mea toate bibliotecile, în fața unei singure experiențe trăite pînă la margini.

Concepția creștină și concepția curentă a suferinței sînt fundamental false. După ele, suferința este un drum spre iubire, cînd nu este calea esențială a iubirii. Dar oare creștinismul numai în această problemă ar trebui corectat?

A vorbi de drumul suferinței ca drum al iubirii este a nu cunoaște nimic din esența satanică a suferinței. Pe treptele suferinței nu urci, ci cobori. Ele nu formează scări înspre cer, ci înspre infern. Și întunericul în care ajungi pe scările durerii nu este mai puțin infinit și etern decît lumina ce te orbește pe scările bucuriei.

Suferința este o cale de separare, de disociere, este o forță centrifugală ce te detașează de sîmburele vieții, de centrul de atracție al lumii, de unde totul tinde să se unifice în iubire și intimitate. Dacă principiul divin se caracterizează printr-un efort de sinteză cosmică și de participare metafizică la esența totului, atunci suferința este la antipodul acestui principiu. Principiul satanic, ca principiu de dislocare, de dualizare și dramatizare, străbate într-o imanență organică și esențială întreg sîmburele durerii.

În toate formele bucuriei, participi naiv la ritmul total al vieții, iei un contact inconștient și experimental cu dinamismul concret al firii și te simți legat prin toate fibrele cu pulsațiile irațională ale lumii. Și aceasta nu numai în bucuria spirituală, ci și în diversitatea formelor de plăcere organică, în multiplele voluptăți ale simțurilor.

Separarea de lume în suferință duce la interiorizare excesivă, la o dezvoltare paradoxală a gradului de conștiință, încît toată lumea, cu splendorile și întunecimile ei, se fixează față de om într-o poziție de exterioritate și transcendență. Și cînd ești într-o asemenea măsură separat de lume, cînd ai lumea veșnic în fața ta și cînd te simți iremediabil singur în fața acestei lumi, atunci cum să mai poți uita ceva? Nu simți necesitatea uitării decît a lucrurilor și experiențelor din cauza cărora ai suferit. Or, unul din paradoxele bestiale ale acestei lumi este de a șterge amintirile celor ce n-ar vrea să uite și de a fixa amintirile în memoria celor ce ar dori să uite totul.

* * *

În genere, oamenii se împart în două categorii: în aceia pentru care lumea oferă prilejuri de interiorizare și aceia pentru care lumea rămîne exterioară, obiectivă și nesemnificativă. Toate obiectele lumii fizice și toate formele naturii sînt lipsite pentru om de orice semnificație dacă sînt privite ca atare, în ele însele. Semnificația lor se dezvăluie numai unei intense trăiri subiective, care tinde să le asimileze și să le însumeze în subiectivitate. Atunci cresc în noi și

nu numai că le determinăm, dar ne determină și ele. Oamenii care interiorizează nu pot lua faptele brute, nude sau moarte, ci le vitalizează, le integrează, topindu-le într-un torent lăuntric. Într-o adevărată interiorizare, toată existența obiectivă e un *pretext.* Și numai ca atare ea poate avea semnificație, deoarece o teleologie obiectivă nu se poate construi și justifica decît pe o sumă de iluzii, care au păcatul de a fi direct sesizabile și demascabile de un ochi pătrunzător. Toți oamenii văd focuri, furtuni, prăbușiri, peisaje; dar cîți simt în ei flăcări, trăsnete, vîrtejuri sau armonii? Sau cîți, la vederea unor flăcări, se gîndesc simultan la grație și la moarte, și cîți poartă în ei frumusețí îndepărtate care să le coloreze melancoliile? Oamenii care trăiesc indiferent, cărora natura nu le oferă decît o obiectivitate fadă și rece, deși pot fi perfect mulțumiți cu viața, ea nu este mai puțin pentru ei o sumă de ocazii pierdute. Căci ei nu pot depăși o formă de vizualitate ordinară. La omul comun, văzul, în loc să înghită obiectul, îl izolează, îl îndepărtează de la orice posibilitate de integrare și asimilare.

Oricît m-aș fi zbătut eu în această lume și oricît m-aș fi separat de ea, distanța dintre mine și ea n-a făcut decît să mi-o facă mai accesibilă. Deși nu pot găsi un sens în lume, un sens obiectiv și o finalitate transcendentă, care să arate înspre ce evoluează lumea și la ce ajunge procesul universal, varietatea de forme a existenței a fost totuși în mine un prilej de veșnice încîntări și tristeți. Am avut momente cînd frumusețea unei flori a justificat în fața înțelegerii mele existența unei finalități universale, precum o

pată în puritatea unui azur a fost de natură a-mi ațîța verva pesimistă. Cei ce interiorizează peste măsură descoperă în cel mai insignifiant aspect al naturii o revelare simbolică.

Oare tot ceea ce am văzut eu în viața mea să port în mine? Mă sperie gîndul că toate peisajele, cărțile, femeile, vulgaritățile și viziunile sublime s-au condensat într-un creier și că o parte din trecutul umanității s-a actualizat într-o biată conștiință. Aceste gînduri, viziuni, aspecte și obiecte nu par a se fi subtilizat în țesăturile unei substanțe nervoase, a se fi subțiat pînă la transparență într-un mediu de o finețe inexplicabilă, ci am impresia că s-au transpus în mine ca *realități*, că o parte din existență apasă în infinitul meu lăuntric. Poate de aceea mă simt uneori atît de greu, de apăsat și de copleșit, că aș vrea să uit în toate prilejurile pe care mi le oferă viața. Interiorizarea duce la prăbușire, fiindcă prin ea a *intrat* oarecum lumea în tine și te apasă dincolo de orice rezistență. Mai este atunci de mirare de ce unii se servesc de sport, de vulgaritate, de artă și de sexualitate numai pentru a uita?

* * *

— Pentru ce nu scriu femeile? Fiindcă ele pot plînge oricînd.

* * *

— Cîte mii de celule nervoase mă costă fiecare gînd? Iată întîia întrebare ce trebuie să și-o pună un gînditor existențial și organic, un gînditor viu.

* * *

— Eu nu am idei, ci obsesii. Idei poate avea oricine. Nimeni nu s-a prăbușit din cauza ideilor.

* * *

— Defectul tuturor oamenilor este că așteaptă să trăiască, deoarece n-au curajul fiecărei clipe. De ce n-am pune în fiecare moment atîta pasiune și atîta ardoare încît fiecare clipă să devină un absolut, o eternitate? Toți învățăm să trăim după ce nu mai avem nimic de așteptat, iar cînd așteptăm nu putem învăța nimic, fiindcă nu trăim în prezentul concret și viu, ci într-un viitor fad și îndepărtat. Ar trebui să nu așteptăm nimic decît de la sugestiile imediate ale clipei, *să așteptăm fără a avea conștiința timpului.* Salvarea nu poate fi decît în recîștigarea imediatului. *Căci omul este o ființă care a pierdut imediatul.* De aceea este el un *animal indirect.*

* * *

— De cînd trebuie să înceapă fericirea noastră? De cînd ne-am convins că adevărul nu poate exista. Căci de aici orice mod de salvare este posibil, chiar dacă ar fi o salvare prin nimic. Acela care nu crede în imposibilitatea adevărului sau acela ce nu se bucură de această imposibilitate n-are decît o cale de salvare, pe care n-o va găsi însă niciodată.

* * *

— Excesul de subiectivism, la oamenii care n-au ajuns la credință, nu poate duce decît la megalo-

manie sau la autodenigrare. Cînd te preocupi mult de tine însuți, nu poți ajunge decît să te iubești sau să te urăști dincolo de orice măsură. În amîndouă felurile, te lichidezi înainte de vreme. Nu e subiectivism acela ce nu te face Dumnezeu sau Satana.

* * *

Ar trebui ca omul să înceteze să fie, sau să devină un animal rațional. Mai bine să devină o ființă absurdă care în fiecare moment riscă totul, cu fantezii periculoase și exaltări infinite, cînd ar putea muri din cauza a tot ce oferă lumea și a tot ce nu oferă. Idealul oricărui om ar trebui să fie încetarea de a fi om. Și aceasta nu se poate decît prin realizarea *arbitrarului absolut.*

* * *

Iubirea de oameni ce răsare din suferință seamănă cu înțelepciunea ce izvorăște din nefericire. În amîndouă cazurile, rădăcinile sînt putrede și izvorul infectat. Numai iubirea de oameni care e naturală și spontană, rezultată dintr-o dăruire firească și dintr-un elan irezistibil, poate fecunda și sufletele altora și poate comunica o intimitate caldă și senină. Aceea ce rezultă din suferință ascunde prea multe lacrimi și suspine pentru a nu împrăștia raze de o claritate amară, în care punctele negre pătează puritatea iubirii. Este prea multă renunțare, prea mult chin și prea multă neliniște, pentru ca această iubire să fie altceva decît o infinită concesivitate. Ierți totul, admiți totul, justifici totul. Dar este aceasta iubire?

Și cum să mai iubești, cînd nu ești atașat de nimic? Iubirea de oameni din suferință este vidul acelui suflet omenesc între tot și nimic, întocmai cum, într-un suflet cu amoruri ratate, numai don-juanismul mai are un sens. În creștinism nu există iubire, ci numai concesivitate. Iar pe acela care s-a crezut mîntuitorul lumii, dacă l-ar fi luat de pe cruce înainte de a intra definitiv în nimic, el n-ar mai fi avut nici măcar această concesivitate, această indulgență, care este mai mult o aluzie la iubire decît iubire.

Iubire din suferință? Ea poate fi nemărginit de mare, dar florile acestei iubiri nu se înrădăcinează mai puțin în otravă.

* * *

Totul este posibil și nimic nu e posibil; totul e permis și nimic. În orice direcție ai apuca, nu este mai bine decît în nu importă care alta. Ori realizezi ori nu realizezi nimic, ori crezi ori nu crezi, totuna e, precum totuna este dacă taci sau dacă strigi. Poți găsi totului o justificare, precum nu poți găsi nici una. Totul este în același timp ireal și real, absurd și firesc, fantastic și plat. Nici un lucru nu poate fi pus înaintea altuia, precum nici o idee nu e mai bună decît alta. De ce să te întristezi de tristețea ta și să te bucuri de bucuria ta? Ce-ți pasă dacă lacrimile tale sînt de plăcere sau de durere? Iubește-ți nefericirea și urăște-ți fericirea, amestecă totul și confundă totul. Renunță la distincții, la diferențieri și la planuri. Fii ca un fulg dus de vînturi sau ca o floare purtată de valuri. Fii rezistent unde nu trebuie și lași

unde ar trebui. Cine știe dacă în felul acesta nu vei fi mai cîștigat? Și dacă nu cîștigi, ce e dacă pierzi ceva? Este ceva de pierdut și ceva de cîștigat în această lume? Orice cîștig este o pierdere, precum orice pierdere este un cîștig. Pentru ce oamenii mai așteaptă o atitudine determinată, idei precise și vorbe corecte? Simt că ar trebui să vărs foc pe gură, ca răspuns la toate întrebările ce mi s-au pus și ce nu mi s-au pus.

* * *

Cum s-ar putea lupta împotriva nefericirii? Numai luptînd împotriva noastră, dîndu-ne seama că ea nu provine din afară, ci din noi înșine. Dacă ne-am da seama în fiecare moment că totul depinde de răsfrîngerea în conștiința noastră, de amplificările interne și de ascuțimea sensibilității, atunci am ajunge în fiecare clipă la acea luciditate în care realitățile se situează în justele lor contururi. Nu este vorba să ajungem la fericire, ci la un grad mai mic de nefericire. Omul care este mai aproape de fericire decît de nefericire are nevoie de concursul permanent al acestei lucidități, ce corectează exagerările sau anticipările sensibilității, deoarece el nu s-a analizat pînă acolo, încît spiritul să se cristalizeze autonom de viață. În cazul oamenilor nefericiți, un corectiv posterior este întotdeauna necesar pentru a nu sombra — nu în deznădejde, ci în imbecilitate.

Este un semn de mare rezistență în a rămîne în deznădejde, precum este un semn de mare deficiență în a ajunge la imbecilitate în urma unei îndelungi nefericiri. Trebuie o adevărată educație, un efort lăuntric persistent pentru a atinge un grad mai redus

de nefericire. Orice educație și orice efort spre a atinge fericirea sînt de la început sterile. Orice ai face, nu poți deveni fericit dacă ai apucat pe drumul nefericirii. Poți trece de la fericire la nefericire; drumul invers nu e posibil. Ceea ce înseamnă că fericirea poate avea surprize mai dureroase decît nefericirea. În fericire, simți că lumea aceasta trebuia să fie așa cum e; în nefericire, oricum afară de cum e. Și deși îți dai seama de originea subiectivă a nefericirii, defectul personal îl convertești fatal într-un defect de constituție metafizică.

Niciodată nefericirea nu va putea ajunge la generozitatea în care să-și recunoască în mod absolut întunericul propriu, pentru a vedea eventualele lumini ale lumii. Văzînd mizeria subiectivă în mizeria obiectivă a lumii, credem că ne ușurăm povara și ne dispensăm de mustrările ce ar trebui să ni le facem. În realitate, această universalizare ne adîncește nefericirea și, prezentînd-o ca pe o fatalitate cosmică, ne închide orice posibilitate de a o diminua, de a o face mai suportabilă.

Disciplina nefericirii provoacă mai puține neliniști, mai puține surprize dureroase, un chin mai atenuat și o suferință mai stăpînită. Este o mascare aristocratică a consumării intime, o discreție a agoniei în această disciplină a nefericirii, care însemnează aparent conștiința în momentele supreme, pentru ca tragedia să fie și mai mare în adîncuri.

* * *

Sensibilitatea pentru frumosul ca împlinire formală și armonică se dezvoltă cu atît mai puternic cu

cît omul este mai aproape de fericire. Totul în frumusețe își găsește o rațiune în sine însuși, un echilibru intern și o justificare integrală. Un lucru frumos nu-l putem concepe decît așa cum e. Un tablou sau un peisaj ne încîntă în așa măsură, încît noi nu ni-l putem reprezenta în momentul contemplației decît în forma ce ni se prezintă. A privi lumea sub semnul frumuseții este a afirma că lumea aceasta trebuia să fie așa cum e. Într-o astfel de viziune, totul se topește în armonii și strălucește în splendori, iar aspectele negative ale existenței nu fac decît să intensifice farmecul armoniilor și strălucirea splendorilor. Frumusețea nu va salva lumea, dar va apropia mai repede de fericire pe acei care umblă pe această cale. Se poate ca frumosul, în această lume de antinomii și de paradoxuri, să fie în afară de aceste anomalii? Întreg farmecul și întreaga structură particulară a frumosului derivă din faptul de a fi numai obiectiv un paradox, iar subiectiv, pentru cel ce trăiește frumosul, de a fi dincolo de orice paradox. Fenomenul estetic exprimă paradoxul de a reprezenta *absolutul în formă*, de a obiectiva în forme limitate un infinit. Căci ce înseamnă asietatea, împlinirea totală, fără posibilitatea de a concepe altă modalitate de realizare decît a prezenta un absolut simțirii noastre? Despre imposibilitatea reală a acestui absolut, despre contradicția esențială și organică, noi nu ne dăm seama în momentul de contemplare a frumosului, ci trăim în cea mai naivă participare un absolut care se dovedește obiectiv a fi o imposibilitate. Absolutul în formă, absolut întruchipat în expresii limitate, este posibil, în sufletul celui dominat de emoția es-

tetică, în clipa viziunii frumosului, el este însă o *contradictio in adiecto* unei alte perspective decît cea a frumosului. Din acest motiv, este atîta iluzie în orice ideal de frumusețe, încît întinderea ei este nedeterminabilă. Și ceea ce este mai grav e că premisa fundamentală a oricărui ideal de frumusețe, după care lumea aceasta trebuia să fie așa cum e, nu rezistă nici celei mai elementare analize. Lumea aceasta trebuia să fie oricum, numai așa cum e nu.

Pentru ce oamenii doresc să realizeze neapărat ceva? N-ar fi incomparabil mai bine să stea suspendați sub soare, într-o liniște senină și într-o tăcere admirabilă? Ce este de realizat, și de ce atîta sforțare și atît imperialism? Omul a pierdut simțul marilor tăceri, al marilor liniști ce îmbată ființa cu arome de eternitate. Deși *conștiința* este fructul unei deficiențe vitale, ea nu s-a determinat la fiecare om ca un element de inadaptabilitate, ci la unii a dezvoltat o exasperare a pornirilor vitale, o exagerare a imperialismului vital. Nemaiputînd trăi în prezent, adună mai mult decît trebuie vieții, aglomerează material care îl apasă și îl subjugă. Astfel, sentimentul viitorului a fost o calamitate pentru om. Procesul, prin care conștiința a separat pe oameni în două categorii mari, este dintre cele mai ciudate și el e de natură a explica pentru ce omul este o ființă atît de puțin consistentă, care nu-și poate fixa un centru de energie și de echilibru. Atît cei pe care conștiința i-a dus la interiorizare, la chin și la tragedie, cît și cei

pe care i-a avîntat într-un imperialism nelimitat, într-o groaznică dorință de achiziție și de posesiune, sînt, în moduri diferite, dezechilibrați și nefericiți. *Conștiința a făcut din animal om și din om demon, dar ea n-a făcut încă din nimeni un Dumnezeu, în ciuda lumii care se mîndrește de a fi omorît unul pe cruce.*

Feriți-vă de oamenii incapabili de viciu, deoarece prezența lor nu poate fi decît plictisitoare, incoloră și fadă. Căci despre ce vă poate vorbi un om incapabil de viciu, decît despre morală? Și cine n-a depășit morala înseamnă că n-a adîncit nimic din experiențele pe care le oferă viața, că n-a ratat nici un elan și n-a transfigurat nici o prăbușire. O existență mare începe de acolo de unde pentru ea sfîrșește morala, fiindcă numai de aici ea poate risca orice, poate încerca absolut totul, chiar dacă obstacole o împiedică de la realizări efective. Se cer infinite transfigurări pentru a ajunge în regiunea în care totul e permis, în care sufletul se poate arunca fără remușcări în vulgaritate, în sublim sau în grotesc, realizînd o complexitate atît de bogată, încît nici o direcție și nici o formă de viață să nu-i fie închise. Tirania exteriorului și a generalului, ce domină existențele comune, dispare pentru a-i lua locul absoluta spontaneitate a existenței unice, cu norma topită în fluiditățile ei interioare, cu legea în ea însăși, dincolo de orice formă și de orice schemă. Cum să nu dispară morala pentru o astfel de ființă, care poate fi cea mai generoasă fiindcă este atît de absurdă încît poate să renunțe la lume și ca atare să dea tot ce se poate da? Generozitatea este incompatibilă cu morala, cu această rațională a obiceiurilor, conștiinței, cu această

mecanizare a vieții. Orice faptă generoasă este absurdă, este o renunțare ce nu se poate găsi la omul comun, care se îmbracă în hainele moralei spre a-și ascunde vulgara lui nulitate. Tot ce este cu adevărat moral începe de acolo de unde s-a lichidat cu morala. Meschinăria moralei cu norme raționale, cu legi fixe și cadre exterioare nu se evidențiază mai bine ca în condamnarea viciului, această expresie de tragic carnal și de tulburare pasională, ce crește din prezența spiritului în carne. În orice viciu este prezentă o tragedie a cărnii, un salt al cărnii din fatalitatea ei, o încercare de sfărîmare a limitelor imanente ce încarcerează elanurile pasionale. O plictiseală organică se ridică pînă la o deznădejde a nervilor și a cărnii, din care nu se pot salva decît încercînd celelalte forme posibile de voluptăți. Atracția tuturor celorlalte forme decît cele normale picură în senzațiile viciului o neliniște tulburătoare, diversă în consecințe și complexă în agitații. În viciu, spiritul pare că a devenit sînge și se agită ca o forță imanentă în carne. Explorarea în ordinea posibilului nu se poate face fără concursul spiritului, fără intervenția conștiinței. Viciul reprezintă o formă de triumf a individualului. Și cum ar putea reprezenta carnea individualul, fără o intervenție din afară? Acest amestec de spirit și carne, de conștiință și sînge, creează o efervescență extrem de fecundă pentru acela care e prins în seducțiile viciului. Nimic nu este mai respingător decît viciul învățat, împrumutat și afectat. Din acest motiv, elogiul viciului este complet injustificat; se poate cel mult constata fecunditatea lui, pentru oamenii care îl știu transfigura, care pot devia această deviere. A-l

trăi brut, criminal, vulgar este a-i exploata numai materialitatea lui scandaloasă și a-i neglija fiorul imaterial care face din orice viciu o excelență. Viața intimă, pentru a atinge anumite înălțimi, nu se poate dispensa de neliniștile viciului. Și nici un vicios nu poate fi condamnat decît în momentul cînd, în loc să considere viciul un pretext, îl transformă într-o finalitate.

* * *

Iubirea, cu cît e mai intensă și mai concentrată, cu atît se limitează mai mult în întindere, cu atît cere mai mult individualul și unicul. Astfel se întîmplă că marile pasiuni descoperă absolutul într-o femeie, care la cea mai redusă analiză de abia își poate salva existența biologică. Unei considerații din afară, iubirea este atît de absurdă, încît ea nu poate fi apreciată decît pentru absurditatea ei. Din acest motiv, asupra iubirii nu se poate vorbi în considerații, ci numai în mirări.

Din milioane de femei să aleg una singură, să mă limitez numai la una? Ar trebui ca aceea să fie în fiecare moment *alta*, să fie capabilă de atîta transfigurare, încît să-mi apară veșnic nouă și nebănuită. Cîți au pasiunea atît de mare, încît în fiecare moment *să vadă* lumini noi și farmece schimbate? Femeia este o ființă cu puține posibilități, ea nu poate rezista exigențelor unui bărbat torturat, pentru care iubirea este numai o formă de a te realiza în viață. Îți trebuie o pasiune mare pînă la imbecilitate pentru a putea iubi o singură femeie. Cînd simți însă insuficiența tuturor formelor de viață, cînd te satisface numai ceea

ce e deviat, crescut paradoxal și dezvoltat exagerat, ce mai poți găsi într-o singură femeie? Schimbînd multe, dacă ți se refuză surprize psihologice este imposibil să nu te farmece jocul de fizionomii, diversitatea de expresie și să nu te pasioneze căutarea unui mister psihologic pe care nu-l găsești totuși niciodată, fiindcă nu există. Sensibilitatea feminină e prea periferică și prea receptivă pentru a avea resursele inepuizabile ale unui mister. Farmecul absurd al iubirii adevărate, al iubirii intense, este de a găsi mister într-o singură ființă, de a descoperi — sau mai precis a *inventa* — un infinit într-o existență individuală de o deconcertantă finitate.

Iubesc mai multe femei acei care nu pot iubi. Donjuanismul este avantajul și defectul celor certați cu Eros, dar care au destule rezerve de viață pentru a nu ajunge la o impotență psihică sau erotică. Necesitatea de a varia aspectele lumii, născută dintr-o plictiseală organică, duce în domeniul iubirii la donjuanism. Toți oamenii care au dus viața interioară pînă la ultimele ei limite, care au disperat de sensul vieții și care se chinuiesc pe culmi, sînt în mod fatal donjuani, întocmai ca și antipodul lor, oameni înguști, lipsiți de viață interioară, cu posibilități extrem de reduse de înțelegere și simțire. Viața prezintă această ciudată dualitate de a întruni în realizarea exterioară pe cele două tipuri opuse de oameni: pe deficienți și pe cei preaplini. Tot simțul psihologic este în a percepe dacă cineva a ajuns la o formă respectivă de viață din preaplin sau din deficiență. Unul poate fi vicios și imoral din deficiență, altul din exces; unul poate ajunge la disperare din inca-

pacitate, din lipsă de rezistență și de gîndire, altul din exces de problematică și de interioritate.

Lumea cade în greșeala de a pune pe același plan de viață sufletească pe toți acei oameni care seamănă, exterior și aparent, în realizările lor. Donjuanismul este interesant și simptomatic numai la aceia la care apare ca un fruct al disperării, al unei prea bogate reflexivități și preocupări lăuntrice. Cine pe culmile disperării nu este un donjuan, acela nu și-a asimilat disperarea organic, nu a trăit intens stările de limită, arderile și consumările supreme, ci le-a încercat artificial, ca într-un vag presentiment. A fi un om de mari singurătăți înseamnă a iubi pe toate femeile. Și a iubi pe toate femeile înseamnă a nu iubi nici una. Cei care fac filozofia vieții nu pot fi decît niște diletanți ai Erosului, căci ei au pus prea multă pasiune *în problemele vieții*, pentru ca să mai aibă pasiune pentru *aspectele* ei. Pe culmile disperării, superficialitate în iubire este o superficialitate din adîncime.

* * *

Am încercat într-o mare tăcere și într-o mare singurătate, în mijlocul naturii, departe de oameni și aproape de mine, o senzație de tumult nesfîrșit, în care lumea, ca un torent irezistibil, m-a năpădit, a trecut prin mine asemenea unui fluid transparent și insesizabil. Închizînd ochii, întreaga lume pare că s-a topit în creierul meu, prin care ea trece într-un elan torențial, de un farmec indefinibil și de un avînt impetuos, curgînd apoi din mine în forme și înălțări de valuri, ca în visurile de înec de o groază voluptuoasă. Am simțit atunci nu numai cum un om poate

trăi, în anumite clipe, toată esența misterioasă a destinului uman, dar și cum în el se poate concentra universalitatea lumii, absorbită în extazurile singurătății. Dacă ai închis ochii pentru a atinge o tăcere și o singurătate mai mare, ai pierdut infinitul ce ți-l oferea perspectiva exterioară, pentru a cîștiga un infinit mai complex și mai atrăgător. Și în acest moment de extaz cosmic, de revelație metafizică, am simțit cum efluviile ce le degajam din mine erau efluviile acestei lumi, cum tremurul meu era tremurul ființei și cum halucinația mea era halucinația existenței. Și m-am simțit, în acel fior neuitat, irresponsabil de existența acestei lumi.

* * *

Cine își înalță aripi în mine, de simt cum zborul meu mă avîntă într-o nebună și barocă expansiune? Să fie aripile eternității care mă ridică în infinit, mă tulbură și mă însingurează? Simt toată confuzia eternității în mine și sorb miresmele infinitului cum aș sorbi o otravă. Beat de eternitate și atras de infinit, mă prăvălesc prin spații ca o figură solară și mă avînt prin imensități, ușor ca o iluzie și transparent ca un zîmbet, mă risipesc într-un nimic îmbietor pe care mi-l acoperă seninătăți de azur și transcendențe de nori. Cui să mă închin prin aceste deșerturi și cui să întind mîna prin aceste singurătăți, la cine să mă opresc în aceste evoluții cosmice și unde să privesc ca la o mîngîiere? Cum se destramă azurul în fantastica mea viziune și cum nu mai rămîne decît un alb cu misterioase chemări! Și în acest drum cosmic, asemenea unei supreme aventuri, parcă-l caut pe

Dumnezeu. Dar în infinit nu există popas. Și astfel, nu-l voi găsi niciodată.

* * *

Procesul prin care cineva devine pesimist? O frecvență mare de depresiuni într-un om care are atît elan, încît în fiecare moment să fie viu. O fatalitate organică provoacă depresiuni incontinue, fără determinante și excitante exterioare, numai dintr-o adîncă tulburare internă; aceste depresiuni înăbușă pîlpîirile elanului, atacă permanent rădăcinile vieții și distrug bucuria naivă și instinctivă de a trăi. Se afirmă cu totul greșit că devine cineva pesimist în urma unei deficiențe organice, în urma unor slabe posibilități vitale. În realitate, nimeni nu devine pesimist dacă n-a avut anterior atît elan încît să fi dorit viața cu o ardoare pasionată, chiar dacă această ardoare n-ar fi intrat în conștiința respectivului. Ulterior, procesul de devitalizare se întîmplă ca o urmare a depresiunilor. Orice deficiență în pesimism este consecutivă depresiunilor. Căci numai la un om cu elan, cu aspirații și cu pasiuni, depresiunile au acea capacitate de eroziune care consumă din viață, precum valurile mării din uscat. La un simplu deficient, depresiunile nu duc la nici o încordare, la nici un paroxism și la nici un exces, ci la o stare de indiferență și apatie, de stingere lentă și de monotonie liniștită, din care nu pot reieși acele reacțiuni personale și dureroase caracteristice pesimismului. A fi pesimist înseamnă a prezenta un paradox organic, ce dă naștere la contradicții insurmontabile și fatale, care explică efervescența atît de profundă a tuturor

pesimiștilor. Și cum să nu fie un paradox organic în această îmbinare a unor frecvente depresiuni cu un nu mai puțin frecvent elan? Că în cele din urmă depresiunile consumă elanul și compromit vitalitatea, este mai mult decît evident pentru cine înțelege că depresiunile sînt adevărate atentate la viață. Împotriva lor nu se poate lucra efectiv; ele pot fi cel mult neglijate temporar, prin o ocupație intensă sau prin distracții; dar după aceea apar într-o și mai mare intensitate. Numai într-o vitalitate neliniștită poate apărea paradoxul organic al pesimismului. Cum rezistențele vieții se reduc și scad progresiv, în conștiința omului se reflectează dureros acest proces de intrare în moarte. Nu devii pesimist — un pesimist demonic, elementar, bestial și organic — decît după ce viața, în lupta disperată împotriva depresiunilor, nu s-a ales decît cu înfrîngeri. Atunci apare în conștiința omului destinul ca formă a ireparabilului, a acelui ireparabil pornit din esența lumii ca pentru a ne arăta, mai dureroase și mai apăsătoare, zădărniciile acestei vieți.

Trebuie, într-adevăr, să te fi luptat mult cu forțele demonice și negative ale vieții pentru a ajunge la conștiința ireparabilului, care nu face din ireversibilitatea vieții decît o cale spre moarte, o evoluție care nu e, în fond, decît o disoluție. Să poți spune după fiecare experiență de viață: *niciodată !* — după fiecare întîmplare și după fiecare încercare același cuvînt, simbol al definitivatului și al ireparabilului, este desigur a fi pierdut totul, a fi atît de departe de viață pe cît ești aproape de nimicul în care te aruncă moartea. Este îngrozitor cînd te gîndești că după

moarte îți sînt definitiv pierdute o zi cu soare, un zîmbet sau un prieten; dar este de o mie de ori mai îngrozitor să fi pierdut, *deja trăind*, toate aceste, să poți spune despre tot ce ai auzit și văzut: niciodată, niciodată! Este ca într-o absurdă călătorie internă, care te-a separat radical de lucruri, deși prezența ta fizică se află în imediata lor apropiere.

* * *

Cum o să pot admite că *eu* nu sînt făcut pentru viață, cînd în realitate *viața* nu este făcută pentru mine? Căci s-ar putea foarte bine ca în alte forme de viață, în forme cu totul diferite de acele în care sînt condamnat să trăiesc, eu să pot fi fericit și încîntat, dominat de voluptăți pe care ceilalți nici nu le-ar bănui? De ce să mă sacrific *în gînd*, de ce în ordinea conceptibilului să nu admit că eu m-aș putea potrivi într-o altă formă de viață, într-o altă alcătuire de existență? Și atunci, de ce să nu găsesc toată vina în această viață, iar nu în mine? Ar trebui mai puțin ireparabil și mai multă absurditate acestei lumi, pentru ca să se poată schimba. Absurditatea ei de pînă acum depășește cu prea puțin platitudinea, pentru a-mi îngădui cea mai redusă iluzie. Aș putea crede în această lume cînd ea s-ar schimba pentru mine. Sînt prea orgolios pentru a vedea răul din lume în răul din mine. Eu însă nu mă voi schimba niciodată după această lume.

* * *

Iraționalul din viață apare, în considerațiile noastre, într-un dublu aspect: iraționalul ca dinamism orb

ce refuză orice ierarhie de valori și irațonalul ca realitate în a cărei asimilare trăiești naiv, mulțumit și echilibrat. Această accepție dublă a irațonalului explică de ce putem spune că viața n-are nici un sens, ea fiind irațională în esența sa, precum și de ce susținem posibilitatea de salvare numai prin experiența naivă a irațonalului. Apropierea inconștientă de esența irațională a vieții te menține într-o stare de echilibru organic, deoarece formele tale de activitate și manifestare sînt formele vieții. Tot ceea ce faci răsare din sîmburele vieții, dintr-o obscură productivitate vitală. Experiența naivă a irațonalului te situează în imanența substanțială a vieții. De aceea, naivitatea este o expresie directă a irațonalului. În naivitate individuația nu reprezintă un principiu de tragism, fiindcă în naivitate individul nu e separat de lume, ci este asimilat organic fluxului irațional al existenței. Șerpuirile acestui flux pot fi cît de complicate; atunci cînd trăiești în ele, nu suferi din cauza lor, deoarece drama se distribuie pe întreaga sferă a vieții și nu se reflectează în conștiință, nu suferi o dramă unică, individuală și chinuitoare în afară de lume; nu încerci dualismul care izolează pe om în lume din cauza hipertrofiei conștiinței. Prin conștiință, reflexivitate și interiorizare, depășești irațonalul; dar numai pentru a ți se revela într-o deconcertantă proeminență. Căci această depășire nu se poate realiza decît în gîndire; prin biologicul din noi nu facem mai puțin parte din irațonalitatea în genere. Iar cînd acest biologic devine nesigur, problematic, de un echilibru instabil, aceasta nu se întîmplă decît pentru a ne descoperi și mai mult irațonalul, ca dinamism orb,

indiferent oricărei teleologii și oricărei ierarhii de valori. Omul este astfel constituit, încît el cere în fiecare moment o ierarhizare a valorilor, o scară de valori și o sumă de criterii. În fața fenomenului iraționalității vieții, a evoluției ei fără nici un scop, care face din viață un avînt haotic de forme debordante și necristalizabile, exigența unei ierarhii de valori este o simplă exigență. Și atunci se naște revolta conștiinței împotriva vieții, revolta omului detașat de viață împotriva iraționalului, la care revoltă, viața răspunde omului: mlădiază-te după mine și renunță la conștiință, la principiul separativității și, tîrît în fluxul iraționalului, vei înceta să cauți un sens acolo unde nu e.

* * *

A ajunge să crezi numai în tăcere, să nu mai prețuiești decît tăcerea, este a realiza una din cele mai esențiale expresii ale trăirii la marginile vieții. Elogiul tăcerii, la marii singuratici și la întemeietorii de religii, își are o rădăcină mult mai profundă decît își închipuiesc oamenii. Trebuie ca prezența oamenilor să te fi exasperat în așa măsură și complicația problemelor să te fi dezgustat atît de tare, încît să nu te mai intereseze decît tăcerea și strigătele ei, strigătele tăcerii care nu sînt decît cascade intime al căror zgomot îl obiectivezi în lumea din afară.

Oboselile repetate te duc la aprecierea nelimitată a tăcerii, deoarece în oboseli toate cuvintele își pierd semnificația și bat în urechi asemenea unor ciocane mecanice, se destramă în sonorități vide, în vibrații iritante și în sunete exasperante. Toate conceptele se diluează, toate expresiile tari se atenuează, tot ceea ce vorbești sau asculți se dezgolește într-o nuditate

stearpă și respingătoare. În tine, nimic nu mai ia o formă sau o consistență expresivă, ci tot ce pleacă în afară și tot ce vine din afară rămîne ca un murmur îndepărtat, monoton și egal, neputînd în nici un fel să excite nuanțele vieții sufletești, să trezească un interes sau o curiozitate. Atunci îți pare inutil să-ți mai dai o părere, să mai iei o atitudine sau să mai impresionezi pe cineva, și toate zgomotele la care ai renunțat prin tăcere cresc în agitația sufletească, existentă în toate marile tăceri. După ce te-ai frămîntat ca un nebun să rezolvi toate problemele, după ce te-ai chinuit pe culmi, cînd ar trebui să dai răspunsurile supreme sfîrșești prin a găsi în tăcere singura realitate și singura formă de expresie, și cine nu sfîrșește în tăcere înseamnă că n-a văzut totul.

* * *

Arta de a fi psiholog nu se învață, ci se trăiește și se experimentează, deoarece nu există un complex de canoane care să-ți dea cheia misterelor psihice, a structurilor diferențiale ale vieții sufletești. Nu ești un psiholog bun dacă tu însuți nu ești un subiect de studiat, dacă materialul tău psihic nu oferă zilnic o complexitate și un inedit care să excite curiozitatea ta continuă. Nu te poți iniția în misterul altuia, dacă tu însuți n-ai un mister în care să te inițiezi. Pentru a fi psiholog trebuie să fii atît de nefericit, încît să pricepi fericirea și atît de rafinat, încît să poți deveni oricînd barbar; iar disperarea în care trăiești să aibă totdeauna atîta ardoare, încît să nu știi dacă trăiești în pustiu sau în flăcări. Proteic, polimorf, pe cît de centripet, pe atît de centrifugal, formele vieții

să se combine în tine atît de multiplu și atît de complex, încît extazul pe care-l vei atinge să fie estetic, sexual, religios și pervers. A fi psiholog înseamnă a te învîrti în fiecare moment în jurul axei tale. Aceasta este întîia condiție; a doua este a avea atîta mobilitate, încît axele celorlalte ființe să-ți fie atîtea centre de gravitate cîte poate avea o ființă proteică.

Simțul psihologic este expresia unei vieți care se contemplă pe sine în fiecare moment și care în celelalte vieți vede numai oglinzi. Ca psiholog, consideri pe toți ceilalți oameni părți din tine, frînturi ale ființei tale. Și în disprețul pe care orice psiholog îl are pentru oameni este o secretă și o infinită autoironie. Nimeni nu face psihologie din iubire, ci dintr-o pornire sadică de a nulifica pe altul prin cunoașterea fondului său intim, de a dezbrăca de misterul care, asemenea unei aureole, nimbează pe celelalte ființe. Cum acest proces epuizează repede pe oameni, ei avînd conținuturi limitate, este explicabil de ce psihologul este acela care se plictisește mai repede de oameni, pentru că el este prea puțin naiv pentru a avea prieteni și prea puțin inconștient pentru a avea iubite. Nici un psiholog nu începe prin a fi sceptic. Orice psiholog sfîrșește însă prin a fi sceptic. Este, în acest sfîrșit, pedeapsa naturii pentru acest violator de mistere, pentru acest suprem indiscret, care a pus prea puțină iluzie în cunoaștere pentru ca să nu fi ajuns prin cunoaștere la deziluzie.

Puțină cunoaștere încîntă; multă cunoaștere dezgustă. Cu cît cunoști mai mult, cu atît vrei să cunoști mai puțin. Cine nu suferă din cauza cunoașterii, acela n-a cunoscut nimic.

*
* *

Stînd într-o contemplație liniștită, fixat și suspendat sub eternitate și auzind tic-tacul unui ceas sau orice ritm ce ar semnifica progresul în timp, este imposibil să nu simți toată absurditatea mersului în timp, a mersului mai departe, tot nonsensul evoluției și al oricărui fel de desfășurare. De ce să mergi mai departe, de ce să mai trăiești în timp? Revelația subită a timpului în astfel de contemplații, care dă acestuia o proeminență vie și strivitoare, pe care n-o are niciodată în existența zilnică, este fructul unui dezgust de viață, al unei incapacități de a mai continua cu aceeași poveste. Și cînd această revelație se întîmplă în noapte, absurditatea înaintării în timp se mărește de senzația unei indescriptibile singurătăți, deoarece atunci, departe de oameni și de lume, rămîi singur cu timpul în față, într-o ireductibilă dualitate. Timpul, în această senzație de părăsire nocturnă, nu mai e umplut cu nici un lucru, cu nici o acțiune și cu nici un obiect, ci seamănă unui vid ce crește progresiv în existență, unui vid în continuă dilatare și evoluție, ca o amenințare de dincolo de lume. Nu mai poți auzi în liniștea și tăcerea contemplației decît ritmarea timpului în tine, sunetul și pocnetul repetat asemenea unui dangăt de clopot într-o lume moartă. Drama omului și a timpului n-o trăiește decît acela care a separat timpul de existență și care în această disociere, fugind de existență, e apăsat de timp. Și acela simte cum crește în el timpul asemenea morții.

Singurul lucru care-l poate salva pe om este iubirea. Și deși atîta lume a susținut această afirmație,

este a nu fi încercat niciodată iubirea, pentru a o declara banalitate. Să-ți vină să plîngi atunci cînd te gîndești la oameni, să iubești totul, într-un sentiment de supremă responsabilitate, să te apuce o învăluitoare melancolie cînd te gîndești și la lacrimile ce încă nu le-ai vărsat pentru oameni, iată ce înseamnă a te salva prin iubire, singurul izvor al speranțelor.

Oricît m-aș lupta pe culmile disperării, nu vreau și nu pot să renunț și să părăsesc iubirea, chiar dacă disperările și tristețile ar întuneca izvorul luminos al ființei mele, deplasat în cine știe ce colțuri îndepărtate ale existenței mele.

Prin orice pot cădea în lumea asta, numai printr-o mare iubire nu. Iar atunci cînd iubirii tale i s-ar răspunde cu dispreț sau indiferență, cînd toți oamenii te-ar abandona și cînd singurătatea ta ar fi suprema părăsire, toate razele iubirii tale ce n-au putut pătrunde în alții ca să-i lumineze sau să le facă întunericul mai misterios se vor răsfrînge și se vor reîntoarce în tine, pentru ca în clipa ultimei părăsiri strălucirile lor să te facă numai lumină și văpăile lor numai căldură. Și atunci întunericul nu va mai fi o atracție irezistibilă și nu te vei mai ameți la viziunea prăpăstiilor și adîncimilor.

Dar ca să ajungi la accesul luminii totale, la extazul absolutei splendori, pe culmile și limitele beatitudinii, dematerializat de raze și purificat de seninătăți, trebuie să fi scăpat definitiv de dialectica luminii și a întunericului, să fi ajuns la autonomia absolută a întîiului termen. Dar cine poate avea o iubire atît de mare?

NOTĂ

Pentru ediția de față s-a folosit ca text de bază ediția Humanitas 1990, reconfruntată cu ediția princeps din 1934.

Ca și în ediția din 1990, au fost actualizate ortografia și punctuația, păstrîndu-se însă formele lexicale specifice vremii sau /și autorului. În cîteva cazuri s-au făcut totuși unificări de variante lexicale (preferîndu-se, de pildă, *obsesie* — care apărea concomitent cu *obsesiune*). Au fost îndreptate tacit, în cazurile lipsite de orice echivoc, anumite scăpări sau omisiuni și, firește, greșelile evidente de culegere.

Editura

TABLA DE MATERII

A fi liric / 5
Cît de departe sînt toate! / 9
A nu mai putea trăi / 10
Pasiunea absurdului / 12
Eu și lumea / 17
Sentimentul sfîrșelii și al agoniei / 19
Grotesc și disperare / 21
Presentimentul nebuniei / 23
Asupra morții / 25
Melancolia / 37
Totul n-are nici o importanță / 44
Extaz / 46
Lumea în care nu se rezolvă nimic / 48
Contradicții și inconsecvențe / 50
Asupra tristeții / 52
Insatisfacția totală / 55
Baia de foc / 57
Dezintegrarea din viață / 58
Despre realitatea corpului / 60
Nu știu / 61
Singurătatea individuală și singurătatea cosmică / 62
Apocalips / 64
Monopolul suferinței / 66
Lirismul absolut / 70
Esența grației / 74

Eternitate și morală / 78
Moment și eternitate / 81
Istorie și eternitate / 84
A nu mai fi om / 86
Magie și fatalitate / 88
Entuziasmul ca formă a iubirii / 93
Lumină și întuneric / 99
Renunțarea / 101
Frumusețea flăcărilor / 112
Întoarcerea în haos / 116
Ironie și autoironie / 117
Despre mizerie / 119
Fuga de pe cruce / 121
Cultul infinitului / 124
Banalitate și transfigurare / 128
Principiul satanic în suferință / 141

HUMANITAS
Cartea care dăinuie

În librării

PRO ŞI CONTRA EMIL CIORAN
Între idolatrie şi pamflet
Ediţie de MARIN DIACONU

De la debutul lui Cioran şi pînă după moartea sa, puţini au fost intelectualii români pe care articolele sau cărţile lui să-i fi lăsat indiferenţi. „Cazul Cioran" a cunoscut din plin admiratori împătimiţi şi detractori înverşunaţi. După reacţia spontană a presei interbelice a urmat campania comandată ideologic, pentru ca, o dată cu a doua jumătate a deceniului şapte, să înceapă, cu mari precauţii, recuperarea filozofului.

Antologia de faţă reuneşte texte despre Cioran scrise în România, în perioada 1934–1989. Printre autori se numără: Şerban Cioculescu, Constantin Noica, N. Steinhardt, Zaharia Stancu, Mihail Sebastian, Arşavir Acterian, M. R. Paraschivescu, Nichifor Crainic, Mihail Ralea, Jeni Acterian, Mircea Eliade, George Călinescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Lucian Blaga, Eugen Simion, Marin Sorescu şi Nicolae Manolescu.

La prețul de vînzare se adaugă 2%,
reprezentînd valoarea timbrului literar
ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. 45101032,
B.C.R. Filiala sector 1, București

Redactor
ANTOANETA IORDACHE

Apărut 1998
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial"

Dacă aș putea,
aș aduce întreaga lume în agonie,
pentru a realiza
o purificare din rădăcini a vieții ;
aș pune
flăcări arzătoare și insinuante
la aceste rădăcini,
nu pentru a le distruge,
ci pentru a le da
altă sevă și altă căldură.
Focul
pe care l-aș pune eu acestei lumi
n-ar aduce ruine, ci
o transfigurare cosmică, esențială.

CIORAN

ISBN 973-28-0681-8